

Hakemli
Bilimsel
Sürelî

SOSYO Ekonomi

Yıl : 3 Sayı : 5 /2007-1 KDV Dahil Fiyatı : 5YTL ISSN 1305-5577

Yayın Kurulu Başkanı / Editor
A. Burçin YERELİ

Yayın Kurulu Başkan Yrd. / Co-Editor
Alparslan A. BAŞARAN

Yardımcı Asistanlar / Assistant Editors
Pelin VAROL
Eda YEŞİL
İ. Erdem SEÇİLMİŞ

Genel Sekreter / Co-Ordinator
Altuğ M. KÖKTAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Güneri AKALIN
Coşkun Can AKTAN
Necmiddin BAĞDADIÖĞLU
Nurettin BİLİCİ
Ali ÇAĞLAR
Mehmet Cahit GÜRAN
Ahmet KESİK
Oğuz KARADENİZ
Çağlar ÖZEL
İbrahim ÖZKAN
Mustafa Kemal ÖKTEM
Ahmet ÖNCÜ
Abuzer PINAR
Selami SEZGİN
Eriç YELDAN
Uğur YILDIRIM

• **Uluslararası Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği**

The Determinants of International Capital Flows: Case Study of Turkey
Sevcan GÜNEŞ

• **Türkiye'de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili**

The Bourgeoisie's Class of Social Profile in Turkey
M. Zeki DUMAN

• **Türkiye'de Girişimciliğin Geliştirilmesinde KOSGEB'in Rolü ve Önemi: Uygulamalı Bir Çalışma**

The Role and Importance of KOSGEB in Improving the Entrepreneurship in Turkey: A Field Study
Mustafa Kemal ÖKTEM-Mehmet Devrim AYDIN-Serdar EKİNCİ

• **Optimum Para Alanları Teorisi**

Optimum Currency Areas Theory
İtir ÖZER

• **The Effects of Free Trade Agreements on Turkish Economy**

Serbest Ticaret Antlaşmalarının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri
Turan ATILGAN-Seher KANAT

• **Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerine Küre-Yerelleşme (Glocalisation) ve Yerellik (Subsidiarity) Kavramları Çerçevesinde Bir Bakış**

An Outlook on the Concepts of Global Localisation (Glocalisation) and Subsidiarities of Municipalities in Turkey
Hürriyet OLGUN

• **Postmodernizm: Farklılıklar Politikası ve Küreselleşme**

Postmodernism: Policy of Differences and Globalization
Müslüm TURAN

SOSYOEKONOMİ SOSYOEKONOMİ

Hakemli, Bilimsel, Süreli Refreed, Scientific, Biannual

www.pegem.hacettepe.edu.tr / info@pegem.hacettepe.edu.tr
T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi
Yıl: 3, Sayı: 5, Ocak-Haziran 2007, ISSN 1305-5577

Derginin Sahibi / Publisher	:	T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi adına / On behalf of T.C. Hacettepe University, Center for Market Economics and Entrepreneurship Dr. Ahmet Burçin YERELİ aby@hacettepe.edu.tr
Yayın Kurulu Başkanı / Editor (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)	:	Dr. Ahmet Burçin YERELİ aby@hacettepe.edu.tr
Yayın Kurulu Başkan Yardımcısı / Co-Editor	:	Alparslan A. BAŞARAN aab@hacettepe.edu.tr
Yardımcı Asistanlar / Assistant Editors	:	Pelin VAROL pelinv@hacettepe.edu.tr Eda YEŞİL edayesil@hacettepe.edu.tr İ. Erdem SEÇİLMİŞ ies@hacettepe.edu.tr
Genel Sekreter / Co-Ordinator	:	Altuğ M. KÖKTAŞ altug@hacettepe.edu.tr
Yayının Adı	:	Sosyoekonomi Dergisi
Yayının Türü	:	Yaygın, Süreli Yayın
Yayının Şekli ve Dili	:	6 Aylık, İngilizce & Türkçe
Yayının İdare Adresi	:	T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Beytepe Kampusu / ANKARA Tel: +90 312 297 86 75 – 76 Fax: +90 312 299 20 63
Basım Yeri	:	SÖZKESEN Matbaacılık Tic.Ltd.Şti., İvedik Organize Sanayi, Matbaacılar Sitesi, 558 Sk. No: 41 Yenimahalle / ANKARA Tel: +90 312 395 21 10 – 395 59 07 Fax: +90 312 395 61 07
Basım Yeri ve Tarihi	:	Ankara, 30.06.2007

Yayın Kurulu / Editorial Board

Güneri	AKALIN	Hacettepe Üniversitesi
Coşkun Can	AKTAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Necmiddin	BAĞDADIÖĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Nurettin	BİLİCİ	Hacettepe Üniversitesi
Ali	ÇAĞLAR	Hacettepe Üniversitesi
Mehmet Cahit	GÜRAN	Hacettepe Üniversitesi
Ahmet	KESİK	T.C. Maliye Bakanlığı
Oğuz	KARADENİZ	Pamukkale Üniversitesi
Çağlar	ÖZEL	Hacettepe Üniversitesi
İbrahim	ÖZKAN	Hacettepe Üniversitesi
Mustafa Kemal	ÖKTEM	Hacettepe Üniversitesi
Ahmet	ÖNCÜ	Sabancı Üniversitesi
Abuzer	PINAR	Ankara Üniversitesi
Selami	SEZGIN	Pamukkale Üniversitesi
Erinç	YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Uğur	YILDIRIM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue:

Güneri	AKALIN	Hacettepe Üniversitesi
Ünal	ÇAĞLAR	İstanbul Üniversitesi
Hüseyin	GÜRBÜZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Osman	KADI	International Ataturk Alatoo University
Önder	MET	Bahkesir Üniversitesi
Ersan	ÖZ	Pamukkale Üniversitesi
Kenan	ÖZDEN	Kyrgyz - Turkish MANAS University
Çağlar	ÖZEL	Hacettepe Üniversitesi
Aylin	ÖZMAN	Hacettepe Üniversitesi
İbrahim	ÖZKAN	Hacettepe Üniversitesi
Mustafa	SAKAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Ahmet Atilla	UĞUR	Gaziantep Üniversitesi
Hilmi	ÜNSAL	Kırıkkale Üniversitesi
Seyfi	YILDIZ	Hitit Üniversitesi

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Sosyoekonomi Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

Akademik Danışma Kurulu / Advisory Board

Mustafa	ACAR	Kırıkkale Üniversitesi
Muhammed	AKDIŞ	Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan
Mustafa	AKKAYA	Ankara Üniversitesi
Şahin	AKKAYA	İstanbul Üniversitesi
Zeynep	ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Turusbek	ASANOV	Kırgız – Rus Slavian Üniversitesi, Kırgızistan
Mehmet	BALCILAR	Çukurova Üniversitesi
Damira	BEKTENOVA	Kırgız – Rus Slavian Üniversitesi, Kırgızistan
Turgay	BERKSOY	Marmara Üniversitesi
Hakan	BERUMENT	Bilkent Üniversitesi
Mehmet	BULUT	Başkent Üniversitesi
Duran	BÜLBÜL	Gazi Üniversitesi
İrfan	CİVCİR	Ankara Üniversitesi
Ünal	ÇAĞLAR	İstanbul Üniversitesi
Ali Kemal	ÇELEBİ	Celal Bayar Üniversitesi
Gökhan	ÇETİNSAYA	İstanbul Teknik Üniversitesi
Ömer Faruk	ÇOLAK	Gazi Üniversitesi
Ömer	DEMİR	Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı
Aytaç	EKER	Sakarya Üniversitesi
Turan	EROL	Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı
Hakan	FIDAN	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı
Cevat	GERNİ	Gebze Teknoloji Enstitüsü
Ramazan	GÖKBUNAR	Celal Bayar Üniversitesi
İhsan	GÜNAYDIN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Enver Alper	GÜVEL	Çukurova Üniversitesi
Osman	KADI	Uluslararası Atatürk Alaturca Üniversitesi, Kırgızistan
Metin	KARADAĞ	Ege Üniversitesi
Mushtaq A.	KAW	Keşmir Üniversitesi, Hindistan
Biröl	KOVANCILAR	Celal Bayar Üniversitesi
Recep	KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Mehmet Emin	KÖKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Celal	KÜÇÜKER	Pamukkale Üniversitesi
Metin	MERİÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Asuman	OLGUNCA ALTAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Fevzi Rifat	ORTAÇ	Gazi Üniversitesi
Ersan	ÖZ	Pamukkale Üniversitesi
Ferhat Başkan	ÖZGEN	Adnan Menderes Üniversitesi
Özlem	ÖZKIVRAK	Trakya Üniversitesi
Cihat	ÖZÖNDER	Hacettepe Üniversitesi
Ahmet Fazıl	ÖZSOYLU	Çukurova Üniversitesi
İsa	SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Mustafa	SAKAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Süreyya	SAKINÇ	Celal Bayar Üniversitesi
Naci Tolga	SARUÇ	Sakarya Üniversitesi
Fatih	SAVAŞAN	Uşak Üniversitesi
Esra	SİVEREKLİ DEMİRCAN	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Mehmet	ŞAHİN	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Doğan	ŞENYÜZ	Uludağ Üniversitesi
Selahattin	TOGAY	Gazi Üniversitesi
Metin	TOPRAK	Georgetown Üniversitesi, A.B.D.
Mehmet	TOSUNER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Saltanat	TURSUNOVA	Kırgız Milli Üniversitesi, Kırgızistan
Ahmet Atilla	UĞUR	Gaziantep Üniversitesi
Ahmet	ULUSOY	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Hamza	UYGUN	Niğde Üniversitesi
Hakan	UZELTÜRK	Galatasaray Üniversitesi
İstiklal Yaşar	VURAL	Dumlupınar Üniversitesi
Yavuz	YAŞAR	Denver Üniversitesi, A.B.D.
Jülide	YILDIRIM	Gazi Üniversitesi
Seyfi	YILDIZ	Hitit Üniversitesi

İçindekiler

Yazar Ad(lar)ı	Makale Başlığı	Sayfa No
Sevcan GÜNEŞ	Uluslararası Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği The Determinants of International Capital Flows: Case Study of Turkey	11
M. Zeki DUMAN	Türkiye’de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili The Bourgeoisie’s Class of Social Profile in Turkey	33
Mustafa Kemal ÖKTEM Mehmet Devrim AYDIN Serdar EKİNCİ	Türkiye’de Girişimciliğin Geliştirilmesinde KOSGEB’in Rolü ve Önemi: Uygulamalı Bir Çalışma The Role and Importance of KOSGEB in Improving the Entrepreneurship in Turkey: A Field Study	47
İtir ÖZER	Optimum Para Alanları Teorisi Optimum Currency Areas Theory	77
Turan ATILGAN Seher KANAT	The Effects of Free Trade Agreements on Turkish Economy Serbest Ticaret Antlaşmalarının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri	99
Hürriyet OLGUN	Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerine Küre-Yerelleşme (Glocalisation) ve Yerellik (Subsidiarity) Kavramları Çerçevesinde Bir Bakış An Outlook on the Concepts of Global Localization (Glocalization) and Subsidiarities of Municipalities in Turkey	109
Müslüm TURAN	Postmodernizm: Farklılıklar Politikası ve Küreselleşme Postmodernism: Policy of Differences and Globalization	119
Yazarlar Hakkında		152
About the Authors		153
Yazarlara Duyuru		154
Notes for Contributors		155
Abonelik Formu		156
Subscriptions		157

Editörden

2007 yılı Sosyoekonomi Dergisi için önemli bir atılım yılı oldu. Dergimiz, T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi (PEGEM) bünyesinde bir üniversite dergisi kimliğine kavuştu. Yayın Kurulu ile Akademik Danışma Kurulu yeniden düzenlendi.

Şüphesiz, Dergimizin 2007 yılı içindeki en önemli bilimsel faaliyeti, 24–27 Ekim 2007 tarihleri arasında Kırgızistan’ın Başkenti Bişkek’te gerçekleştirilecek olan “2. Uluslararası Maliye Sempozyumu” olacaktır. Sempozyumun ana teması “Geçiş Ekonomilerinde Güncel Mali Sorunlar” olarak belirlenmiştir. Dergimizde, sempozyumda sunulan İngilizce ve Türkçe tebliğlerden, hakemlerce uygun bulunanlar basılacaktır. Sempozyuma katkı sağlayan kurumlar arasında hem Sosyoekonomi Dergisi hem de PEGEM yer almaktadır.

Tüm okuyucularımıza ve dergimizi okutan yazarlarımıza Sosyoekonomi Dergisine gösterdikleri teveccühten ve ilgiden dolayı tekrar teşekkür ediyorum.

Doç.Dr. Ahmet Burçin YERELİ
Editör

Editorial

2007 is a year of great progress for the Journal of Sosyoekonomi. Sosyoekonomi became a university journal as a publication supported by T.C. Hacettepe University, Center for Market Economics and Entrepreneurship. Both editorial and advisory boards are rearranged in that manner.

Certainly, the most important scientific activity of our journal in 2007, is 2nd International Symposium on Public Finance in Bishkek-Kyrgyzstan, from 24-27 October 2007. The Symposium will address a range of important topics for Transitional Economies which is focused on espically “Recent Fiscal Problems in Transitional Economies”. The selected full papers both written in English and Turkish are also published in Sosyoekonomi. Both the Journal of Sosyoekonomi and PEGEM are the supporters of the symposium.

I once more would like to thank to our readers and authors because of their sincere.

Assc. Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ
Editor

Uluslararası Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği

Sevcan GÜNEŞ
sgunes@pau.edu.tr

The Determinants of International Capital Flows: Case Study of Turkey

Abstract

With the liberalization of financial instruments since 1980, the movements of short term capitals have increased. Short-term capital flows are volatile and sensitive to macroeconomic developments, interest rates and real exchange rates. Provided that credibility and political stability, the country will receive more stable and sustainable (long-term) capital flows. In this study, the relationship between the short-term capital flows and the real exchange rate, real interest rate and credibility is first being held on a global basis, and then analyzed econometrically by using Turkey as an example.

Key Words : Financial Liberalization, Short Term Capital Flows, Real Exchange Rate and Real Interest Rate Arbitrages.

JEL Classification Codes : F32

Özet

1970'li yıllarda başlayan 1980'li yıllarda hız kazanan finansal liberalleşme; sermaye hareketlerinin yönünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Söz konusu değişim sürecinde toplam sermaye hareketlerinin artmasıyla beraber, sermaye hareketleri içinde faiz kur arbitrajına dayanarak yüksek reel getiri elde etmek amacıyla bir ülkeden diğerine kolaylıkla kayabilen spekülatif amaçlı, kısa vadeli sermaye hareketlerinin ağırlığı da giderek artmıştır. Uluslararası piyasa oyuncularını kısa vadeli sermaye hareketlerine yön verirken faiz ve kur avantajlarının yanı sıra ülkelerin makroekonomik değişkenlerini de dikkate almakta, güvenilirliğini değerlendirmektedir. Bu makroekonomik değişkenlerin volatilitesinde en önemli etkenlerden biri de toplumun istikrar algılamasıdır. Çalışmada faiz ve kur değişkeninin yanı sıra modele dahil edilen Güven endeksi ile de makroekonomik istikrarın portföy yatırımlarına etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Finansal Liberalleşme, Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Faiz ve Kur Arbitrajı.

1. Sermaye Hareketleri

Dünya, günümüzde hızlı bir değişim süreci içinde bulunmaktadır. Bu değişim sürecinde yaşanan en önemli olgu küreselleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Üç kıtada kurulan serbest ticaret bölgeleri ile bölgesel çapta serbestleşen mal ve sermaye hareketleri, bu akımın ana etkenleridir. Bütün bu yönelimlerin yanı sıra, sermaye ihraç eden gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu kuruluşların mevcut durumu koruma ve riskleri asgariye indirme eğilimleri mevcuttur. Risk asgarileştirilmesi isteği, müteşebbisleri doğrudan sermaye yatırımlarına yöneltmekte, iş yapacakları alanları belirlemede son derece dikkatli davranmaya sevk etmektedir. Bu istek, serbest piyasa ekonomisinin giderek yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin asgarileşmesi olgusu ile birlikte, yabancı sermaye çekilmesi konusunda ciddi bir rekabetin doğuşuna neden olmuştur. Özellikle Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki rejim değişiklikleri ve Güney Doğu Asya ülkeleri ile Amerika yarım küresinde oluşan elverişli işbirliği ortamlarıyla, yabancı sermaye tüm kıtalarda büyük rağbet görmeye başlamıştır. Dış yatırımlar konusunda alternatiflerin çoğalması, çok uluslu şirketlere daha seçici olma ve daha fazla avantaj arama imkânı sağlamıştır. Bu nedenlerle hemen hemen tüm ülkelerin yabancı sermaye için cazip paketler hazırladıkları görülmektedir.

Ülkelerin finansal olarak dışa açılmaları özellikle az gelişmiş ülkeler için önemli faydalar sağlayacaktır. Finansal olarak dışa açılmanın doğrudan iki faydası vardır (World Bank, 1997: 23): “Finansal dışa açılmayla gelen yabancı sermaye sonucu yurt içi yatırımlar artacaktır. Ayrıca yabancı sermaye, yurt içi yatırım ve tüketim harcamalarındaki dalgalanmalar sonucu ortaya çıkabilecek riski de ortadan kaldıracaktır. Finansal dışa açılmanın doğrudan faydaları yanında dolaylı olarak da faydaları vardır: Öncelikle yabancı sermaye “bilgi taşıması etkisi” (knowledge spillover effect) yaratacak, kaynak dağılımı etkinliğini arttıracak ve gelişmekte olan ülkelerin ulusal finans piyasalarını güçlendirecektir.” Yabancı sermaye, gelişen yeni şartlara bağlı olarak gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteği, promosyon (tanıtım, özendirme), globalleşme (dışa açılım), çevresel koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi yararları da beraberinde getirmektedir.

I.M.F. ve Dünya Bankası'nın desteği ile az gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak ekonomilerini uluslararası sermaye hareketlerine açmaya başlamışlardır. Finansal serbestleşme, finansal küreselleşme, uluslararası finansal bütünleşme gibi adlarla anılan bu uygulamalar özellikle 1990'lı yıllarda yoğun olarak gözlemlenmiştir. Finansal serbestleşme politikaları bütün ülkelerde homojen bir yapıda değildir. Örneğin Türkiye ve Meksika bütünüyle uluslararası sermaye hareketlerine serbestlik tanırken, Kore ve Şili'de görece olarak sermaye hareketleri üzerindeki bazı engeller korunmuştur (Kula 2003: 120).

En son O.E.C.D. ve Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünyadaki toplam yabancı sermaye stoku halen 1,5 trilyon Amerikan Doları kadardır. Diğer bir deyişle, bütün dünyada 1,5 trilyon Amerikan Doları tutarında yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %98'i gelişmiş sanayi ülkelerince yapılmaktadır. Tüm yabancı sermaye yatırımlarının yüzde sekseni Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.), Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa tarafından yapılmaktadır. Bu yatırımların yüzde sekseni yine büyük çoğunluğu gelişmiş ülkelere gitmektedir.

1980 öncesinde %10–15 düzeyinde bulunan azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarından almakta oldukları pay, bugün %20 düzeylerine yükselmiştir. Ancak yüzün üzerinde ülke tarafından bölüşülmek durumunda olan bu pay, çetin bir rekabet meselesi haline gelmiştir. Ülkeler bu rekabette ön sıraları alabilmek ve dış yatırımları kendi saflarına çekebilmek için yabancı sermayeye ilave bazı imkânlar tanımakta ya da yabancı sermaye özel olarak teşvik edilmektedir. Bu teşviklerin başında, yabancı sermayeye altyapısı hazırlanmış arsa, hatta bina tahsis edilmesi, devlet dairelerinde kırtasiyeciliğin azaltılması ve izin keyfiyetinin kaldırılması ile özel vergi muafiyetinin tanınması gelmektedir. Üstelik bu özel teşvikler, esasen var olan istikrarlı ortama, nispeten gelişmiş finans kesimine, enflasyona endeksli faktörlere ya da sermaye için geliştirilmiş koruyucu mekanizmalara (hedging) ve benzeri unsurlara ilaveten tanınmaktadır. Bütün bunların ötesinde, yatırım yapılması düşünülen ülke yönetimlerinin diyaloga açıklığı ve uluslararası camiyla kaynaşma konusundaki kararlılığı, yine yabancı müteşebbisin önem vermektedir.

2. Sermaye Transferi Teorisi

Sermaye transferi teorisinin temelleri Keynes ve Ohlin'in yaptığı araştırmalara dayanmaktadır. Buna göre tipik bir borç verme faaliyeti olan uluslararası sermaye transferi sabit ya da değişken döviz kuru sisteminde gerçekleşebilmektedir.

Uluslararası sermaye transferini bir örnekle açıklanabilir. X ülkesi, Y ülkesine sermaye transferi yapıyor olsun. Bu durumda fonlar X ülkesinden Y ülkesine akacak, X ülkesinde faiz oranı yükselecek ve para arzının azalması ile birlikte fiyatlar düşecektir. Y ülkesinde ise, tam tersine faizler düşecek, fiyatlar artacaktır. Fiyat düzeylerinde gerçekleşen bu değişme sonucu X ülkesinde (sermaye transferi yapan ülke) cari hesap fazlası, Y ülkesinde (sermaye transferi yapılan ülke) ise cari hesap açığı oluşacaktır. Ticaret dengesindeki bu değişmeler sonucunda, fon transferi de tersine dönecektir. Çünkü X ülkesinin ihracat fazlası, fon girişine sebep olurken; Y ülkesinin ithalat artışı fon çıkışına yol açacaktır (Aslan, 1997: 43–47).

Sermaye ihraç eden ülkede ihracat fazlası meydana getiren transfer süreci, ödemeler dengesi dengesizliklerini ayarlama sürecine benzemektedir. Sermaye transferleri, ödemeler dengesi dengesizliklerinin özel bir durumu olup, ödemeler dengesi içinde tek

yanlı bir ödemedir. Eğer uluslararası işlemler, başlangıçta dengede ise, sermaye hareketi otonom işlemlerde dengesizlik yaratmaktadır.

Sermaye Transferi Teorisi, aşağıdaki ana başlıklar altında özetlenebilir (Aslan,1997: 49–50);

- Sermaye ihraç eden ülkelerde ticaret fazlası, sermaye ithal eden ülkelerde ise ticaret açığı olmaktadır.
- Sermaye ihraç eden ülkelerde gelir azalması, sermaye ithal eden ülkelerde ise gelir artışı ile dış denge değişmesi oluşmaktadır.
- Net ticaret hadleri, sermaye transfer eden ülkenin aleyhine, transferi alan ülkenin ise lehine değişmektedir.

Dünyada sermaye transferi iki grupta incelenmektedir. (Legal Information Institute) Bunlar;

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Foreign Direct Investments - FDI): Doğrudan diğer bir ülkedeki varlıkların sahiplerine yapılan fabrika, teknoloji vb. konularda yapılan yatırımlardır.

Yabancı Portföy Yatırımları (Foreign Portfolio Investments - FPI): Riske uygun en yüksek getirinin sağlanması için diğer bir ülkede hisse senedi, tahvil, bono şeklinde yapılan, doğrudan yabancı yatırımlar dışındaki yatırımlardır.

Doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları genel anlamda birbirine benzemekle birlikte aralarında belirgin farklar bulunmaktadır. Portföy yatırımları doğrudan yabancı yatırımlara göre daha karmaşıktır. Çünkü, portföy yatırım kazançları, ülkenin makroekonomik göstergelerine daha fazla bağlıdır.

3. Portföy Yatırımları ve Doğrudan Yatırımlar

Bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım ya da yabancı sermaye yatırımı denilmektedir. Yabancı ülkede edinilen servetin fiziki bir nitelik taşıması durumunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından bahsedildiği yukarıda açıklanmış ve bu yatırım türünün tanımı da verilmişti. Yabancı ülkelerde elde edinilen servetin mali bir nitelik taşıması durumunda ise uluslararası portföy yatırımlarından bahsedilmektedir. Doğrudan yatırımlar dışında, tahvil dışsatımı ya da menkul kıymetler alım satımı portföy yatırımı olarak tanımlanmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 299). Ödemeler dengesi sermaye hareketleri içerisindeki portföy yatırımları, varlıklar ve yükümlülükler olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır.

Varlıklar kısmında yurt içi yerleşiklerin dış piyasalardan menkul alım ve satımları gösterilmekte ve varlıkların (-) bakiye vermesi dış piyasalardan alımların satımlardan fazla olduğunu, (+) bakiye vermesi ise satımların alımlardan fazla olduğunu göstermektedir. Yükümlülükler kısmında ise iki alt başlık yer almaktadır. Bunlardan birincisi bankalar, kamu sektörü ve diğer kurumların tahvil ihracı yoluyla borçlandığı miktarlar, diğeri ise yurt dışı yerleşiklerin yurt içi piyasalarda yapmış oldukları menkul kıymet alım satımlarıdır.

Gerek portföy yatırımları gerekse de yabancı sermaye yatırımları uluslararası sermaye hareketleri niteliğinde olmakla birlikte aralarında önemli derecede farklar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, dolaysız yatırımı yapanın karar alma, yatırım ve üretim sürecini kontrol yetkilerine sahip olmasına karşılık, portföy yatırımlarında yatırımcının yatırım ve üretim üzerinde herhangi bir yetkisinin olmayışıdır. İkinci fark, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yabancı yatırımcı genellikle sermayesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmektedir. Portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının sermayesinden başka bir katkısı yoktur (Çankıcı, 2001: 209). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları göreceli olarak istikrarlı iken portföy yatırımları değişkendir ve likidite krizlerinde geri çekilme, kaçma eğilimindedir. Ulusal firmalar üzerinde mülkiyet ve kontrol pozisyonuna sahip doğrudan yabancı sermaye yatırımcıları kontrolleri altındaki şirket yönetimlerinde etkindir. Bunun yanında yerel firmalar üzerinde kontrol yetkisi olmayan portföy yatırımcıları yönetim kararlarında temsilci bulundurulur fakat kararlar üzerindeki özgürlükleri sınırlıdır. Bu yüzden yönetim ve sahiplik arasındaki temsil yetkisi probleminden dolayı portföy yatırımları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından daha az etkin bir şekilde yönetilir. Yatırımları üzerinde yönetici olarak etkin olan direk yatırımcılar projeleri üzerindeki olası değişiklikler hakkında portföy yatırımlarına kıyasla daha fazla bilgiye sahiptir. Bu bilgi de doğrudan yatırımlardaki yönetim etkinliğini artıran bir sebeptir (Goldstein, Razin, 2002: 4). Goldstein ve Razin yaptıkları çalışmalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının teknolojik şoklarını ve değişmelerini gözlemleyebileceklerini ve bu değişiklikler karşısında yatırımlarında kullanacakları sermaye girdi seviyesini ayarlayabileceklerini belirtmişlerdir. Portföy yatırımcılarının ise böyle bir şansı yoktur ve onlar kullanacakları sermaye girdi seviyelerini dışsal bir değişken olarak tahmini bir şekilde belirlemektedirler. Bütün bunların sonucunda Goldstein ve Razin yatırım projesinin vade bitimine kadar elde tutulması şartı ile doğrudan yatırımlardan elde edilecek beklenen getirinin portföy yatırımlarından elde edilecek beklenen getiriden daha yüksek olacağını söylemişlerdir. Bu sonuç doğrudan yatırımlardaki yönetim etkinliğinden kaynaklanan bir sonucu yansıtmaktadır. Üçüncü fark, yatırımın anapara ve gelirlerinin geri ödenmesiyle ilgilidir. Portföy yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödenme şartları bellidir. Borç alanlar bakımından tahvil sabit bir döviz borcu niteliğindedir, ekonomik şartlara göre değişime göstermez. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında genellikle belirli bir amortisman yoktur. Transfer edilen karlar işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transfer üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır. Son olarak dördüncü bir fark da yatırımcının kimliğine bağlıdır. Portföy yatırımlarını tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilir. Oysa

dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını yapanların hemen hemen tamamı çok uluslu şirketlerdir (Seyidoğlu, 2000: 264).

Etkinlik ve likidite arasındaki değiş-tokuş durumu doğrudan yatırım akımlarındaki değişkenlik ile portföy yatırımları arasındaki değişkenlik arasında farklılık yaratmaktadır. Yönetim etkinliğinden daha çok düşük fiyatlar tarafından etkilenen yüksek nakit ihtiyacı olan yatırımcılar portföy yatırımlarını tercih edeceklerdir. Benzer şekilde düşük nakit ihtiyacı olan yatırımcılar da doğrudan yatırımları seçeceklerdir. Bu durum gözlemlerle de tutarlıdır. Büyük nakit yedekleri ve finansman güçleri olan çokuluslu şirketlerin beklenen nakit ihtiyacı düşüktür; bunun yanında portföy yatırımcıları ortalama olarak likidite şokları karşısında daha fazla zarar görme olanağına sahiptir. Yatırımcının, bir yatırım projesinde karşılaşılabileceği likidite şoku olasılığının λ kadar olduğunu ve projelerin iki dönem için gerçekleştiğini düşünelim. Doğrudan yatırım projeleri birinci dönemin sonunda satılmak istenirse beklenen getirileri düşecektir. Çünkü alıcılar, proje hakkında kötü izlenim edinecekler ve verimli bir yatırım kararı olmadığını düşüneceklerdir. Bunun dışında dönem sonunda satılmak istenmesi durumunda ise beklenen getiri artacaktır. Sonuç olarak doğrudan yatırımın belli bir likidite şoku ile karşılaşma ihtimali altında bir beklenen getirisi olacaktır. Aynı işlemler portföy yatırımları için de yapıldığında dönem sonunda bu yatırımlardan elde edilecek bir beklenen getiri değeri hesaplanabilir. Bu iki yatırımın beklenen getirileri arasındaki fark, doğrudan yatırımın gerçekleştirilmesi için katlanılması gereken sabit maliyetlerden büyük ise doğrudan yatırım kararı alınacak aksi durumda ise portföy yatırımı yapılacaktır. λ , 1'e doğru yaklaştıkça yatırımcının likidite şoku ile karşılaşma ihtimali artacak, yani yatırımın birinci dönem sonunda satılması gündeme gelecek beklenen getirisi düşerek doğrudan yatırımlardan beklenen getiri ile portföy yatırımlarından beklenen getiri birbirine eşit olacak ve portföy yatırımları artma eğilimi gösterecektir. λ , 0'a yaklaştıkça da doğrudan yatırımlar artacaktır (Goldstein, Razin, 2002: 13–14). Sonuç olarak portföy yatırımlarının erken paraya dönüşme ihtimali yüksek olacaktır ve doğrudan yatırımlarla karşılaştırıldığında yüksek bir volatiliteye sahip olacaktır.

Piyasadaki oyuncular arasındaki şeffaflık (transparency) derecesinin artması, asimetrik bilgi ağının azalmasına yol açacak ve yatırımlar arasındaki değiş tokuşu da azaltacaktır. Alıcı ve satıcılar arasında ölçülen sermaye piyasası şeffaflığı (capital market transparency) yüksek olduğu zaman, alıcılar yatırımcıların projelerini satma sebepleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olacaklardır. Yatırımcılar da şeffaflık derecesinin yüksek olmasından dolayı farklı alanlardaki yatırımlardan ziyade benzer yatırımlara yöneleceklerdir. Sonuç olarak bu tür ekonomilerde doğrudan yatırımlardaki volatilitenin portföy yatırımlarındaki volatilitenin arasındaki farkın daha küçük olması beklenmektedir. Şeffaflığın ikinci çeşidi de yöneticiler ve sahipler arasındaki kurumsal yönetim (corporate-governance) şeffaflığıdır. Bu ölçümün yüksek olması yönetici olarak faaliyet göstermeyen sahiplerin projeleri hakkında daha fazla temel bilgiye sahip olmasını gösterir. Kurumsal yönetim şeffaflığının yüksek olması sonucunda portföy yatırımları ile

doğrudan yatırımların etkinlikleri arasındaki fark yani bu yatırımların etkin bir şekilde yönetilebilmeleri arasındaki fark azalacaktır. Bu şeffaflığın yüksek olduğu ülkelerde de yatırımların volatiliteleri küçük olacaktır. Bu göstergeler, gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere daha iyi bir durumu ifade etmektedir ve gelişmiş ülkelerdeki yatırımlarda görülen volatiliteler daha düşüktür (Goldstein, Razin: 2002: 27).

4. 1980 Sonrasında Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri

Türkiye, 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile başlayan dışa açılma ve ekonomik serbestleşme süreciyle beraber, gerek dış ticaret gerekse sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmaya yönelik önemli adımlar atmıştır. Bu adımlar sonucu dış ticaret hacmindeki önemli artışlar, sermaye hareketlerinde de kendisini göstermiştir (Erdilek, 1988: 23). 1989 yılında yürürlüğe konulan 32 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar ile beraber bu artış daha çok portföy yatırımları ve kısa vadeli yatırımlarda görülmüş ve bu yatırımlar doğrudan yatırımlara göre çok daha yüksek seviyelere çıkmıştır (Öniş, 1994: 15).

1980 sonrası Türkiye'de sermaye hareketlerinin gelişimini dış ödemeler dengesi açısından incelediğimizde iki nokta dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi sermaye hareketleri sayısal olarak artmış, ikincisi ise 1980 öncesinde olmayan, uygulama alanı bulunmayan sermaye giriş ve çıkış biçimleri kullanılmaya başlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 296). Ödemeler dengesinde kullanılan sermaye biçimleri ise; Doğrudan Yatırımlar, Portföy Yatırımları, Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketleridir.

Türkiye'ye yönelen yabancı sermaye özellikle 1990'lı yıllarda dalgalanmalar göstermiş, önemli ve güvenilir fon miktarları sağlayamamıştır. Portföy yatırımları ve kısa vadeli borç alımlarının hacmi arttıkça Türkiye, aniden tersyüz edilebilen sermaye çeşitleriyle yüz yüze gelmiş ve bu iki tür sermaye giriş ve çıkışları da benzer özellikler göstermişlerdir (Kar&Kara, 2001: 30).

5. Türkiye'de Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları ülkemize 1986 yılında gelmeye başlamış ve 1989 yılında yürürlüğe konulan 32 sayılı Karar ile beraber bu yatırımların hacminde de önemli artışlar olmuştur. 1990 sonrası ülkeye gelen portföy yatırımlarının miktarı Çizelge 1'de görülmektedir. 1986–1989 yılları arasında ülkemize giren net portföy yatırımları 2,9 milyar Amerikan Doları civarındayken 1993 yılında en yüksek seviyesine ulaşarak 3,9 milyar Amerikan Doları olmuştur. Bu artışın 3,7 milyar Amerikan Dolarlık bölümü kamu açıklarını kapatmaya yönelik, kamu ağırlıklı tahvil borçlanmasından kaynaklanmaktadır. 1994 kriziyle, özellikle devlet tahvil yoluyla borçlanabilirliğinin azalmasıyla beraber portföy yatırımları yaklaşık %70 oranında azalmış ve 1,2 milyar Amerikan Doları

olmuştur. Ülkemizden en yüksek miktartlı portföy yatırımlarındaki çıkış ise; Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle 1998 yılında yaşanmış ve bu çıkış net, 6,7 milyar Amerikan Doları civarında gerçekleşmiştir. Bu miktarın büyük kısmı ise 4,5 milyar Amerikan Doları ile yabancıların menkul kıymetlerdeki çıkışından kaynaklanmıştır. Ülkemize giren net portföy yatırımları 1999 yılında 3,4 milyar Amerikan Doları; 2000 yılında ise 1 milyar Amerikan Doları civarında olmuştur. 2001 yılında ise Türkiye'de yaşanan finansal krizin etkisiyle yaklaşık 4,5 milyar Amerikan Doları civarında portföy yatırımlarında çıkış yaşanmış ve bunun büyük bir kısmı da yine yabancı yatırımcıların menkul kıymetlerdeki çıkışından kaynaklanmıştır. Portföy yatırımları yıllar itibariyle Türkiye'de istikrarsız bir seyir izlemiş ve bu yatırımların dalgalanması, doğrudan yatırımlara göre daha yüksek olmuştur.

Tablo: 1
Türkiye'ye Yönelik Portföy Yatırımları

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Portföy Yatırımları	547	623	2.411	3.917	1.158	237	570	1.634	-6.711	3.429	1.022	-4.515
Varlıklar	-134	-91	-754	-563	35	-46	-1.380	-710	-1.622	-759	-593	-788
Yükümlülükler	681	714	3.165	4.480	1.123	703	1.950	2.344	-5.089	4.188	1.615	-3.727
Tahvil İhracı Yoluyla Borçlanmalar	592	567	2.806	3.727	99	386	1.331	1.774	-579	3.220	6.252	96
Menkul Değerler	89	147	359	753	1.024	317	619	570	-4.510	968	-4.637	-3.823

Kaynak: T.C.M.B., Ödemeler dengesi istatistikleri.

6. Ekonometrik Model

Arbitraj kazancı sağlayabilmek için ülkeler arasında sermaye hareketleri olur. Bu arbitraj gelirinin kaynağı ülkeler arasındaki faiz farklılıklarıdır. Teknolojik gelişmelerle para transferinin de hızlanması bu işlemleri kolaylaştırmıştır. Portföy Denge Teorisi bu hareketleri açıklamada etkindir. Bu teoriye göre yatırımcılar hisse senedi ve bonoları arasında karar verirken beklenen getiri ve risklerini de analiz ederler. Uluslararası piyasalar dikkate alındığında döviz kurlarındaki değişimler de dikkate alınır. Yatırım projeleri içersinde aynı riski taşıyan beklenen en yüksek getiriye sahip yatırım alternatifi tercih edilir. Yatırımcı riski minimize etmek için portföy çeşitlemesine gitmelidir. Dolayısıyla yatırımcı ülke içinde olabilecek krizlerden minimum düzede etkilenmek için portföy çeşitlemesinde yabancı ülke varlıklarını da tutar. Dolayısıyla dış ülkelerdeki faiz oranı değişimleri yatırım kompozisyonunu değiştirir. Örneğin bir ülkedeki risk aynı kalırken faiz oranındaki artış yatırımcıların o ülke varlıklarını daha fazla tutma isteğine neden olur. Yatırım kompozisyonunu değiştirirler (Yılmazkuday: 2002: 5).

Yabancı sermaye bütün bu yararları sağlarken, muhakkak bunların karşılığında kârlı bir operasyon beklemektedir. Her ticari faaliyet türü gibi, yabancı sermaye yatırımı için de, en temel güdü kârdır. Portföy yatırımlarında kârı belirleyen en temel makroekonomik değişkenler faiz oranları ve döviz kurlarıdır. Tabii ki bu makroekonomik değişkenlerin volatilitesinde en önemli etkenlerden biri de toplumun istikrar algılamasıdır. Güven endeksi ile de makroekonomik istikrar ölçülmeye çalışılmaktadır.

Modelde Portföy Yatırımlarının (PY); faiz oranlarındaki (FO), döviz kurlarındaki (DK) değişimler ve güven endeksinden (GE) etkilendiği düşünülmektedir.

$$PY = \beta_1 FO + \beta_2 DK + \beta_3 GE + u$$

Bu modelle ilgili veri setimiz şu şekildedir:

	Reel portföy	Lnreel portföy	Faiz	Reel faiz	İndeks	Sepet	Lnsepet	Aylık Kur Değişimi
1992-1	0.026743966	0.558889396	0.7224		0.0953	0.001038118	0.092477496	0.051787965
1992-2	0.018662285	0.522908974	0.7171	0.0073	0.0944	0.00109188	0.092982411	0.061348747
1992-3	0.006826331	0.42233724	0.7171	0.0169	0.0967	0.001158865	0.093577816	0.056997479
1992-4	0.012161311	0.480084474	0.7395	0.0397	0.0974	0.001224918	0.094132139	0.051960087
1992-5	0.009295081	0.453207038	0.7449	0.0551	0.0982	0.001288564	0.094638691	0.041478407
1992-6	0.007473718	0.431397768	0.7474	0.0598	0.0959	0.001342012	0.095045104	0.037316432
1992-7	0.009425402	0.454599351	0.7473	0.0439	0.0981	0.001392091	0.095411474	0.034639076
1992-8	0.011152063	0.471420956	0.7411	0.0134	0.1002	0.001440312	0.095752	0.027743953
1992-9	0.016454626	0.510319176	0.7389	-0.0011	0.1007	0.001480272	0.096025661	0.030294477
1992-10	0.010594966	0.466296407	0.7381	0.0060	0.1006	0.001525116	0.096324108	0.034990931
1992-11	0.00646439	0.416889368	0.7418	0.0269	0.099	0.001578481	0.096668034	0.029824928
1992-12	0.010274132	0.463221438	0.7424	0.0258	0.0962	0.001625559	0.096961922	0.03164487
1993-1	0.015289058	0.502972248	0.742	0.0114	0.098	0.001677	0.097273467	0.031383188
1993-2	0.015094599	0.501692206	0.7446	0.0099	0.1015	0.001729629	0.097582475	0.034182973
1993-3	0.020550418	0.532546638	0.7402	0.0141	0.1042	0.001788753	0.097918593	0.034442196
1993-4	0.013595467	0.491232155	0.7403	0.0356	0.106	0.001850362	0.098257216	0.041585033
1993-5	0.016308434	0.509426747	0.7457	0.0334	0.1079	0.001927309	0.098664652	0.041280464
1993-6	0.008430598	0.443445279	0.7459	0.0387	0.1042	0.002006869	0.099069164	0.044065415
1993-7	0.026889194	0.55943096	0.7453	0.0147	0.0998	0.002095303	0.099500385	0.044479524
1993-8	0.025007316	0.55217535	0.7455	0.0246	0.1032	0.002188501	0.099935572	0.042811517
1993-9	0.068423422	0.652830028	0.7452	0.0220	0.1039	0.002282194	0.100354777	0.049584943
1993-10	0.015090935	0.501667929	0.746	0.0265	0.103	0.002395357	0.100838725	0.049451498
1993-11	0.015174998	0.502223428	0.7468	-0.0013	0.0997	0.002513811	0.101321401	0.048523321
1993-12	0.037069943	0.591539158	0.7476	0.0333	0.1005	0.002635789	0.101795229	0.070510087
1994-1	0.019367717	0.526619269	0.7807	0.0122	0.0949	0.002821639	0.102476582	0.168982757
1994-2	0.022748478	0.542708332	0.9498	-0.0214	0.0755	0.0023298447	0.104037921	0.176842271
1994-3	0.012584123	0.483502105	0.969	-0.0041	0.0684	0.003881752	0.105666269	0.559750984
1994-4	0.005548842	0.401617439	1.1718	-0.2308	0.0644	0.006054566	0.110111531	0.063120399
1994-5	0.005356595	0.398091352	1.2131	0.0113	0.0616	0.006436733	0.110723615	-0.055361209
1994-6	0.011487807	0.474387134	1.2529	0.0855	0.0675	0.006080388	0.110154088	-0.004295702
1994-7	0.011132205	0.471242734	1.1605	0.0880	0.0821	0.006054268	0.110111039	0.024538691
1994-8	0.004748294	0.386037051	0.969	0.0535	0.095	0.006202832	0.110353463	0.074907753
1994-9	0.011258866	0.472374103	0.9807	0.0277	0.1012	0.006667472	0.111075812	0.038929544
1994-10	0.014703857	0.49906949	0.9608	0.0113	0.0996	0.006927034	0.111457721	0.03432408
1994-11	0.006048212	0.410234772	0.9525	0.0154	0.1	0.007164798	0.111795202	0.019564404
1994-12	0.019434499	0.526963487	0.9556	-0.0039	0.0987	0.007304973	0.111988957	0.087229185
1995-1	0.006419057	0.416185636	1.009	0.0006	0.0948	0.00794218	0.112825281	0.030461784
1995-2	0.010879551	0.468947009	1.0068	0.0136	0.0966	0.008184113	0.113125351	0.051117195
1995-3	0.007165041	0.427179881	0.9597	0.0187	0.1033	0.008602461	0.113623887	0.023144002
1995-4	0.006348073	0.415073639	0.9151	0.0368	0.1087	0.008801523	0.113852651	0.008904096
1995-5	0.010804619	0.468255884	0.9081	0.0589	0.1085	0.008879892	0.113941298	0.004571736
1995-6	0.010697815	0.467262461	0.9109	0.0631	0.1087	0.008920489	0.113986911	0.033876208
1995-7	0.015185271	0.502291106	0.8679	0.0484	0.1101	0.009226461	0.114032061	0.029603495
1995-8	0.007734237	0.434824191	0.8644	0.0427	0.115	0.009495705	0.114611799	0.016130374
1995-9	0.019543451	0.527522534	0.8648	0.0244	0.1099	0.009648874	0.114771816	0.064755678
1995-10	0.027812654	0.562807618	0.8658	0.0283	0.1089	0.010273693	0.115399269	0.047546635

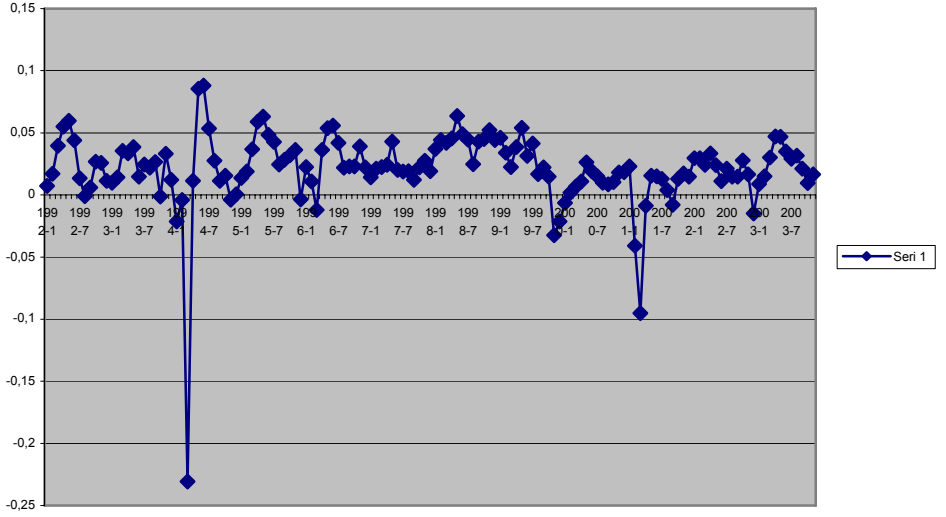
Uluslararası Sermaye Hareketleri
Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği

1995-11	0.00952156	0.455614376	0.9025	0.0319	0.1053	0.010762173	0.115863778	0.073095405
1995-12	0.022457726	0.541421977	0.9232	0.0362	0.1049	0.011548838	0.116569252	0.059005983
1996-1	0.024085021	0.548417522	0.9315	-0.0035	0.1002	0.012230289	0.117142559	0.055782522
1996-2	0.023527679	0.546076265	0.9367	0.0225	0.0986	0.012912525	0.117685381	0.06292368
1996-3	0.023514989	0.546022312	0.9267	0.0107	0.1069	0.013725029	0.118295614	0.055449054
1996-4	0.007013187	0.425037726	0.9181	-0.0120	0.1061	0.014486068	0.118835278	0.044982701
1996-5	0.031118095	0.574037457	0.9162	0.0362	0.1051	0.015137691	0.119275281	0.04047573
1996-6	0.005925925	0.408192181	0.9157	0.0538	0.102	0.0157504	0.119672061	0.045205477
1996-7	0.02542845	0.55384537	0.9245	0.0557	0.1	0.016462404	0.120114196	0.03503324
1996-8	0.011944896	0.478288917	0.9278	0.0420	0.102	0.017039136	0.120458532	0.038777118
1996-9	0.014469048	0.497459681	0.9324	0.0219	0.1017	0.017699864	0.120838973	0.046037681
1996-10	0.02697015	0.559731579	0.9304	0.0228	0.1026	0.018514725	0.121289067	0.057187879
1996-11	0.016374664	0.509832033	0.9372	0.0228	0.1006	0.019573543	0.121845192	0.049443614
1996-12	0.038875599	0.596295187	0.9377	0.0392	0.1001	0.02054133	0.12327793	0.054543251
1997-1	0.036765798	0.590715311	0.9132	0.0221	0.1003	0.02166172	0.12285887	0.04107151
1997-2	0.039577554	0.598084723	0.9033	0.0143	0.1041	0.0225514	0.123261375	0.040983412
1997-3	0.027131284	0.560327255	0.9011	0.0212	0.1058	0.023475633	0.123663034	0.044451391
1997-4	0.035806957	0.58807273	0.8996	0.0224	0.1069	0.024519158	0.124097951	0.048285342
1997-5	0.069354293	0.654181315	0.8995	0.0241	0.1038	0.025703074	0.12456951	0.045403037
1997-6	0.032214957	0.577501594	0.9053	0.0430	0.1055	0.026870071	0.125013535	0.045821397
1997-7	0.05170893	0.624821558	0.9263	0.0201	0.1086	0.028101296	0.125461561	0.052274731
1997-8	0.043650543	0.607880081	0.9619	0.0189	0.1094	0.029570283	0.125971103	0.055068133
1997-9	0.072087122	0.658046051	0.9622	0.0191	0.1105	0.031198664	0.126507156	0.053541265
1997-10	0.05126964	0.623968386	0.9612	0.0122	0.1065	0.03286908	0.127028728	0.05940904
1997-11	0.037703607	0.593234086	0.9646	0.0222	0.0968	0.0348218	0.12760584	0.054334529
1997-12	0.086461096	0.676227965	0.9656	0.0275	0.0962	0.036713826	0.128134938	0.050368668
1998-1	0.035502328	0.587218336	0.9637	0.0190	0.0928	0.038563053	0.12862635	0.055204975
1998-2	0.069781305	0.654795122	0.96	0.0372	0.0956	0.040691925	0.1291637	0.051440461
1998-3	0.039279317	0.59732832	0.969	0.0442	0.1005	0.042785136	0.129665311	0.044406706
1998-4	0.061628496	0.642370945	0.961	0.0421	0.1014	0.044685083	0.130099801	0.03758842
1998-5	0.056344802	0.633407509	0.9567	0.0456	0.1032	0.046364725	0.130468793	0.030846384
1998-6	0.054703536	0.630451345	0.9285	0.0635	0.0964	0.047794909	0.130772595	0.026700216
1998-7	0.090484818	0.680776717	0.8382	0.0489	0.0908	0.049071043	0.131036095	0.023739232
1998-8	0.141140257	0.725233922	0.8705	0.0446	0.0881	0.050235952	0.131270713	0.027348711
1998-9	0.085897486	0.675573966	0.9153	0.0247	0.0863	0.051609841	0.131540527	0.031462107
1998-10	0.05514965	0.631263549	0.9312	0.0431	0.079	0.053233595	0.131850301	0.043960335
1998-11	0.099250187	0.69002289	0.9477	0.0450	0.0675	0.055573762	0.132280516	0.045433136
1998-12	0.090550869	0.680849687	0.955	0.0522	0.0664	0.058098652	0.132724828	0.043867083
1999-1	0.041332135	0.602422538	0.9455	0.0442	0.0709	0.060647271	0.13315415	0.044397949
1999-2	0.06597523	0.649186447	0.9273	0.0462	0.0805	0.063339885	0.133588556	0.041759312
1999-3	0.053907422	0.628985326	0.9072	0.0341	0.0859	0.065984915	0.133997665	0.044890372
1999-4	0.056821036	0.63424917	0.9049	0.0223	0.0919	0.068947002	0.134436785	0.03779559
1999-5	0.096029718	0.68672428	0.9104	0.0385	0.0894	0.071552895	0.134807773	0.033276851
1999-6	0.087763106	0.67772263	0.9172	0.0542	0.0878	0.07393395	0.135135125	0.031923365
1999-7	0.0467067	0.614647273	0.9171	0.0313	0.0878	0.07629417	0.135449369	0.032190983
1999-8	0.097748837	0.68849864	0.9215	0.0414	0.0858	0.078750155	0.135766206	0.036822205
1999-9	0.064516734	0.646950973	0.8806	0.0168	0.0899	0.081649909	0.136127811	0.030928398
1999-10	0.067570762	0.651576047	0.8377	0.0222	0.0911	0.084857443	0.136513131	0.04574167
1999-11	0.072892919	0.65915766	0.722	0.0147	0.0922	0.088738964	0.136960394	0.05212748
1999-12	0.05619419	0.633139846	0.4673	-0.0324	0.0933	0.093364702	0.137468537	0.035685278
2000-1	0.051771031	0.624941584	0.3741	-0.0213	0.0981	0.096696448	0.13781917	0.020565193
2000-2	0.077649508	0.66547903	0.3891	-0.0063	0.1019	0.098685029	0.138022736	0.021438602
2000-3	0.046771231	0.614785339	0.374	0.0019	0.1088	0.100800698	0.138234856	0.018959441
2000-4	0.04817237	0.617737072	0.3864	0.0068	0.1105	0.102711823	0.138422676	0.016756637
2000-5	0.054589349	0.630242388	0.36	0.0108	0.111	0.104432927	0.138588854	0.017578595

2000-6	0.044520999	0.609854607	0.3689	0.0263	0.1056	0.106268711	0.138763113	0.014888991
2000-7	0.075034942	0.662053899	0.3514	0.0190	0.1026	0.107850945	0.138910905	0.012676715
2000-8	0.104071609	0.69476643	0.3219	0.0150	0.1011	0.109218141	0.139036875	0.013439962
2000-9	0.072383942	0.658456958	0.4023	0.0099	0.1008	0.110686029	0.13917038	0.0114483
2000-10	0.103368265	0.694088309	0.3969	0.0086	0.0987	0.111953195	0.139284213	0.010103065
2000-11	0.147882156	0.729900081	0.401	0.0103	0.0925	0.113084266	0.139384736	0.009144662
2000-12	0.084266203	0.673656596	0.4564	0.0180	0.0799	0.114118383	0.139475767	0.010245468
2001-1	0.069835933	0.654873376	0.4521	0.0184	0.0774	0.11528758	0.139577701	0.092355703
2001-2	0.13894526	0.723666513	0.5388	0.0228	0.0687	0.125935045	0.140461066	0.300546422
2001-3	0.044935986	0.610782403	0.7769	-0.0408	0.0616	0.163784372	0.143088911	0.240567566
2001-4	0.065286255	0.648136662	0.6843	-0.0951	0.0655	0.20318558	0.145244601	-0.070068812
2001-5	0.077114362	0.664787464	0.62	-0.0087	0.0795	0.188949217	0.144518187	0.061823562
2001-6	0.101003625	0.69177415	0.6069	0.0154	0.0801	0.200630731	0.145118064	0.089416923
2001-7	0.081264258	0.670029138	0.6006	0.0149	0.079	0.218570514	0.145974491	0.080163063
2001-8	0.09837636	0.689138563	0.6139	0.0128	0.0814	0.236091795	0.146745611	0.055304549
2001-9	0.061229558	0.641721514	0.666	0.0039	0.0767	0.249157245	0.147284246	0.086161864
2001-10	0.091363452	0.681743062	0.6503	-0.0080	0.077	0.270625098	0.148110748	-0.05688066
2001-11	0.0911749	0.681536473	0.6252	0.0129	0.0858	0.255231764	0.147525124	-0.045058884
2001-12	0.10824838	0.698701349	0.625	0.0172	0.0888	0.243731305	0.146764068	-0.059488839
2002-1	0.065158911	0.647941416	0.616	0.0146	0.0944	0.229232013	0.14645075	-0.020536459
2002-2	0.092965291	0.68348113	0.6143	0.0296	0.0965	0.224524399	0.146243248	0.007580479
2002-3	0.045180729	0.611325575	0.5832	0.0296	0.1036	0.226226402	0.146318766	-0.024972789
2002-4	0.048159039	0.617709393	0.5271	0.0241	0.1053	0.220576897	0.146065867	0.069515654
2002-5	0.073233605	0.65962395	0.4967	0.0336	0.1093	0.235910445	0.146737926	0.115527476
2002-6	0.09396018	0.684545617	0.5204	0.0239	0.1011	0.263164583	0.1478312	0.103960548
2002-7	0.121461551	0.710218285	0.527	0.0111	0.0992	0.290523317	0.148820242	-0.015264473
2002-8	0.084628179	0.674085239	0.5313	0.0212	0.1004	0.286088632	0.14866642	0.006321389
2002-9	0.046661002	0.614549383	0.5334	0.0146	0.1008	0.287897109	0.148729435	0.002535047
2002-10	0.120150701	0.709133189	0.5383	0.0148	0.1031	0.288626942	0.148754754	-0.017622801
2002-11	0.089948411	0.680182139	0.4959	0.0278	0.1079	0.283540527	0.148576954	-0.004777427
2002-12	0.099698104	0.690473176	0.4819	0.0164	0.1023	0.282185933	0.148529066	0.064126531
2003-1	0.083390205	0.672611595	0.4855	-0.0148	0.1013	0.300281538	0.149150609	-0.012488015
2003-2	0.064614696	0.647102696	0.4855	0.0089	0.0936	0.296531617	0.149024942	0.020722729
2003-3	0.046061569	0.613256404	0.4889	0.0150	0.0912	0.302676562	0.149230052	-0.015491329
2003-4	0.068995455	0.653662573	0.486	0.0302	0.1038	0.2979877	0.149073926	-0.058230548
2003-5	0.064334125	0.64666753	0.4534	0.0471	0.1086	0.280635713	0.148473978	-0.040962297
2003-6	0.063004265	0.644578752	0.4273	0.0469	0.1081	0.269140229	0.148055729	-0.027825683
2003-7	0.091552313	0.681949563	0.4121	0.0350	0.107	0.261651218	0.147773528	-0.008743761
2003-8	0.058802962	0.637677732	0.3819	0.0291	0.1066	0.259363403	0.147685705	-0.016842752
2003-9	0.055913371	0.632638864	0.343	0.0318	0.1061	0.254995009	0.147515843	0.057823563
2003-10	0.054042839	0.629236214	0.2923	0.0210	0.1084	0.269739729	0.148077979	0.034113402
2003-11	0.041248468	0.602219906	0.2913	0.0095	0.1069	0.278941469	0.148413423	-0.00571296
2003-12	0.083104423	0.672268302	0.2859	0.0166	0.1077	0.277347888	0.14835613	-1

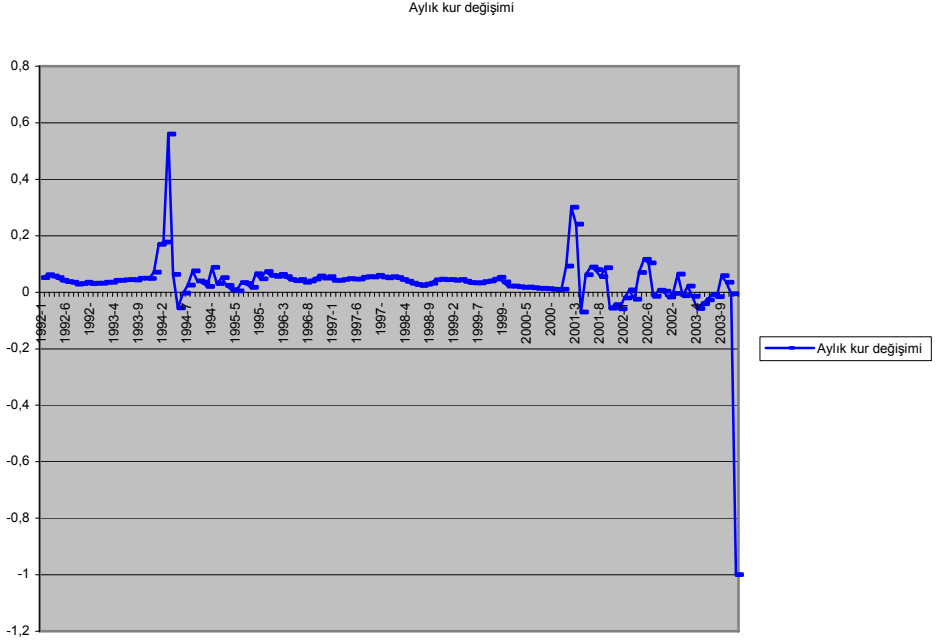
Reel Faiz

Merkez Bankasının aylık TL mevduat faiz oranları alınmıştır. Daha sonra tefe aylık artışlarından arındırılarak reel faiz elde edilmiştir.

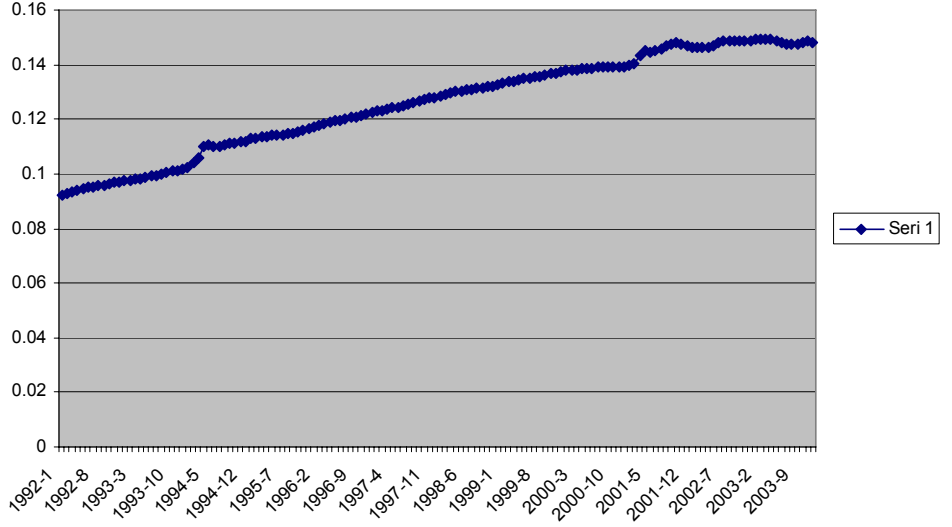
Döviz Kuru

EURO'ya geçişten önce TCMB döviz rezervlerini 1\$+1,5 DM sepet değerinden tuttuğu için kur artışını bu sepet türünden bulup daha sonra aylık kur artışı elde edildi.

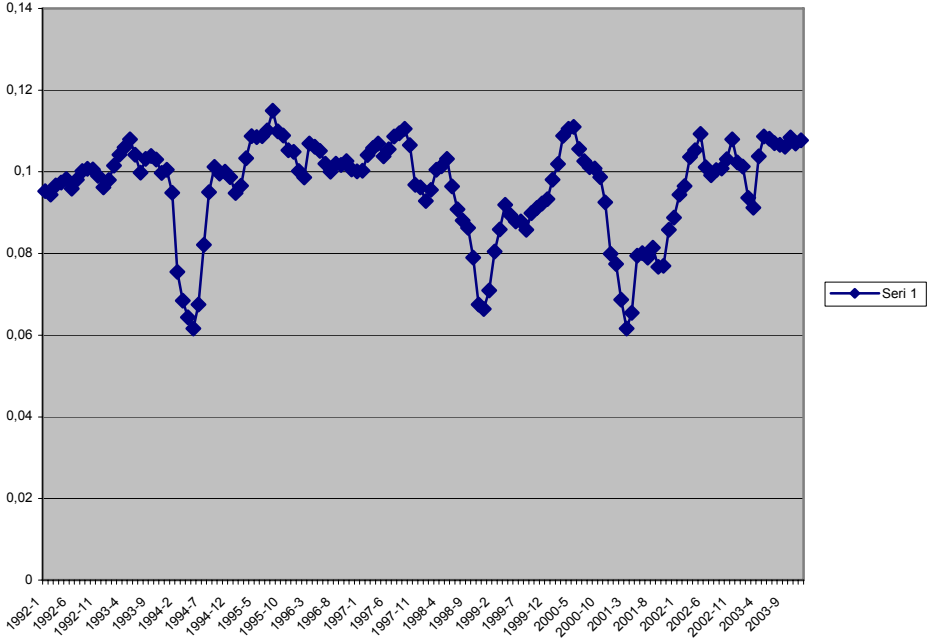
Reel Portföy

TCMB verileri ile elde edilen portföy girişleri dış ticaret hadleri ile ağırlıklandırılarak TL'ye çevrilmiş daha sonra TÜFE 'ye bölünerek reelleştirilmiştir.

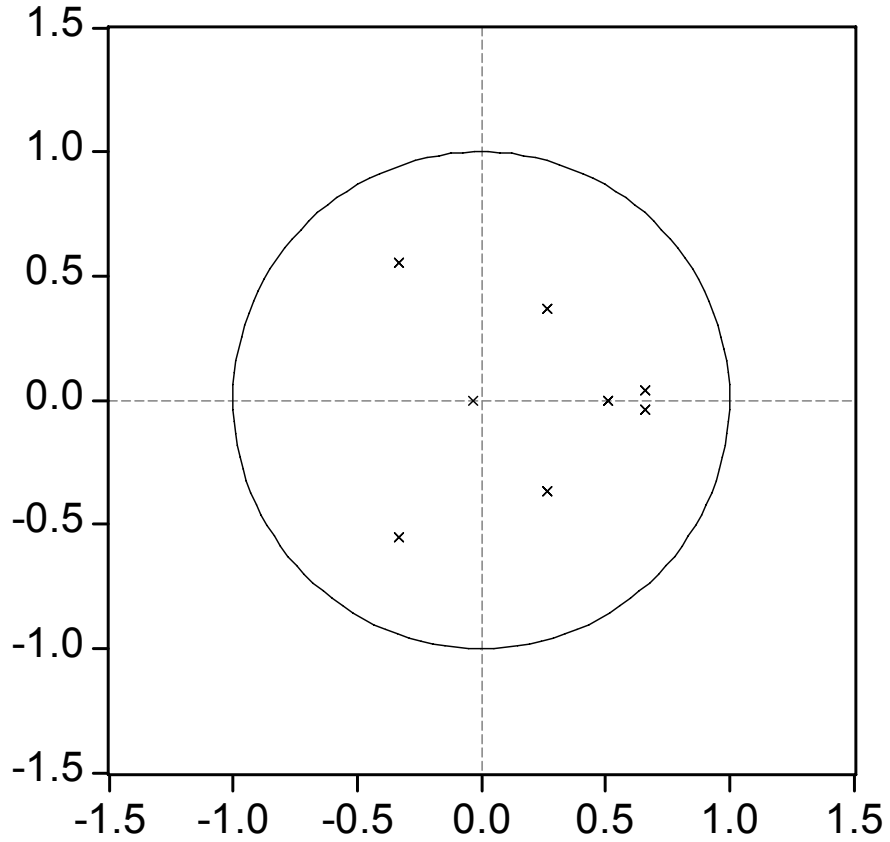

Güven Endeksi

Ülkede ekonomik istikrarın göstergesi olarak alınan Güven endeksi 1'in üstü değerler ekonomiye güveni, altı değerler de istikrarsızlığı göstermektedir.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

VAR Lag Order Selection Criteria						
Endogenous variables: RPFARK REELFAIZ ENDEKS KUR						
Exogenous variables: C						
Date: 05/31/05 Time: 18: 40						
Sample: 1992: 01 2003: 12						
Included observations: 131						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1056.503	NA	1.23E-12	-16.06874	-15.98095	-16.03307
1	1276.959	424.0851	5.44E-14	-19.19022	-18.75126	-19.01185
2	1316.786	74.18041	3.79E-14	-19.55398	-18.76385*	-19.23292*
3	1333.773	30.60208	3.74E-14	-19.56905	-18.42775	-19.10529
4	1352.830	33.16775*	3.58E-14*	-19.61572*	-18.12325	-19.00926
5	1364.040	18.82706	3.87E-14	-19.54260	-17.69896	-18.79345
6	1371.189	11.56885	4.46E-14	-19.40746	-17.21266	-18.51561
7	1378.880	11.97692	5.12E-14	-19.28061	-16.73463	-18.24607
8	1391.318	18.60981	5.49E-14	-19.22623	-16.32908	-18.04899
9	1403.272	17.15547	5.95E-14	-19.16446	-15.91615	-17.84453
10	1410.774	10.30775	6.94E-14	-19.03472	-15.43523	-17.57209
11	1430.093	25.36584	6.79E-14	-19.08539	-15.13474	-17.48007
12	1444.603	18.16475	7.20E-14	-19.06264	-14.76082	-17.31462
* indicates lag order selected by the criterion						
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)						
FPE: Final prediction error						
AIC: Akaike information criterion						
SC: Schwarz information criterion						
HQ: Hannan-Quinn information criterion						

Vector Autoregression Estimates				
Date: 05/31/05 Time: 18: 40				
Sample(adjusted): 1992: 04 2003: 12				
Included observations: 141 after adjusting endpoints				
Standard errors in () & t-statistics in []				
	RPFARK	REELFAIZ	ENDEKS	KUR
RPFARK(-1)	-0.695710	0.012755	-0.014230	0.217030
	(0.08005)	(0.06895)	(0.01527)	(0.40033)
	[-8.69050]	[0.18499]	[-0.93167]	[0.54213]
RPFARK(-2)	-0.428819	-0.071854	-0.033806	-0.245954
	(0.08026)	(0.06913)	(0.01531)	(0.40138)
	[-5.34257]	[-1.03935]	[-2.20756]	[-0.61277]

REELFAIZ(-1)	0.066004	0.629163	0.024218	0.274053
	(0.09810)	(0.08450)	(0.01872)	(0.49057)
	[0.67282]	[7.44606]	[1.29390]	[0.55864]
REELFAIZ(-2)	-0.040622	-0.064600	-0.004222	0.018303
	(0.06907)	(0.05949)	(0.01318)	(0.34540)
	[-0.58812]	[-1.08586]	[-0.32036]	[0.05299]
ENDEKS(-1)	0.291562	-0.364311	1.285918	-2.114316
	(0.42553)	(0.36652)	(0.08119)	(2.12794)
	[0.68518]	[-0.99398]	[15.8389]	[-0.99360]
ENDEKS(-2)	0.018737	0.358412	-0.418304	1.270190
	(0.39952)	(0.34412)	(0.07623)	(1.99789)
	[0.04690]	[1.04154]	[-5.48770]	[0.63576]
KUR(-1)	-0.018919	-0.395636	-0.020717	0.450270
	(0.03314)	(0.02855)	(0.00632)	(0.16575)
	[-0.57080]	[-13.8586]	[-3.27600]	[2.71662]
KUR(-2)	0.019740	0.185948	0.009725	-0.071885
	(0.04953)	(0.04266)	(0.00945)	(0.24769)
	[0.39853]	[4.35857]	[1.02904]	[-0.29022]
C	-0.029760	0.018460	0.012834	0.093456
	(0.01777)	(0.01531)	(0.00339)	(0.08888)
	[-1.67441]	[1.20587]	[3.78471]	[1.05151]
R-squared	0.375826	0.675506	0.893122	0.103880
Adj. R-squared	0.337997	0.655840	0.886645	0.049569
Sum sq. resids	0.058772	0.043601	0.002139	1.469710
S.E. equation	0.021101	0.018175	0.004026	0.105519
F-statistic	9.934922	34.34839	137.8821	1.912703
Log likelihood	348.6208	369.6703	582.1973	121.6701
Akaike AIC	-4.817317	-5.115891	-8.130458	-1.598158
Schwarz SC	-4.629098	-4.927672	-7.942239	-1.409939
Mean dependent	0.000541	0.021321	0.096474	0.033777
S.D. dependent	0.025934	0.030980	0.011957	0.108235
Determinant Residual Covariance		2.32E-14		
Log Likelihood (d.f. adjusted)		1413.135		
Akaike Information Criteria		-19.53384		
Schwarz Criteria		-18.78096		

LEAST SQUARE TAHMİN

Dependent Variable: RPFARK				
Method: Least Squares				
Date: 05/31/05 Time: 18: 44				
Sample(adjusted): 1992: 02 2003: 12				
Included observations: 143 after adjusting endpoints				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELFAIZ	0.057745	0.072840	0.792766	0.4293
ENDEKS	0.060614	0.193616	0.313065	0.7547
KUR	-0.029607	0.020624	-1.435512	0.1534
C	-0.005666	0.018624	-0.304232	0.7614
R-squared	0.024167	Mean dependent var		0.000394
Adjusted R-squared	0.003106	S.D. dependent var		0.025781
S.E. of regression	0.025741	Akaike info criterion		-4.453874
Sum squared resid	0.092103	Schwarz criterion		-4.370997
Log likelihood	322.4520	F-statistic		1.147462
Durbin-Watson stat	2.946451	Prob(F-statistic)		0.332273

Regresyon tahminlerine baktığımızda VAR modelinde sadece portföy yatırımları kendi içsel gecikmeleri ile anlamlı bir bağlantı gösteriyor. Ordinary Least Square yönteminde ise kur artışları ile portföy yatırımlarının negatif ilişki içinde olduğunu söyleyebiliriz.

7. Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerin artan sermaye girişleri karşısında alması gereken tedbirler bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (World Bank, 1997: 20):

- Finansal entegrasyon sürecinde gelişmekte olan ülkeler global sermaye hareketlerinden, kendilerine fayda sağlayacak politikaları sürdürmeli ve bu süreçteki tehlikelerden kaçınmalıdırlar. Bu bağlamda, makro ekonomik yapı güçlendirilmeli, finansal yapı iyileştirilmeli, bankacılık denetim ve gözetim düzenlemeleri yapılmalıdır.
- Bu ülkelerde bankacılık sistemindeki zayıflık bilinse de sermaye girişleriyle ilişkili olarak kredi artışlarının kontrol edilmesi önem kazanmaktadır.
- İyi işleyen sermaye piyasalarının varlığı, artan portföy yatırımlarını çekerek potansiyel istikrarsızlık riskini azaltabilmektedir.

- Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik istikrarsızlıklara açık bir yapıya sahip olmalarından dolayı, istikrarsızlıklara tepki gösterecek mekanizmaları geliştirmeli ve şokları ortadan kaldıracı düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir.
- Bütün bu düzenlemeleri yapanlar ve bilginin tam yayılmasını sağlayıcı birimler arasındaki işbirliği, güvenli ve etkin piyasalar için son derece önem arz edebilmektedir.

Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin uluslararası fonlardan yeterince pay alması, bu fonların ülke ekonomileri üzerinde olumlu etkiler yaratması ve yine ülke üzerinde oluşabilecek muhtemel olumsuzlukların giderilmesi amacıyla bu fonların yönetilmesi, esas itibarıyla bu ülkelerin rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisi oluşturmuş olmalarına bağlıdır. Rekabetçi bir serbest piyasa ve rasyonel makroekonomik politikalar, enflasyonun düşük tutulmasını ve verimli yatırımların artmasını sağlayacak ve sonuçta gerek yurt içi gerekse yurt dışı işlemlerdeki riskler minimize edilmiş olacaktır. Kısaca bu ülkeler kendilerine yönelen fonların olumlu yönlerini çıkarabilmek ve olumsuz etkilerini giderebilmek amacıyla, bu fonlarla ilgili kısıtlayıcı ve müdahaleci politikalar yerine siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayıcı, piyasaları geliştirici politikaları ön plana çıkarmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Aslan, N., (1997), *Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri*, 2. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Celasun, M., (2001), "Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği, 2001", *Doğu Batı Dergisi*, 4 (17).
- Çarıkçı E. (2001), *Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, Ankara: Tutibay Yayınları.
- Ercan, M.K., (2001), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 3 (2).
- Erdilek, A., (1988), "The Role of Foreign Investment in The Liberalization of The Turkish Economy", İçinde: T.F. Nas ve M. Odekon (Editörler), *Liberalization and The Turkish Economy*, New York, Greenwood Press.
- Goldstein I., Razin A. (2002), "An Information-Based Trade Off Between Foreign Direct Investment and Foreign Portfolio Investment: Volatility, Transparency and Welfare", *NBER Working Paper*, No: 9426.
- İnandım Ş., (2005), "Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri İle Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği", *T.C.M.B. Uzmanlık Tezi*.

- İnsel A. ve Sungur N., *Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*, 1989: III–1999 IV.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, Y. (2000), *Türkiye Ekonomisi*, 10. B, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kar M. ve Kara M. A. (2001), *Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler*.
- Kruger, A. O. (1987), “Debt, Capital Flows, and LDC Growth”, *The American Economic Review*, Vol. 77, pp: 159–164.
- Kula F., (2003), “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği”, *C.U. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2.
- Onis, Z. (1994), “Transnational Corporations and Foreign Direct Investment in Turkey: The Experience of The 1980s”, İçinde F. Senses (Editör), *Recent Industrialization Experience of Turkey in A Global Context*, New York: Greenwood Pres.
- Seyidoğlu H. ve Karluk R. (2000), *Uluslararası İktisat*, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Tuncer, N. (2001), “Para Krizleri ve Türkiye”, *İktisat Dergisi*, (410–411), “Uluslararası Özel Sermaye Akımları, Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri”, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- World Bank (1997), “Private Capital Flows to Developing Countries – The Road to Financial Integration”, *World Bank Policy Research Report*. Washington D.C, The World Bank.
- Yılmazkuday H. (2001), *Short Term Capital Movements and Interest Rate Differentials*.

Türkiye’de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili

M. Zeki DUMAN

zekiduman@yahoo.com

The Bourgeoisie’s Class of Social Profile in Turkey

Abstract

Bourgeoisie is the major social class that made major social and cultural evolution, economic and politic revolution together with industrial capitalism. In this process bourgeoisie which based on capitalist marker relations, production instruments, capital accumulation, was not only an economic power but also a power which transform social, politic and cultural structures. In this essay I will discuss bourgeoisie’s historical development and class/interest conflicts with bureaucracy. On this purpose Turkish bourgeoisie’s origins, which takes its power from the relations with the state’s bureaucratic and economic relations rather than social and cultural capital, with analyze.

Key Words : Bourgeoisie, Capitalism, Capital, Social Class, National Economy.

JEL Classification Codes : A14, L26, N80, O11.

Özet

Burjuvazi, 19. yüzyılın endüstriyel kapitalizmiyle ortaya çıkan toplumsal ve kültürel *evrimi*, ekonomik ve siyasal *devrimi* gerçekleştiren başlıca sınıf olmuştur. Kapitalist pazar ilişkilerine, üretim araçlarına ve sermaye birikimine dayanan burjuvazi, bu süreçte sadece ekonomik bir güç olmakla yetinmemiş, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve kültürel yapıları da dönüştüren başlıca güç olmuştur. Bu makale, söz konusu Burjuva sınıfının Türkiye’deki tarihsel gelişimi, kapitalistleşme serüveni ve bürokratik yapıyla olan sınıfsal/çıkarsal ilişkisi üzerinde duracaktır. Bu amaçla gücünü sosyal ve kültürel bir sermayeden ziyade devletin bürokratik ve ekonomik ilişkilerinden alan Türk Burjuvazisinin soy kütüğü üzerine sosyoekonomik bir analiz yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler : Burjuvazi, Kapitalizm, Sermaye, Sosyal Sınıf, Milli Ekonomi.

1. Giriş

Türkiye’de “milli iktisat” düşüncesi, Osmanlı’nın dağılma sürecine girdiği ve İttihat Terakki’nin iktidara geldiği bir dönemde -II. Meşrutiyet Döneminde- gündeme gelmiştir. Etnik milliyetçiliklerin ve azınlık grupların bağımsızlıklarını ilan etmeleri, ekonomik kaynakların “Duyun-i Umumiye İdaresi”nce el konularak devletin borçlarına karşılık alacaklı ülkelere verilmesi karşısında Osmanlı yönetimi zor duruma düşmüştür. İktisadi sermayeyi elinde bulunduran azınlıkların Osmanlı’dan kopmaları ise, söz konusu bu ekonomik çözülüşü hızlandırmakla kalmamış aynı zamanda ülkenin güçlü devletlere olan mali ve siyasi bağımlılığını daha da pekiştirmiştir. Çünkü Osmanlı, o güne kadar ne milli bir ekonomi anlayışı geliştirebilmişti ne de milli sermayeye dayanan bir sınıf yaratabilirdi.

Kapitalizm öncesi sosyal bir formasyondan beslenen Osmanlı İmparatorluğunun külleri üzerine kurulan Cumhuriyet rejimi ise, bu açıdan tarihsel bir sürekliliğin izini sürmüş, sınıfsal bir toplumun alt yapısını oluşturacak kurumları, *devletçilik* politikasıyla uygulamaya koymuştur. Bu bağlamda Türkiye’nin sosyal gerçekliği içinde burjuva sınıfının realitesini ortaya koyabilmek için öncelikle ekonomik ilişkilerin tarihsel ve sosyolojik bir analizi yapılmalıdır. Bu açıdan Türkiye’de burjuva sınıfının sosyal profiline ilişkin şu tespitler öne sürülebilir:

- a) Türkiye’de burjuva sınıfı, Cumhuriyet dönemi öncesi geç Osmanlı devletinin sosyal, ekonomik ve politik yapısı üzerinden biçimlenmiştir. Osmanlıda burjuva sınıfını, gayri Müslimler (Ermeni, Yahudi, Rumlar) teşkil ederken, Cumhuriyet döneminde, bunların yerine devlet menşei milli bir burjuva yaratılmaya çalışılmıştır. Bu türevi sınıf, çıkarsal ilişkilerin devamı için iktidarla sürekli organik bir ilişki içinde bulunma ihtiyacı hissetmiştir.

Hiç şüphesiz ki Türkiye, geç modernleşen bir ülke olarak azgelişmişlik sorununu hâlâ çözmemiştir. Kadim bir imparatorluğun mirası üzerinde yükselen Türkiye Cumhuriyeti, bu açıdan benzer tarihsel süreçlerden geçen öteki ülkelere göre (ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan) daha başarısız bir performans göstermiştir. Nitekim XIX. yüzyıl başlarında imparatorluklardan doğan yeni ulusal devletler (Almanya, İtalya, Japonya vb.) çok kısa bir süre içinde gelişmiş toplumlar arasına girmeyi başarırken, Türkiye, gelişmişlik literatüründe hâlen ya “gelişmekte olan ülkeler” ya da “üçüncü dünya ülkeleri” kategorisi içinde değerlendirilmektedir. Türkiye’nin benzer tarihi süreçleri yaşayan ülkelerden farklı olan bu durumun -azgelişmişlik sorununun- altında yatan birçok tarihsel ve sosyolojik nedenler söz konusudur. Ancak, bu nedenleri yaratan koşulları salt Cumhuriyet döneminde uygulanan bazı devletçi politikalarda ya da Osmanlı devletinin toplumsal ve siyasal yapısında aramak indirgemeci bir tutum olacaktır. Diğer bir deyişle, Türkiye’nin siyasal, ekonomik ve askeri açıdan geri kalmasına yol açan nedenleri belirli bir tarihsel döneme atfetmek ya da belirli politikalarda aramak, çok gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

Türkiye’de başta politik alan (temsili demokrasi, eşitlik, adalet, özgürlük, insan hakları vb.), olmak üzere toplumsal (sosyal, eğitim, sağlık, kentleşme vb.), ekonomik (işsizlik, enflasyon, yoksulluk, yolsuzluk, gelir adaletsizliği vb.), alanlarda yaşanan çarpıklık ve geri kalmışlığın nedenleri hep ekonomik yetersizliklere bağlanılmıştır. Aynı şekilde, ulusal ölçekli bir sermayenin veya milli bir burjuva sınıfının olamayışı da diğer bir neden olarak gösterilmiştir. Gelişmiş ülkelerin benzer sorunları aşmış olmalarının nedenleri ise, söz konusu bu ülkelerin yeterli ölçekte milli bir ekonomik yapıya kavuşmuş olmalarına bağlanılmıştır. Çünkü ekonomik açıdan gelişmiş olan bu ülkeler, benzer biçimde siyasal, askeri ve toplumsal refah düzeylerini de artırmışlardır.

Türkiye’nin azgelişmiş olmasının nedenlerine/gerekçelerine bakıldığında, yukarıda da değinildiği gibi tarihsel-toplumsal, siyasal-kültürel ve yapısal-kurumsal nedenlerden kaynaklanan etkenlerin bu süreçte belirleyici bir rol oynadığı görülecektir. Bu etkenleri ortadan kaldırarak, milli bir ekonomi yaratma çabalarına girişen ve ulusal bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla eşdeğer tutan Cumhuriyetçi kadrolar, bu anlamda önemli adımlar atmışlardır. Ancak, Cumhuriyet iktidarlarının bu sürecin işlerliğine ilişkin göttükleri siyaset tarzı (devlet bürokrasinin de içinde bulunduğu ve devletin güdümünde mili bir iktisat modelinin kurulmak istenmesi) hedeflenen amaca ulaştırmayı engellemiştir.

Yukarıda da vurgulandığı gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında milli burjuva yaratma hedefini sekteye uğratan en önemli neden, Osmanlı devletinin dayandığı bürokratik geleneğin dünyada gelişmekte olan kapitalizme eklemelenememesi olmuştur. Bu konuda yapılan çalışmaların da gösterdiği gibi, Osmanlı devleti diğer imparatorluklardan farklı olarak haraca dayalı bir ekonomik anlayışı benimsemiş ve gelişen dünya pazarına ayak uyduramamıştır. Bununla birlikte Osmanlı’da iktisat alanı, çoğunlukla merkezi bir uğraş olarak görülmemiş, ümmetin gayr-ı Müslim tebaasının bir meşguliyeti olarak ele alınmıştır. Çünkü Osmanlı toplumu, piyasa işlemlerinden çok iktidar alanıyla ilgilenmiştir. Çünkü “İktidar, zenginlikten daha değerli bir “meta” idi ve iktidar “ticareti” Osmanlı sisteminin ayırt edici bir özelliği” (Mardin, 1999: 210) olarak görmüştür.

İktisadi faaliyetleri daha düşük toplumsal katmanların (gayr-i Müslim ve özellikle reaya’nın) meşguliyeti olarak gören Osmanlı Hanedanı için en önemli sorun, iktidarı besleyen asker ve vergilerin merkeze düzenli bir biçimde ulaştırılması olmuştur. Böylece Osmanlı yönetimi, fetihlerde elde ettiği ganimetlerin “artık birikim”leriyle uzun yıllar kendisini besleyebilmiştir. Ancak, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Kıta Avrupa’sında ortaya çıkan endüstrileşme ve kapitalizm olgusu, Osmanlı’da devletin bizzat artık ticaretle iştiğal olmasını zorunlu kılmış ama bu konuda geç kalındığı için verilen çabalar netice vermemiştir.

Osmanlı’nın geri kalmasında, gelişen pazar ekonomisine ve artan kapitalist üretim ilişkilerine ayak uyduramaması yol açmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti’nde, “hem Batı devletlerindeki parlamenter rejimi sağlam temellere oturtan, çatışan sınıfların belirlediği bir toplumsal düzenin gelişememesine hem de Batı’da sanayileşme sonucu oluşan ve giderek kendi karşıtı emekçi kitleleri oluşturacak olan bir burjuva sınıfı ve kültürünün de” (Yücekök, 1997: 34) oluşamamasına neden olmuştur.

Osmanlı sosyal formasyonunda iktisadi faaliyetlerin devletin alanı dışında bırakılması sadece bu meşguliyetin basit bir etkinlik olarak görülmesi düşüncesinden kaynaklanmamıştır. Osmanlı’nın kendine özgü olan teokratik yönetim anlayışında merkeze karşı yükselecek her türlü oluşum, önü kesilmesi gereken bir çıbanın başı olarak görülmüştür. Bu durum sadece gayr-ı Müslimlerin iktisaden yükselmelerini sağlamamış, aynı zamanda yerel toplulukların sivil bir oluşuma yönelik eğilimlerin önünün kesmesine de yol açmıştır. Dolayısıyla Osmanlı’nın yerli (Türk) tebaasından olanların ticari faaliyetlerde bulunma istemleri doğrudan devlet nezaretinde engellenmiştir.

Türklerin her ne kadar savaş zamanında gerekli insan gücünü (asker) ve kendisine kiralanan topraklardan ödenmesi gereken vergiyi düzenli biçimde merkeze ulaştırmayı başarmışsa da özellikle “XX. yüzyılın başlarına kadar imparatorluğun ekonomik yaşamına, önemli ekonomik girişim sahipleri olarak katılmalarına engel olmuştur. Bu işler yabancılara ya da Türk ve Müslüman olmayan azınlıklara bırakılmıştır.” (Atay, 1996: 66) Gerçekten de Osmanlı’da “ticaret” bütünüyle imparatorluğun gayri Müslim tebaasına ait bir meşguliyet alanı olarak algılanmıştır.

Osmanlı’da iktisadi faaliyetlerin ve kapitalist girişimcilerin ecnebilere dönüşmesi, modernleşme sürecinde yaşanan teknolojik gelişmelerin takip edilmesini de engellemiştir. Bu durum, gayr-ı Müslim tebaasının da işine gelmiştir. Çünkü gayr-ı Müslimler, hem devletin düşük vergi sisteminden yararlanarak ülke içinde ayrıcalıklı bir konum elde edebiliyorlardı hem de özellikle XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan etnik milliyetçilik ve azınlıkların siyasal bağımsızlık taleplerine de destek verebiliyorlardı. Çökmekte olan bir imparatorluğu kurtarmak veya bu yönde ekonomik yatırımlar yapma olanağına sahip gayr-i Müslimler, Osmanlı’nın kendilerine tanıdığı ticari ve hukuki ayrıcalıklardan yararlanarak daha çok dış ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır.

Aslında, “Rum ve Ermeni burjuvazisi siyasi amaçlarını Osmanlı bütünü içinde gerçekleştirmeyi istemiş olsaydı, Jön Türklerin-İttihat ve Terakki’nin- 1908–1918 deneyimi, bürokratik reformculuk yerine genç burjuvazinin hâkimiyeti altında kapitalist bir devlet kurulmasıyla sonuçlanabilirdi.” (Keyder, 2001: 11) Ekonomik yatırımlarını dış ülkelerde değerlendirmeye başlayan gayr-ı Müslimlerin bu davranışları karşısında dönemin iktidar partisi, verilmiş ayrıcalıkları, ticaret ve gümrük sözleşmelerini ve kapitülasyonları tek yanlı kaldırma kararı aldı. Buna ek olarak ulusal bir iktisadi yapılanma süreci başlatılarak yerli bir burjuva sınıfı yaratılmaya çalışıldı. Bunun üzerine Rum ve Ermeni tüccarlar ülkeden ayrılarak Osmanlı’nın o güne kadar sahip olduğu iktisadi, siyasi ve ideolojik kazançlarını kaybetti. Bu durum, yani “Müslüman burjuvazinin güçsüzlüğü, bürokrasinin korumasını ve devlet merkezli bir sosyal-ekonomik dönüşümü kontrol etmeye ve yönlendirmeye girişmesini de mümkün kıldı.” (Keyder: 11) .

Ancak her şeye rağmen milli patentli bir burjuva sınıfının ortaya çıkmaması ya da endüstri ve burjuva devrimlerini hazırlayan önkoşulların Osmanlı İmparatorluğu’nda hiçbir zaman oluşmamasını ne ülke içindeki gayr-ı Müslimlerin ikircikli davranışlarına ne de bütünüyle dış ülkelerin Osmanlı devleti üzerindeki emellerine bağlayabiliriz. Bu

gelişimin asıl nedenlerini Türk Devleti'nin sosyal tarihsel oluşumunda ve toplum yapısında aramak gerekir (Steinhaus, 1995: 23) . Osmanlıdan Cumhuriyete geçerken burjuva sınıfının olamayışının altında iki önemli neden yatmaktadır. *Birincisi*, “tarımsal yapıda büyük toprak yapısının olmaması dolayısıyla tarımsal yapının bu özelliği nedeniyle, gücünü sırf devletteki konumuna borçlu olan bürokrasinin karşısına, özerk bir toplumsal tabana dayanan toprak sahibi bir sınıfın çıkması mümkün değildi”, *İkincisi*, “yabancı sermaye ile bağlantılı bir “oligarşi” hâkimiyetin de olmaması. Bunun yerine bürokrasi ile yeni gelişen burjuva arasında bir mücadele başladı.” (Keyder, 2001: 10) .

Burada öncelikli olarak altı çizilmesi gereken en önemli nokta; Türk feodalizminin ulusal burjuvazinin kuvvetlenmesini/güçlenmesini önlediğidir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ulusal karakterli bir burjuva sınıfını yaratmak için ya yeni kurumların oluşturulması ya da yeni bir iktisadi sınıfın yaratılması gerekiyordu. Ancak bu konuda uygulanan politikalar sonucunda, sanayi burjuvazisinden ziyade büyük toprak sahipleri ve bürokratların ittifakıyla oluşan cılız bir ticaret burjuvazi ortaya çıkmıştır (Timur, 2003:100)

Endüstriyel ve kültürel bir devrimi yaşamamış olan Osmanlı'nın Avrupa'daki gibi bir burjuva sınıfının oluşmasına yol açacak sermaye temerküzüne de izin vermemiştir. Dayandığı feodal sosyal düzen ve asker- bürokratlardan oluşan yönetim mekanizmasıyla Osmanlı devleti, merkezin dışında gelişebilecek periferi sınıfsal oluşumlara imkân vermiyordu. Ayrıca özerk bir ekonomik bağımsızlığa ve sivil bir siyasal bilince sahip burjuva kimliğinin Osmanlı toplumsal formasyonunda ortaya çıkması da mümkün değildi. Bunun dışında burjuva devrimi, aslında imparatorluk örgütlenmesini parçalayan radikal devrimci özelliğiyle Osmanlı'nın dayandığı sosyal-kültürel ve sosyal-politik yapıya da ters düşmüştür. Çünkü “Burjuvazi, egemenliğini pekiştirdiği her yerde, tüm feodal, ataerkil ve uhrevi ilişkilere son vermiş, insanı “doğa üstleri”ne bağlayan feodal ilişkiler karmaşasını hunharca parçalamış ve insanla insan arasında yalın kişisel çıkar ve nakdi ödeme dışında hiçbir bağ bırakmamıştır.” (Marx-Engels: 43–44)

Bu bağlamda Weberyen bir çözümleme yapmak gerekirse, Osmanlı toplumunda yönetim sistemi, *sekülerleşememiş, rasyonelleşememiş ve kurumsallaşamamış* yarı feodal sosyal bir düzene ve karizmatik bir liderin keyfi egemenliğine dayanmıştır. Bu yapı, Osmanlı toplumunda devletten bağımsız sivil bir inisiyatifin gelişimini engellemekle kalmamış, aynı zamanda kapitalizmin ve burjuva sınıfının oluşmasına yol açacak gelişmelere de engel olmuştur. Oysa “Batı Avrupa’da burjuva-kapitalist düzeni hazırlayan sosyal-ekonomik ve ideolojik unsurlar daha feodalizm döneminde gelişmeye başlamıştır. Ayrıca gittikçe kuvvetlenen burjuvazi, geleneksel düşünce, yaşam ve ekonomim biçimlerini etkisi altına almıştır. Böylece burjuva devrimcilerine, var olan sosyal sistemi hukuk ve politikaya uygun bir biçimde örgütlemek düşüyordu. Oysa Türkiye’de burjuva devlet, burjuva toplumundan önce doğmuştur.” (Steinhaus, 116) Onun için her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da devlet, *belirleyici, dönüştürücü ve yönlendirici* bir rol oynamıştır.

- b) Gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet dönemindeki iktidar seçkinleri, kendi varlık alanlarından bağımsız gelişebilecek her türlü sivil oluşumlara karşı durduğundan, devletin dışında özerk bir girişimci sınıfın (burjuvanın) ortaya çıkmasını engellemişler. Böylece, Osmanlı’nın idari, mali ve siyasi yapısının temelini oluşturan “miri toprak rejimi” sayesinde merkezi güç, hinterlandı dışında gelişebilecek özerk yapılara engel olmuştur. Cumhuriyet rejimi ise var olmayan ama var kılınmak istenen yeni bir iktisat sınıfını yine merkezi hegemonyanın hinterlandı içinde kalarak yaratmaya çalışmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye’sinde de devlet kültü dışında gelişebilecek sivil oluşumlara sempatiyle bakılmamıştır. Bu durum merkezin egemenliğinde kurulan ilişkilerin dışında gelişebilecek özerk alanların ortaya çıkmasını engellemiştir. İktidarın merkezkaç ilişkilerinden kurtulabilen gruplar ise çareyi ülkeyi terk etmekte bulmuşlar. Çünkü Türk siyasal hayatında merkezi iktidar, reaya ve tebaasına yaşam hakkını bahşeden ve aynı zamanda yaşam alanını sınırlayan tek ve belirleyici güç olmuştur.

İktidar odağı dışında devletle toplum arasında “ara yapıların” ve “sivil alanların” oluşturulamamış olması, Osmanlı devletinin gelişmesi önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Aslında “devlet, saray-bürokrasisi egemenliğini sürdürebilmek için, kendisinden bağımsız gelişebilecek her unsuru ezerken, yalnız gelişebilecek bir burjuvaziye set çekmiş olmuyordu, aynı zamanda o burjuvazinin topluma kazandıracığı sanayileşmeyi ve teknolojiyi de öldürüyordu.” (Aydın, 2000: 257)

Hâlbuki Avrupa’da gerçekleşen sermaye birikimi, hem sivil bir toplumun ortaya çıkmasına hem de sanayileşmenin nimetlerinden yararlanan sosyal bir devletin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde, ticaret burjuvazisi bir yanda siyasal iktidarın tahakkümünü sınırlarken, diğer yanda özgür ticaret merkezlerinin ortaya çıkmasına da öncülük etmiştir. Oysa Osmanlı’da devlet-bürokrasi ve saray çevresi, iktisadi birikime ve artı değere el koyarak bağımsız burjuva sınıfının ortaya çıkmasına müsaade etmemiştir. Bu yöndeki girişimler, sert askeri müdahalelerle engellenmeye çalışılmıştır.

Batı’da, devlet-toplum, iktidar-muhalefet ve asker-sivil gruplar arasında yaşanan ilişkiler, karşılıklı konsensüs temeli üzerine biçimlenmiştir. Batı’da devlet, toplumun can ve mal güvenliğini korumak ve kollamakla mükellefken, Osmanlı’da bu haklar devletin kullarına bahşedebileceği ayrıcalıklar olarak görülmüştür. Nitekim Osmanlı yönetimi ümmetinin can ve mal güvenliğini ancak Tanzimat Fermanıyla (1839) bahşetmiştir. Benzer biçimde Batı’da devlet, toplumun jandarmalığını yaparken Osmanlı’da reaya, devletin jandarmalığını yapmıştır.

Cumhuriyet, Osmanlı'dan devraldığı bu mirası, yani geleneksel idari ve kurumsal yapıyı aynen muhafaza ederek, “merkezi iktidar anlayışını” daha katı biçimde uyguladı. Batı'da yönetsel ve kurumsal mekanizmalar devletin önceliğinde gelişmediği gibi burjuva sınıfı da devletin güdümünde işleyen bir projenin sonucu olarak ortaya çıkmadı. Tam tersine Batı'da Aydınlanma felsefesiyle başlayan sekülerleşme ve modernleşme, “insan aklının kaynaklarını metodolojik bir şekilde kullanmayı öğrenen” (Pernoud, 1991: 84) özgür birey profilini ortaya çıkardı. Çünkü Batı'da siyasal yaşamın çerçevesi de dâhil olmak üzere tüm alanlarda kapitalist bir örgütlenme mantığı hâkim olmuştur. Başka bir deyişle, Batı toplumlarında ekonomik kerte tartışmasız bir belirleyiciliğe/önceliğe sahipken, Osmanlı'dan başlamak üzere Cumhuriyet döneminde de bu belirleyicilik ve öncelik sırası siyasi alanda odaklanmıştır.

Bu durum doğal olarak “temel üretim aracı olan toprakta özel mülkiyeti dışlayan bir sahiplenme biçimini zorunlu kılmıştır.” (Başkaya, 1999: 99) Bugün, Anadolu burjuvazisinden söz edemeyişimizin en önemli nedeni de, özel mülkiyete dayanan bir toprak rejiminin yaratılamamış olmasıdır. Gerçekten de gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet döneminde uygulanan tarım politikalarında özel mülkiyet yok sayılmıştır. Devlet, her şeyin mutlak sahibi olduğu gibi tarım arazilerinin ve toprak mülkiyetinin de sahibi sıfatıyla hareket etmiştir. Tek parti döneminde Aşar vergisinin kaldırılması sonrasında gündeme gelen toprak reformu meselesinde milletvekilleri arasında ciddi antagonizmalar yaşanmıştır. Çünkü yapılması düşünülen reformlarda köylü sınıfına toprak verilmesi yönünde bir tasarıya karşı toprak oligarşisinin sert muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu açıdan “Türkiye'deki toprak reformu tarihi acıklıdır. Toprak reformu girişimlerinin tamamı, programların etkisizliği ya da kırsal kesim toprak ağalarının ya da politik temsilcilerinin engellemeleri sonucunda başarısız olmuştur. Toprak sahipliği, öteki sermaye holdingleri, toplumsal ağar ve ülkedeki firmaların, mali ve politik karar organlarının kurumsal örüntüleri hakkında mikro düzeyde hemen hiç bilgi de bulunmamaktadır.” (Lindisfarne, 2002: 100)

Özerk bir burjuva sınıfı ve farklılaşmamış bir sosyal yapının otoriter kültürüne sahip Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak mülkiyetinin bizzat devlet tekelinde kalması ve bu tekelin Cumhuriyet dönemine de sirayet etmesi, geniş topraklara sahip yerel otoritelerin (Ağa, eşraf, milletvekili) etkenliğini artırmıştır. Dolayısıyla özel mülkiyeti dışlayan bir politik sürecin getirdiği oligarşi düzenden en çok nemalanan sınıfların başında hem devlet bürokrasisi (asker-sivil) hem de yöresel güçler gelmiştir.

Çoğunlukla azgelişmiş toplumlarda gördüğümüz bu durumun ortaya çıkarttığı en önemli sonuçlardan biri; devlet mekanizmasının başlıca iki güç (merkezi iktidar elitleri, çevresel sermaye grupları) tarafından yönetilmiş olması ve toprak mülkiyeti ile egemen sosyal sınıfların genelde siyasi ve askeri kesimlerin elinde toplanmış bulunmasıdır (Laroque, 1969: 21) . Marx'ın çok önceleri söylediği gibi iktidar sultanı, belirli sınıfsal grupların tekelinde işleyen bir mekanizmaya dönüştüğü anda emek ve sermaye çelişkisi de genişleyip yoğunlaşacaktır. Bu sürece girildiği anda “devlet iktidarı, giderek bir sınıfın egemenlik aygıtının toplumu kontrol altına almak için örgütlenmiş bir kamu gücü

niteliğine de bürünmeye başlayacaktır.” (Durand, 2002: 78) . Nitekim Türkiye’de iktidardaki partiler; devleti, toplumu ihya eden aşkın bir güç, devlet olanaklarının da yönetici sınıfın çıkarına hizmet eden siyasi bir güç olarak görmüşlerdir. Ancak bu amaca doğru atılan her adımda iktidar güçlerinin akrabalığa dayalı ilişkiler belirleyici olmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de iktidar olmak veya iktidara yakın durmak, köşe dönmenin (iktisadi zenginliğin) de ilk adımını oluşturmıştır.

- c) Türkiye’de ulus devletin kurucu kadroları, güçlerini burjuva sınıftan değil, göbek bağıyla bağlandıkları bürokratik devlet geleneğinden almışlardır. Çünkü Türkiye’de burjuva devlet, burjuva toplumundan önce doğmuştur. Bununla birlikte geç modernleşen ülkelerde milli bir ekonomi yaratmayı hedefleyen devletçilik politikası, Türkiye’de devleti kurtarmak suretiyle mevcut düzeni devam ettirmek şeklinde anlaşılmıştır.

Türkiye toplumunda devleti önceleyen düşünce/yapı bir sosyal formasyonun kültürel kodlarıyla çözümlenemeyecek kadar girift ve karmaşıktır. Onun için sorun sadece devletin niçin her konuda olduğu gibi ekonomi üzerinde de tasallutta bulunmak istemesi olayı değil, devletin, topluma intizam verirken niçin toplumsal bir mühendisliğin uygulamalarından yola çıkmak istemesi önemlidir. Şüphesiz ki iktisadi bağımlılığın siyasi bağımlılığı getireceğini iyi hesaplayan Cumhuriyetçi kadrolar, bu gerçekten yol çıkarak, “daha sonra sosyal kalkınmanın anahtar rolünü oynayacak ve özel sektörün gelişip güçlenmesine yol açacak” (Timur, 1997: 124) Anadolu patentli milli bir burjuvazi (Yerasimos, 1992: 35) yaratımını öngörmüşlerdi. Ancak yeterli sermaye birikiminin olmaması ve ticaret burjuvazisinin gayri Müslimlerin elinde olması, devlet eliyle yerli bir sanayici sınıfının ortaya çıkarmasını zorunlu kılmıştır (Cem, 1989: 279) .

İktidarın, bürokrat ve asker kanadı eliyle yaratmaya çalıştığı yeni burjuva sınıfı devlet olanaklarını ardına kadar kullanmaktan çekinmemiştir. Bürokratların tümü, ne geniş toprak mülkiyetine sahip soylu ailelerden ne de kapitalizme bulaşmış zengin aile çocuklarından, çoğu da devlet memurları sınıfından ve daha çok büyük kentlerde yaşayan orta sınıf ailelerden geliyordu (Hüsnü, 1975: 14) . Dolayısıyla üretim araçlarını kontrol etmenin sadece siyasi kontrolü getirmediğini (Giddens, 1999: 32) gören asker ve sivil bürokratlar, Marxvari bir deyişle, egemen sınıfın, sadece maddi üretim araçlarını (nesneleri) değil, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da (fikirlerini) kontrol eder esprişine iyi vakıf olmuşlardı.

Tarih boyunca, her yönetici sınıf kendi çıkarını toplumun tüm çıkarıymış gibi yansıtmaya gayret göstermiştir. Bunun için devletin bütün ideolojik aygıtlarını kullanmakta hiç bir sakınca görmemişlerdir. Çünkü onlara göre aslında yapılanlar toplumun gelişmesi, refaha ulaşması içindir. Özellikle devletin kurucu kadroları, “siyasi düzlemdeki hareket alanıyla yetinmeyip, ayrıca ekonomi üzerinde de söz sahibi olmaya çalışırlar. Çünkü ancak ekonomiyi kontrol ederlerse kişilerin yeni ulusal birime sadakati için gerekli maddi koşullar tam olarak sağlanabilirdi. (Keyder, 2004: 30)

Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında Yusuf Akçura Jön Türk entelektüelleri için şu uyarıda bulunuyordu: “Eğer Türkler Avrupa kapitalizminden yararlanarak kendi içlerinden bir burjuva sınıfı çıkarmayı başaramazlarsa, sadece köylülerden ve memurlardan oluşan bir toplumun yaşama şansı çok zayıf olur. Modern devletin temeli burjuva sınıfıdır. Çağdaş refah devletleri, burjuvazinin, işadamları ve bankerlerin omuzları üzerinde var olur. Türkiye’deki ulusal uyanış Türk burjuvazisinin doğuşunun başlangıcıdır. Ve Türk burjuvazisinin doğal gelişimi, eğer kesintiye uğramaksızın sürerse, Türk Devleti’nin sağlam biçimde kurulmasının garanti edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.” (Ahmad, 1995: 67)

Cumhuriyetçi elitler, Türk burjuvazisini desteklemek ve böylece devletten beslenen bürokrat, sivil asker sınıfın çıkarını garanti altına almak için devletçilik politikasını bir araç olarak kullanmışlardır. Tekelci kapitalizmin çıkarıyla da uyuşan bu politika sonucu Türkiye’de kaba hatlarıyla üç farklı mülkiyet -Batı ve Güney Anadolu ile İç Anadolu’nun bazı kesimlerinde kapitalist mülkiyet, Orta ve Kuzey Anadolu’nun bazı kesimlerinde küçük özel mülkiyet ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da da feodal mülkiyet-biçimi (Fişek, 1969: 104) ortaya çıkmıştır.

Devletçilik politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu farklı mülkiyet ilişkileri ve beraberinde ortaya çıkan bölgeler arası gelişmişlik farkları bu süreçte bir türlü kapatılamamıştır. Çünkü yönetim kadrolarınca devletçilik, üretimde gerçekleştirilmesi gereken toptan bir kalkınma programının adı olarak değil, egemenlerin sınıfsal çıkarlarını önceleyen ve bu temelde bir iktisadi düzenin kurulmasını sağlayan politikanın adı olmuştur. Bu açıdan Türkiye’de devletçilik, esasen “toplumdaki her türlü dinamiğin devlet denetimi ve gözetimi altında gerçekleştiği, her toplumsal gelişmenin devletin üstün çıkarları açısından değerlendirildiği, devlet dışı hiçbir toplumsal olgunun özerk meşruiyetinin tanınmadığı bütüncül bir siyasal dünya” (İnsel, 1995: 14) tasavvuru olmuştur. Nitekim Türkiye’de devletçilik politikası devlet kapitalizmi ve devlet liberalizmi şeklinde işlev görmüştür. Tekeli’nin de yerinde belirttiği gibi, Türkiye’de özellikle 1930’lu tek parti döneminde uygulanan devletçilik ilkesinde liberal devletçilik yorumunda olduğu gibi geçici bir süre için razı olunan ikincil bir çözüm değil, sürekli olarak ekonomide birincil önemi olacak bir çözüm diye düşünülmüştür (Tekeli-İlkin, 1982: 106) . Dolayısıyla devletçilik ilkesi, özel teşebbüsün yetersizliklerini giderici ve özel teşebbüsün güçlendirilmesiyle birlikte terk edilmesi gereken bir “geçici zorunluluk” olarak algılanmamıştır.

Başbakan İsmet İnönü’nün 1930’da yaptığı konuşmada yaptığı şu değerlendirme, devletin liberal ekonomiden ziyade devletçilikten ne anladığını ortaya koyuyordu. “Liberalizm nazariyatı, bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir (...) Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fitri temayülüdür. Herkes ve her yer, hazineden çare arar. Elektriği yapılmayan şehir, limanı fena olan yer, suyu akmayan köy, iş bulamayan adam hükümeti kabahatli bulur. Mutedil devletçi olarak halkın temayül atına ve isteklerine yetişemiyoruz diye kusurluyoruz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip, her nimeti sermayedarların faaliyetlerinden beklemek kabahat! Bu memleketin anlayacağı bir şey değildir... (Aydemir, 1996: 335-336, aktaran, İnsel, 1996: 99) .

İnönü’nün haklı olarak dile getirdiği bu realitenin altında yatan asıl neden, yukarıda da değindiğimiz gibi hem Osmanlı’da hem de Cumhuriyet döneminde devletten bağımsız bir zengin kesimin/sınıfın var olmamasıdır. Osmanlı’dan başlamak üzere sınıf oluşumu tarzımıza bakıldığında siyasi ve ideolojik belirlemelerin iktisadi zeminde kesiştiği karmaşık bir süreç içinde gerçekleştiği görülecektir. Türk toplumunun sınıf haritasına bakıldığında üç tür kesimden söz edilebilir. Bunlar genellikle ya toprağı olmayan, kiralık olarak kendilerine bahşedilen topraklarda vergi vermek koşuluyla geçimini yapan fakir köylüler veya özel mülkiyeti olmayan sadece devlete göbek bağıyla bağlı memurlar (bürokratlar) ve bu iki kesim arasında tam da nereye oturabileceğimizden emin olamadığımız komprador (aracı) bir sınıftan söz edilebilir (Keyder, 2001: 37) .

Türk toplumunda köylüyü bir sınıf olarak saymazsak ve devlet seçkinlerini de komprador bir grup içinde değerlendirsek, gerçek anlamda bir sınıftan söz edemeyiz. Nitekim Mustafa Kemal’in Sovyet elçisi Aralov’a hitaben söylediği, “Türkiye’de sınıflar yok... Türkiye’de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayimiz yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok” (Ahmad, 1985: 215) sözleri bu gerçeği dile getiriyor.

- d) Türkiye’de milli burjuva yaratma projesi, sanıldığı gibi milli sermayeyi artıran, özel teşebbüsü harekete geçiren ve ulusal kökenli ekonomik bir düzenin alt yapısını oluşturan kamusal hedeflerden ziyade, asker ve sivil bürokrasisinin palazlanmasını sağlayacak türden özel girişimler içerdiği görülecektir. Nitekim devletçilik ilkesi adı altında yapılan uygulamalar aslında bu hedefi amaçlamıştır.

Geç modernleşen ülkeler, özel girişimi özendirmek ve milli bir ekonomik anlayışı oluşturmak için devlet güdümlü politikalara başvurmışlar. Ancak bu durum, palyatif bir önlem olarak görülmüştür. Özel sermaye geliştikten sonra devlet esas alanına (yasama, yürütme, yargı) çekilerek ekonomik faaliyetleri liberal ekonominin işleyişine bırakmıştır. Nitekim geç modernleşen Almanya, İtalya ve Japonya’da süreç böyle işlemiştir. Özellikle Almanya, II. Dünya Savaşından sonra yerle bir olan ekonomisini ayağa kaldırmak için Listçi milli ekonomi politikasını, anti liberal ve himayeye dayalı devlet merkezli bir ekonomik seferberliğe girişmiştir. Benzer biçimde gerek İtalya’da, gerek Japonya’da (özellikle Meji dönemindeki uygulamalar) devletin ekonomiye olan müdahalesini anlaşılır kılmaktadır. Ancak yukarıda da değinmeye çalıştığımız gibi bu müdahaleler milli burjuvayı yaratmakla sona eren bir “ara dönem” uygulaması olmuş, sonrasında devlet ekonomi alanından elini eteğini çekmiştir.

Türkiye’de de geç modernleşen ülkeler gibi devlet, bizzat ekonomik faaliyetleri düzenlerken, “milli bir burjuva sınıfı” ve “ulusal bir ekonomi” retoriğinin arkasına sığınmıştır. Ancak görünen odur ki devlet elitleri, esasen kendileri devlet sırtından burjuvalaşmak istemişlerdir. Bu amaca ulaşmak için uygulamaya konulan politikalar, Osmanlı’nın son dönemlerinde iktidara el koyan İttihat ve Terakki Partisiyle başlamıştır. Milli bir ekonomi felsefesini ilk kez dile getiren İttihatçılar, bu alanda önemli çabalar

içinde bulunmuşlardır. Döneminin on yıllık iktidarında İttihat ve Terakki (1908–1918), yabancı şirketlere tanınan ayrıcalıkları, kapitülasyonları kaldırdı, yeni iş kollarının açılmasını sağlamak amacıyla mesleki eğitim okullarını açtırdı, milli bir banka kurdurdular.

İttihat ve Terakki döneminde uygulanan bu politikalarda devlet bürokrasisi bizzat öncülük işlevini gördü. Milli şirketler adı altında ekonomik işleri bizzat üstlendi. “Çoğu zaman mahalli İttihat ve Terakki Teşkilatını üyeleri ile bu şirketlerin ortakları aynı kişiydiler. Hükümet bu gibi teşebbüsleri desteklerken, parti teşkilatı ile yeni ortaya çıkan milli burjuvazi şebekesinin birbiriyle özdeşleşmesini sağladı. Böylece, Osmanlı bürokrasinin ekonomi üzerinde siyasi kontrol kurma ideali savaş döneminde gerçekleşti” (Keyder, 2001: 91) .

Osmanlı İmparatorluğu’nun ticari ve finansal sermayenin çoğu Ermenilerin, Yahudilerin ve Rumların elindeydi. Devletle mali açıdan işbirliğine giren bu gruplar dünya ekonomisine eklenene kadar güçlenmişlerdi. “Batı Anadolu, Balkanlar ve Kuzey Afrika’da, Ermeniler, Yahudiler, Levantenler veya yabancılara kıyasla, Rumlar gelişen devlet-dışı arenaya daha fazla hâkimdi.” (Kasaba, 2005: 135) . Ancak, İttihat ve Terakki’nin iktidara gelmesi ve ekonomiyi millileştirilmeye çalışması, azınlıkların elindeki ticari hegemonyayı kırmıştır. Hatta ticaret, bu “yabancı ve gayrimüslim ellerden alınarak Müslüman-Türk unsurlara” (Toprak, 1995: 7) verilemeye çalışılmıştır. Cumhuriyet Dönemiyle birlikte ticarete atılan bu yeni Müslüman-Türk unsurlar milli bir burjuva sınıfına dönüşeceklerdi. Fakat “Bu yeni burjuvazi devletçi olmalıydı, yani varlığı doğrudan doğruya devlet tarafından yaratılan maddi olanaklara bağımlı olmalıydı. Devletin doğrudan etki alanı içinde kalmalı ve kendisine gösterilen yerin dışına çıkmamalıydı. İşadamlarının yanı sıra sivil ve asker bürokratların bir bölümü de bir süre sonra ekonomik etkinlikler içinde yer aldılar ve bu yeni girişimci sınıfı güçlendirdiler.” (İnsel, 1996: 138) . Devlet seçkinlerinin bu niyetini ifşa eden en güzel örneklerden biri Türkiye İş Bankasının kuruluşunun öyküsünde görebiliriz.

1924’te İş Bankası’nın kurulması devletin ekonomi felsefesini sembolize ediyordu. Banka Atatürk’ün önerisiyle kuruldu. Amaç hem yabancı bankalarla hem de İstanbul’da hala çok güçlü olan Gayrı Müslim kapitalistlerle rekabet edebilecek ulusal bir mali kurum oluşturmaktı. Kemalist seçkinlerin, Atatürk’ün de içlerinde bulunduğu en önde giden bazı üyeleri bu girişime ortak oldular ve girişimi örgütleme görevi, bütün iş topluluğunun güven duyduğu Celal Bayar’a verildi. İş Bankası “özel çıkar grupları lehine çeşitli ekonomik faaliyetler yürüten şirketler aracılığıyla etkin bir lobi ve iş çevreleriyle hükümet arasında bir aracı olarak” faaliyete başladı. Aslında banka ile devlet arasında öylesine bir ortak yaşam ilişkisi vardı ki, İş Bankası genellikle “politikacıların bankası” olarak betimleniyordu (Ahmad, 1995: 138) .

Tek parti dönemi sonrasında iktidara gelen Demokrat Partililer de bürokratlarla işbirliği içinde yerli bir burjuva sınıfı yaratma çabasına destek vermişlerdir. Yabancı sermaye ile girişilen ortaklıklar sonucu Türkiye’de “komprador bir burjuva” sınıfı yaratıldı. Bir eşraf ve toprak ağaları partisi görünümü veren Demokratlar, zengin toprak sahipleri ve işadamlarının çıkarlarını önceleyen bir siyaset izledi. Nitekim on yıl iktidarda kalan Demokrat Partisinin “Türkiye’yi yabancılarla birlikte ham madde pazarı haline getirerek kalkındırma politikasının sonucu olarak birkaç yılda binlerce traktör, parça durumu düşünülmeden, yurda sokulmaya başlandı. 1950’de 16.885 olan traktör sayısı 1955’de 40.000’e, 1957’de 44.000’e yükseldi. Bu traktörler yabancı sermayenin desteği ile yurda sokuldu ve %80’i toprak ağalarına, arta kalanı da diğer toprak sahiplerine verildi (Türk, 1970: 54) .

2. Sonuç

Türkiye’de, Osmanlı imparatorluğu’nun dayandığı haraççı ekonomik düzen nedeniyle devletten bağımsız sınıfsal yapılar ortaya çıkamamıştır. Sanayileşmenin yarattığı kapitalist üretim ilişkilerine eklenemeyen Osmanlı, kendi içinde bir burjuva sınıfının oluşumuna da izin vermemiştir. Cumhuriyete tevarüs eden bu geleneksel iktisadi anlayış devletin başta ekonomi olmak üzere, sosyal, siyasal ve kültürel dünyayı yeniden tanzim etmeye zorlamıştır. Bu süreçte oluşturulmaya çalışılan milli iktisat doktrini ve yerli burjuva sınıfı, sivil ve askeri bürokrasi içinden çıkmıştır. Nihayetinde Türkiye’de endüstrileşme, kapitalizm ve pazar ekonomisi gerçekleşemediği için bu verili koşulların sonucu olan burjuva sınıfı da oluşamamıştır. Oluşturulan, oluşturulmak istenen burjuvazi ise, ancak devlet menşei türedi bir sınıf olabilmıştır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1985), “Kemalist Türkiye’de İdeoloji Arayışı 1919-1939,” *İttihatçılıktan Kemalizm’e*, (Çev.: F.Berktaş), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, F. (1995), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (Çev.: Y.Alogan), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Atay, F.R. (1996), *Atatürkçülük Nedir?*, İstanbul, aktaran, Mardin Ş. (1997), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydın, E. (2000), *Osmanlı Gerçeği Nizamı Âlemin Gayri Resmi Tarihi*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- Başkaya, F. (1999), *Yediyüz*, Ütopya Yayınları, İstanbul.
- Cem, İ. (1989), *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Durand, J.P. (2002), *Marx’ın Sosyolojisi*, (Çev.: A.Aktaş), Birikim Yay., İstanbul.
- Fişek, K. (1969), *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı*, Doğan Yayınevi, Ankara.

- Giddens, A. (1999), *İleri Toplamların Sınıf Yapısı*, (Çev.: Ö.Baldık), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Hüsnü, Ş. (1975), *Türkiye’de Sınıflar*, Ülke Yayınları, Ankara.
- İnsel, A. (1995), *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- İnsel, A. (1996), *Düzen ve Kalkınma Kısılcacında Türkiye*, (Çev.: A. Sönmezay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kasaba, R. (2005), *Dünya, İmparatorluk ve Toplum: Osmanlı Yazıları*, (Çev. B. Büyükkal), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2001), *Türkiye’de Sınıflar ve Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2004), *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Laroque, P. (1969), *Sosyal Sınıflar*, (Çev. Y.Gürbüz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Lindisfarne, N. (2002), *Elhamdülillah Laikiz*, (Çev.: S. Somuncuoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1999), *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K.-Engels F, Manifesto, op.cit., aktaran, Yücekök A. (1997), *Dinin Siyasallaşması, Din-Devlet İlişkilerinde Türkiye Deneyimi*, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- Pernoud, R. (1991), *Burjuvazi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Steinhaus, K. (1995), *Atatürk Sosyolojisi*, (Çev.: M.Aktaş), Sarmal Yay., İstanbul.
- Tekeli, İ.-İlkin, S. (1982), “Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçilik Oluşumu”, ODTÜ Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi, No: 3, Ankara, aktaran, Köker, L. (1999), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Timur, T. (1997), *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Timur, T. (2003), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Toprak, Z. (1995), *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908–1950) : Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türk, İ. (1970), *Türk Toplumunda Sosyal Sınıflar*, Öncü Kitapevi, İstanbul.
- Yerasimos, S. (1992), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye III*, (Çev.: B. Kuzucu), Belge Yayınları, İstanbul.
- Yücekök, A. (1997), *Dinin Siyasallaşması, Din-Devlet İlişkilerinde Türkiye Deneyimi*, Afa Yayıncılık, İstanbul.

Türkiye’de Girişimciliğin Geliştirilmesinde KOSGEB’in Rolü ve Önemi: Uygulamalı Bir Çalışma

Mustafa Kemal ÖKTEM
kemalok@hacettepe.edu.tr

Mehmet Devrim AYDIN
mdaydin@hacettepe.edu.tr

Serdar EKİNCİ
serdarekinci2001@yahoo.com

The Role and Importance of KOSGEB in Improving the Entrepreneurship in Turkey: A Field Study

Abstract

In this study, entrepreneurship development and support services of KOSGEB (Small and Medium Industry Development Organization), one of the leading organizations aiming at the advancement of entrepreneurship in Turkey, were examined in three different areas. By using three different questionnaires, a survey has been conducted at SME’s in OSTİM; incubators in METU-KOSGEB Technology Development Center, and KOSGEB Entrepreneurship Courses. 92 people including firm owners and course attendants were covered in the study. As a result, the study concludes that KOSGEB can raise its effectiveness in developing entrepreneurship in Turkey by eliminating the deficiencies cited in the study.

Key Words : Entrepreneurship, Incubator.

JEL Classification Codes : L26, O25, O31

Özet

Bu çalışmada temel olarak Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesi için hizmet sunan başlıca kuruluşlardan biri olan KOSGEB’in (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) faaliyetleri, üç farklı alanda yürütülen görgül bir araştırma ile incelenmiştir. Araştırma kapsamında, 3 farklı soru formu kullanılarak, OSTİM’de yer alan KOBİ’lerin sahipleri, ODTÜ-KOSGEB TEKMER’deki kuluçka merkezinde yer alan firmaların sahipleri ve KOSGEB Genel Girişimcilik Kursu katılımcılarından oluşan 92 kişiye anket uygulanmıştır. Sonuç olarak KOSGEB’in araştırma kapsamındaki faaliyetlerinde saptanan eksikliklerin giderilmesi halinde Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesindeki etkililiğinin yükseltilebileceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Girişimcilik, Kuluçka Merkezleri.

1. Giriş

Girişimciliğin dünyada olduğu kadar Türkiye’de de ülke kalkınmasında giderek daha önemli bir yer edinmesi; bu olgunun bilimsel anlamda bütün yönleriyle incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınmaya yaptığı katkılar, yenilik ve yaratıcılıkla olan bağlantıları gibi hususlar, konunun öneminin son yıllarda giderek artmasına yol açmakta, bu da Türkiye açısından bakıldığında, bu alanda yapılacak bilimsel çalışmaları daha da anlamlı hale getirmektedir.

Bu araştırmada, Türkiye’de girişimciliğin gelişmesinin konuyla ilgili kuruluşların gelişmesine bağlı olduğu varsayımından hareketle, söz konusu alanda faaliyet gösteren önemli kuruluşlardan biri olan KOSGEB’in (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) faaliyetleri mercek altına alınmıştır. Çalışmada temel olarak, KOSGEB’in, girişimci adaylarına sunduğu girişimcilik eğitimi; kuluçka merkezlerine sağladığı yardımlar ve Organize Sanayi Bölgelerindeki imalatçı şirketlere ve teknoloji tabanlı üretimde bulunan firmalara verdiği destekler incelenerek Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri değerlendirilmektedir.

Çalışmada öncelikle kavramsal anlamda girişimcilik ve Türkiye’de girişimciliğin temel boyutları üzerine genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de girişimciliğin Osmanlı Dönemi’nden günümüze evrimi ve insan gücü ile hukuksal, ekonomik, teknolojik, finansal ve sosyo-kültürel yapı boyutlarını içeren genel durumundan bahsedilmiştir. Sonrasında Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesine destek veren ulusal ve uluslararası kuruluşlar üzerinde durulmuş, ardından KOSGEB’in tarihçesi, kuruluş amaçları, örgüt yapılanması, gerçekleştirdiği faaliyetler, sunduğu destekler ve geleceğe yönelik planları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın alan araştırması kısmı üç ayrı grubu kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir:

- 1) OSTİM bölgesinde imalat sanayinde faaliyet gösteren KOBİ’ler,
- 2) ODTÜ-KOSGEB TEKMER’deki KOBİ statüsüne girmeyen ve kuluçka olarak adlandırılan firmalar,
- 3) 11 Nisan – 2 Mayıs 2004 tarihleri arasında ODTÜ’de gerçekleştirilen KOSGEB Genel Girişimcilik Eğitim Programına katılan girişimci adayları.

Bu sayede, Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla faaliyet gösteren başlıca kuruluşlardan biri olan KOSGEB’in bu alandaki mevcut rolü ve konumu bizzat KOSGEB’ten destek alan grupların bakış açısıyla yorumlanabilecek, uygulamaların güçlü ve zayıf yanları ortaya çıkarılarak mevcut hizmet düzeyini geliştirme imkânı elde edilecektir. Böylece çalışma KOSGEB örneği yoluyla Türkiye’de girişimciliğin desteklenmesi yönündeki faaliyetlere katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

2. Girişimcilik ve Girişimci

Günümüz piyasalarının rekabet yoğun yapısı, girişimcilik özellikleri yüksek ülkelerin, uluslararası ticarete ve ulusal kalkınmada avantaj sağlaması sonucunu doğurmaktadır. Ekonomik büyüme ve gelişme açısından taşıdığı önem, girişimcilik olgusunun daha yakından anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Girişimcinin kim olduğu ve dolayısıyla girişimciliğin ne olduğu konusunda literatürde birçok açıklama bulunmaktadır. Frank Knight, girişimciliği belirsizlik üstlenme ve yargısal kararlarda bulunma olarak tanımlamıştır (Dollinger, 1999: 4). Joseph Schumpeter ise, girişimcinin, özünde bilindik çalışma kalıplarından sıyrılıp yeni bir tarz oluşturarak çalışmasını sürdürdüğünü belirtmiştir (Hodgetts ve Kuratko, 2001: 29). Diğer taraftan Hisrich ve Peters (1998: 9) girişimcinin temel üretim faktörlerini (emek, sermaye ve doğal kaynaklar) iktisadi mal ya da hizmet üretimi için biraraya getirerek girişimi başlatan kişi olduğunu belirtmiştir. Girişimcilik tanımlarının büyük çoğunluğunda yer alan bazı ortak hususlar şu şekilde sıralanabilir; inisiyatif kullanma, kaynakları uygulamaya dönüştürme, sosyal ve ekonomik mekanizmaların organizasyonu, risk üstlenme ya da başarısızlığı göze alma (Hisrich ve Peters, 1998: 9).

Bu çalışmada benimsenen girişimcilik tanımı; “girişilen alanla ilgili olarak risk alabilme, o alana yeni bir boyut katma, hedeflenen şeye ulaşma adına duyulan yüksek bir motivasyona sahip olma” şeklindedir. Ancak girişimcilik alanında yapılan her tanımın eksik bir yanı olabileceği de unutulmamalıdır. Bunun en önde gelen sebeplerinden biri, girişimci kişilerin her birinin kendine özgü bir girişimcilik anlayışının olması ve bu çerçevede farklı girişimcilik örnekleri sergilemeleridir.

Bir girişimci, faaliyette bulunduğu alan ne olursa olsun, üç temel özelliğe sahip olmalıdır. Bunlar:

- Hedeflediği alanda başarılı olmaya yönelik yüksek bir motivasyona sahip olma,
- Risk alma ve yenilikçi olma,
- Girişilen alanla ilgili bilgi sahibi olma temelinden yükselen bir koordinasyon becerisine sahip olma.

Ancak girişimci, sahip olması gereken tüm özellikleri kendinde barındırsa bile bu onun başarılı bir girişimcilik örneği vereceğinin garantisi değildir. Çünkü girişimci bu özelliklerini ortaya çıkarmak ve uygulamaya dönük olarak kullanmak zorundadır. Giriştiği alanla ilgili birçok boyutta bilgi sahibi olmalı, adımlarını bu çerçevede atmalı ve kararlarını bu yönde almalıdır.

3. Türkiye’de Girişimciliğin Evrimi

Türkiye’de girişimciliğin bugününün ve mevcut yapıdaki sorunların daha iyi analiz edilebilmesi için bu olguyu geçmişten günümüze, tarihsel süreç içinde ele almak yerinde bir yaklaşım olacaktır. Tarihsel açıdan bakıldığında dört farklı dönemden bahsedilebilir: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, Cumhuriyetin kurulmasından 1950 yılına kadar olan dönem, 1950–1980 arası dönem ve 1980 sonrası dönem.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde gerçek anlamda piyasada rekabet yaratmak, pazarlar aramak ve/veya oluşturmak şeklinde bir iktisat politikası mevcut değildi. Osmanlı dönemi girişimcileri ise büyük çoğunlukla yabancılardan meydana gelmekteydi. Cumhuriyetin kurulmasından 1950 yılına kadar olan dönemde ise girişimci olarak kabul edilen ticaret erbabının sayıca az oluşu ve var olanların mübadele ya da göç gibi sebeplerle kaybedilmesi, o dönemde girişimciliğin önündeki önemli sorunların başında gelmiştir. Bu bakımdan Cumhuriyetin ilk yıllarında en büyük girişimci, sözü edilen koşulların bir gereği olarak devlet olmuştur. Bununla birlikte her fırsatta özel teşebbüsün gelişmesinin önemine vurgu yapılmış ve bu anlayışla girişimci yaratma imkânları sunulmaya çalışılmıştır. 1950–1980 arası dönemde özel sektörün kalkındırılması ve sanayileşme yolunda adımlar atılmaya çalışılmıştır. Ancak mevcut sistem ve altyapıda değişiklik gerçekleştirilmediğinden ekonomik sorunlar baş göstermiştir. Bununla birlikte 1980’li yıllara kadar milli bir girişimci kesimi yaratma yönündeki istek ve çabaların yanında kamu kesiminin sağladığı geniş teşvikler sayesinde girişimci sayısında önemli artışlar sağlanmıştır. 1980 sonrası dönemde Türkiye, özellikle 1980 yılından itibaren, sadece girişimcilik alanında değil birçok alanda kabuk değiştirmiş, önce ekonomik ve bunun ardından da sosyo-kültürel değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. 1990’lı yıllarda enflasyondaki artış, borç ve borç faizi ödemelerinin Türkiye ekonomisine getirdiği yükler, girişimciliğin gelişmesine yönelik devlet katkısının azalmasına sebep olmuştur. Özellikle hayali ihracat, ölü doğmuş yatırımlar gibi sebeplerden ötürü girişimcilere yönelik bakış olumsuz bir hâl almış, girişimcilik ile ilgili olumsuz düşünceler artmıştır (Tokgöz, 1999; Karluk, 1999; Arıkan, 2002).

4. Türkiye’de Girişimciliğin Genel Durumu

Ülkemizde girişimciliğin ekonomik büyüme ve kalkınmada oldukça önemli bir role sahip olduğu giderek daha fazla kesim tarafından kabul görmektedir. Türkiye’de girişimcilik birçok boyuta sahiptir. Bunlar arasında en önemlileri şu şekilde sıralanabilir; insan gücü, hukuk, ekonomi ve teknoloji, finans ve sosyo-kültürel yapı. Türkiye’de girişimcilik ortamının yapısı, bu boyutların içeriği ile yakından ilişkilidir.

Türkiye’de girişimciliğin insan gücü boyutuna genel olarak bakıldığında, sahip olunan nüfusun girişimcilik için önemli bir potansiyel oluşturduğu görülmektedir. İstihdam bakımından tarım sektöründeki ağırlık göze çarpmakta ve işsizlik önemli boyutlarda kendisini göstermektedir. Girişimcilik alanında eğitim seviyesinin düşük olduğu ve kadınların ikinci planda kaldığı göze çarpmaktadır. Ancak girişimciliğin öneminin, girişimciyi bilgilendirme ve bilinçlendirme amaçlı eğitimlerin giderek arttığı görülmektedir (TÜSİAD, 2002; TİSK, 2003).

Ülkemizde sağlıklı bir girişimcilik ortamının oluşmasını sağlayacak yeterli ortam henüz oluşturulamamıştır. Örneğin; Türkiye’de 1999 yılı itibarıyla girişimciliğin sacayağını oluşturan işletmelerin % 98,8’i Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerdir (KOBİ) ve bu işletmeler istihdamın da %45,6’sını karşılamaktadırlar. Ekonomiye sağladıkları katma değer ise %37,7’dir (Platin, 2003: 12). Ancak ilgili mevzuat sebebiyle tüm bankalardan aldıkları kredi payları %4–5 dolayındadır. Bunun yanında KOBİ’lerin sermaye yapıları da sınırlıdır (Özer ve Yücel, 2004: 131). Yasal düzenlemelerin yetersizliği yüzünden, teknolojik gelişmenin ve rekabet gücünün olumsuz etkilendiği ülkeler arasında yer alan Türkiye’nin, girişimciliğin gelişmesine katkı sağlayacak mevzuat düzenlemelerini gelişmiş ülkelerin standartlarına uygun olarak hayata geçiremediği görülmektedir (TÜSİAD, 2002; TİSK, 2001; Çetindamar, 2002; Eyuboğlu, 2003).

Türkiye’nin ekonomik ve teknolojik alandaki genel durumu şu şekilde resmedilebilir: Üretim ve yatırım seviyesinin düşük olmasından kaynaklanan önemli bir istihdam sorunu bulunmaktadır. Rekabet gücü, gerek firma gerekse devlet nezdinde bilim ve teknolojiye gereken ağırlığın verilmemesi sebebiyle düşüktür. Yeni teknolojiler yaratabilme ve bunlardan yararlanma adına araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) çalışmaları ihmal edilmektedir. Türkiye, teknolojiye ve yeniliğe dayalı teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi açısından da oldukça geç kalmıştır. Teknoloji teşvikleri ile ilgili düzenlemeler özellikle 1990’lı yıllarda, hatta 1990’lı yılların sonlarına doğru başlamıştır. Ekonomik boyutta girişimciliğin önünde önemli engeller bulunmaktadır. Bunlar yabancı sermaye yatırımlarının azlığı, rekabet gücünün zayıflığı, ekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik ve yolsuzluk olarak belirtilebilir. Kayıt dışı ekonomi önemli boyutlardadır ve bu hem devlet için gelir kaybı oluşturmakta hem de özel sektör için haksız rekabet doğurmaktadır. Ekonomik altyapı, girişimcilik ortamı için yeterli olmadığı gibi, elektrik, akaryakıt gibi üretim için girdi olan hammaddelerin pahalı olması işletmeler için temel bir sorun oluşturmaktadır (ATO, 2004; Çetindamar, 2002; Taymaz, 2001).

Finansal açıdan Türkiye’nin girişimciliğe daha fazla katkıda bulunması gerekmektedir. Ancak girişimciliğin finansal boyutuna genel olarak bakıldığında; Türkiye ekonomisinin deyim yerinde ise belkemiğini oluşturan KOBİ’lere çok düşük oranlarda kredi imkânı sunulduğu görülmektedir. KOBİ’lerin sorunlarının başında, yeterli olmayan sermaye ile çalışmak zorunda kalmalarından kaynaklanan kredi ve finansman sorunları gelmektedir (Gücelioğlu, 1994: 13). Zaten işletmeler yüksek faiz oranları sebebiyle banka kredisi almak istememektedir. İşletme sayısının artmasına dolayısıyla istihdam, rekabet ve üretimin artmasına yardımcı olacak risk sermayesi finansman modeli, yeterince önemsenmemektedir (Eyuboğlu, 2003; Küçükçolak, 1998).

Girişimciliğin gelişip yaygınlaşması, sağlam bir girişimcilik kültürüne bağlı olup, bireysel ve toplumsal hayatın karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan değerlerin, öğrenilen ve sosyal olarak aktarılan toplamı olarak tanımlanabilecek girişimcilik kültürü, Türkiye’de girişimciliğin gelişmesinin yeterli düzeye gelememesinde önemli bir engel oluşturabilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesine yönelik politikalar oluşturulurken Türkiye’nin toplumsal kültürünün zayıf ve güçlü yönlerinin iyi analiz edilip, zayıf yönlerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Belirsizlikten kaçınma eğiliminin yüksek oluşu, zayıf yönlerden birisi olarak kabul edilirken, girişimcilikte olması gereken pratik zekaya ve pragmatik yaklaşıma sahip olunması, bu yolla işe yenilik getirebilme ve girilen işin sunduğu olumlu yönleri görebilme, güçlü yönler olarak ortaya çıkmaktadır (Açıkgöz, 1990; Güney ve Çetin, 2004; McClelland, 1967; Hisrich ve Peters, 1998; Hofstede, 1984; Titiz, 2002).

5. Girişimciliğin Geliştirilmesine Yönelik Kuruluşlar

Girişimciliği geliştirme alanında dünya çapında veya bölgesel bazda olmak üzere faaliyet gösteren ve girişimciliğe destek veren çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Yabancı kuruluşlar arasından Türkiye’de girişimciliği geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunanlar ile doğrudan doğruya Türk menşeli olan kuruluşlar arasında ön plana çıkanlar şöyle sıralanabilir:

Avrupa Yatırım Bankası (EIB); Avrupa Bilgi Merkezleri (EIC); Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO); Dünya KOBİ Destekleme Derneği (WASME); Avrupa KOBİ Destekleme Derneği (UAPME); Uluslararası KOBİ Ağı (INSME); EUREKA (Avrupa Araştırma ve Koordinasyon Ajansı)-TÜRKİYE; KOSGEB ve KOSGEB’in Genel Kurulu’nu oluşturmaları bakımından TOBB, TESK, TOSYÖV, TÜBİTAK, MPM; Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesine yönelik teknolojik destekler sunan TTGV; finansal destek sunan Türkiye Kalkınma Bankası, Halkbank, Kredi Garanti Fonu İşletme ve Araştırma A.Ş., KOBİ A.Ş.; kadın girişimciliğinin Türkiye’de geliştirilmesi konusunda hizmet ve faaliyette bulunan ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı olarak kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü; ağırlıklı olarak nitelikli işgücünün temini konusunda çalışan MEK-SA Vakfı; son olarak da girişimciliğin internet alanında gelişmesi ve öneminin geniş kitlelere duyurulmasını amaçlayan Ulusal Girişimcilik Konseyi ve Girişimcilik Ağı.

İzleyen kısımda öncelikle çalışmanın konusunu oluşturması nedeniyle KOSGEB ve faaliyetleri üzerinde durulacak, ardından da bu faaliyetlerin hizmeti alan kitle tarafından değerlendirilmesine odaklanan alan araştırmasının bulgularına yer verilecektir.

6. KOSGEB

Ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla 3624 sayılı Kanunla 20 Nisan 1990 tarihinde kurulmuştur. KOSGEB, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile ilgili bir kamu kuruluşu olup, tüzel kişiliğe sahip ve bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabidir. Bakanlık ilgili kuruluşları; özel yasa ve statü ile kurulan, iktisadî devlet teşekkülleri ve kamu iktisadî kuruluşları ile bunların müessese, ortaklık ve iştirakleri veya özel hukukî, malî ve idarî statüye tabi, hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşları biçiminde tanımlamış olup; bu kuruluşların ilgili olduğu bakanlığın, Yasa'nın koyduğu esaslara göre belirleneceği hükme bağlanmıştır. KOSGEB, başkanlık sistemi altında çalışmakta olup; bir genel kurulu ile birlikte bir icra komitesi vardır. KOSGEB Başkanlık makamı altında; başkan danışmanları, hukuk danışmanlığı, basın ve yayın danışmanlığı, bilgi sistemleri ve elektronik ticaret süreçleri, teknoloji destek süreçleri, finansman destek süreçleri, idari işler ve insan kaynakları, mali işler ve satın alma, eğitim grupları, süreç danışmanları, büro yönetimi birimi, halkla ilişkiler ve tanıtım birimi bulunmaktadır. Ankara'da KOSGEB'e bağlı 8 araştırma merkezi bulunmaktadır: Bölgesel ve Yerel Kalkınma Merkezi, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, Girişimciliği Geliştirme Merkezi, Eğitim ve Danışmanlık Merkezi, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, Finansman Merkezi, KOBİ Kredi Yönetimi ve İzleme Merkezi ve Ankara Avrupa Bilgi Merkezi.

KOSGEB'in araştırma merkezlerine ek olarak toplam 18 adet TEKMER (Teknoloji Geliştirme Merkezi); 20 adet KÜGEM (Küçük İşletme Geliştirme Merkezi), 15 adet Bölge Sanayi Geliştirme Merkezi bulunmaktadır. 10 adet Laboratuvar Müdürlüğü ve Diyarbakır ve Brüksel'de birer temsilciliği bulunmaktadır. Bölgesel ve Yerel Kalkınma Merkezi, bölgeler arası farklılıkların giderilmesi, dengeli kalkınmaya katkı sağlanması, işletmelerin rekabet şanslarının artırılması, istihdamın geliştirilmesi, işsizliğin ve iç göçün önlenmesi amacını; Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, KOBİ'lerin yurtdışı pazarlardan daha fazla pay almaları için uluslararası fuarlarda ürünlerinin sergilenmesine destek verme, ihracat bağlantıları yapmalarına yardımcı olunması amacını; Girişimciliği Geliştirme Merkezi, girişimcileri geliştirmeye yönelik mekanizmaların uygulamaya konulması, potansiyel girişimcilerin ve özel hedef gruplarının kendi işlerini kurmaları konusunda destek sağlanması amacını; Eğitim ve Danışmanlık Merkezi, işletmelerin ve girişimcilerin yurtiçi-yurtdışı pazarlarda rekabet edebilir düzeye gelmelerini temin etmek, istihdamı ve katma değeri artırabilmek üzere planlama, yatırım, modernizasyon, teknolojik ar-ge, teknoloji adaptasyonu, üretim, pazarlama, finansman, yönetim, mevzuat, girişimcilik gibi konulardaki bilgi ve becerilerini geliştirmek için verilecek eğitim hizmet ve desteklerini gerçekleştirmek amacını; Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, KOSGEB'in KOBİ'lere yönelik uygulayacağı geliştirme ve destekleme programları için belirleyeceği orta ve uzun vadeli stratejik hedef ve politikalara altyapı olacak bölgesel, sektörel ve ölçeksel raporların hazırlanması, KOSGEB birimlerinin plan ve programlarında

yer alan proje ve faaliyetlerinde ihtiyaç duyacakları araştırma programlarının desteklenmesi, veri tabanlarının oluşturulması, araştırma raporları ve uygulanan anket sonuçlarının periyodik olarak kullanıma sunulması, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından derlenmiş bilgi ve istatistiklerin değerlendirilmesi amacıyla; Finansman Merkezi, finansal kaynakların öncelikle küçük işletmeler tarafından kullanımını sağlamak, yeni finansman destek modelleri oluşturmak, KOSGEB’in finansal kaynaklarının işletmeler tarafından kullanımında etkinliği sağlamak ve işletmelere katkı sağlayacak yurtiçi ve yurtdışı kaynakları tanıtmak için gerekli çalışmalarda bulunmak amacıyla; KOBİ Kredi Yönetimi ve İzleme Merkezi, KOBİ’lere yönelik geri dönüşlü ve geri dönüşsüz kredi desteği verilmesi amacıyla; Ankara Avrupa Bilgi Merkezi, KOBİ’lerin Avrupa Birliği’ne ve tek pazarına adaptasyonunu hızlandırmak ve Avrupa ölçeğindeki bilginin KOBİ’lere ulaştırılması amacıyla taşımaktadır (KOSGEB, 2003; KOSGEB 2006; Akgemci, 2001; Eyuboğlu, 2003).

KOSGEB, bilgi ve teknoloji sağlama, mevcut teknolojilerin geliştirilmesi, girişimciliğin geliştirilmesi olarak üç temel faaliyette bulunmaktadır. Buna yönelik olarak da birçok destek hizmeti yürütmektedir. KOSGEB, bu hizmetleri sunarken Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Normal Yörelere ve Gelişmiş Yörelere şeklinde bir öncelik oluşturmuştur. Sektörel olarak öncelikleri ise Metal Eşya/Makine İmalat, Gıda, Savunma Sanayi, Yazılım, Elektrik/Elektronik, Medikal, Nanoteknoloji, Kimya şeklinde sıralanmaktadır. Ölçeksel öncelikler 1–9 çalışanı bulunan, 10–49 çalışanı bulunan, 50–99 çalışanı bulunan ve 100’den fazla çalışanı bulunan şirketler olarak belirlenmiştir. Ürün grupları açısından öncelikler, İç ve dış Pazar potansiyeli yüksek ürünler, ekonomik katma değer yaratan ve teknolojik gelişme potansiyeli olan ürünler, kalite standartları yüksek ürünler, esnek üretim sistemlerine uygun ürünler, istihdam potansiyeli yüksek ürünler, çeşitlendirilebilir özellikleri uygun ürünler şeklinde sıralandırılmıştır (KOSGEB, 2004).

7. Alan Araştırması

Çalışmanın alan araştırması bölümü, Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesi konusunda KOSGEB’in yürütmekte olduğu faaliyetlerin uygulamadaki etkililiğini ölçmeyi hedeflemektedir. Buna göre araştırma üç ayrı alanda gerçekleştirilmiştir. Araştırma evreni seçilirken KOSGEB’in üç temel hedef kitlesine ulaşma amacı gözetilmiştir: 1) OSTİM bölgesindeki KOBİ’ler, 2) ODTÜ-KOSGEB TEKMER firmaları ve 3) 11 Nisan–2 Mayıs 2004 tarihleri arasında ODTÜ’de gerçekleştirilen KOSGEB Genel Girişimcilik Eğitim Programına katılan girişimci adayları.

Bu üç farklı kitle için ortak sorulara da sahip üç ayrı anket formu geliştirilmiştir. Birinci anket formu, emek yoğun, aile işletmesi ağırlıklı KOBİ’lerin yoğun olduğu Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM) Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet gösteren imalat sanayi şirketlerinde uygulanmıştır. İkinci anket formu, eğitim düzeyi yüksek kişilerin istihdam edildiği, teknoloji ağırlıklı, katma değeri yüksek üretimi hedefleyen, henüz KOBİ statüsüne girmeyen Kuluçka (Incubator) olarak adlandırılan

işletmeleri bünyesinde bulunduran TEKMER yapılanmasında uygulanmıştır. Gerçekleştirilen üç anket çalışmasının tamamında, toplam olarak ulaşılan katılımcı sayısı 92'dir. Bunların 46'sı OSTİM anket grubuna, 25'i TEKMER anket grubuna, 21'i ise KOSGEB Genel Girişimcilik Eğitimi anket grubuna dâhildir. OSTİM'de uygulanan ankette toplam 15 soru, imalatçı şirket sahibi kişilere uygulanmıştır. İkinci ankette de toplam 15 soru, firma sahiplerine uygulanmıştır. Son ankette toplam 11 soru KOSGEB GİRİŞİMCİLİK EĞİTİM PROGRAMI katılımcılarına uygulanmıştır. Her üç anketin ortak 3 sorusu bulunmakla beraber, OSTİM ve ODTÜ-KOSGEB TEKMER anketlerinin ortak 8 sorusu, ODTÜ-KOSGEB TEKMER ve KOSGEB EĞİTİM PROGRAMI'nın 4, son olarak OSTİM ve KOSGEB EĞİTİM PROGRAMI'nın 7 ortak sorusu bulunmaktadır.

Verileri analiz etmek amacıyla SPSS paket programı kullanılmış ve bu kapsamda Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) testinden yararlanılmıştır. Her üç anketin de ortak sorusu olan "Türkiye'de Girişimciliğin Gelişmesinin önündeki en önemli ilk üç engel hangisidir?" yarı kapalı uçlu sorusu, Likert ölçeğinde düzenlenmemiş olup, tek başına ayrı olarak ele alınmıştır.

Anket formlarının Cronbach alfa güvenilirlik değerleri sırasıyla 0.92, 0.85 ve 0.83 olarak saptanmıştır. Her üç değer de istatistik literatüründe "yüksek derecede güvenilirliği" temsil etmektedir (Özdamar, 1999: 522).

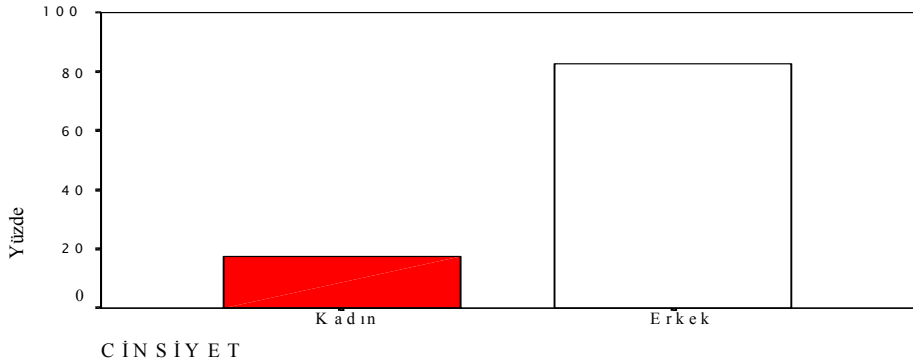
7.1. Anket Katılımcılarının Çeşitli Kriterlere Göre Dağılımı

7.1.1. Katılımcıların Cinsiyet Gruplarına Göre Frekans ve Yüzde İtibariyle Dağılımı

Tablo: 1
Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılım

	Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Geçerli	Kadın	16	17.4
	Erkek	76	82.6
Toplam		92	100.0

Grafik: 1
Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılım

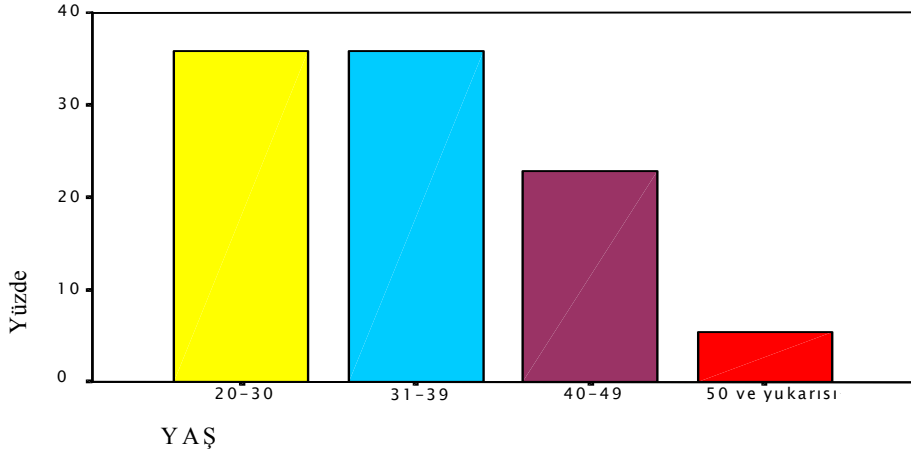

7.1.2. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Frekans ve Yüzde İtibariyle Dağılımı

Tablo: 2
Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Yaş	Frekans	Yüzde
20–30	33	35.9
31–39	33	35.9
40–49	21	22.8
50 ve Yukarısı	5	5.4
Toplam	92	100.0

Grafik: 2
Yaş Gruplarına Göre Dağılım

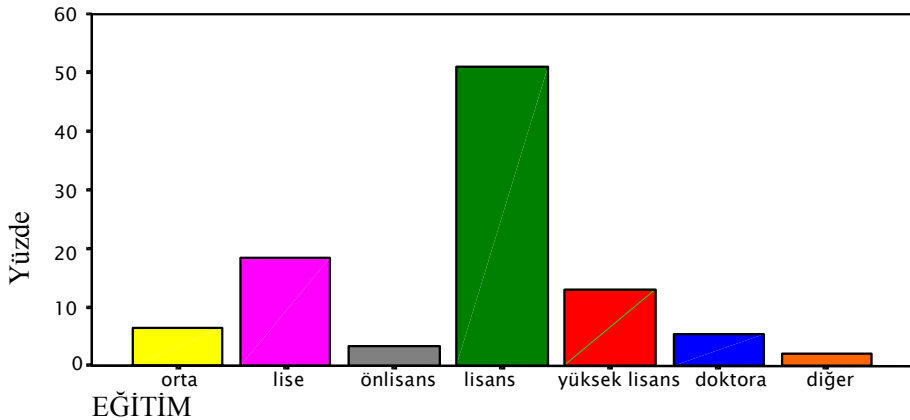

7.1.3. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Frekans ve Yüzdelere İtibariyle Dağılımı

Tablo: 3
Eğitim Düzeylerine Göre Dağılım

Eğitim	Frekans	Yüzde
Orta	6	6.5
Lise	17	18.5
Önlisans	3	3.3
Lisans	47	51.1
Yüksek lisans	12	13.0
Doktora	5	5.4
Diğer	2	2.2
Toplam	92	100.0

Grafik: 3
Eğitim Düzeylerine Göre Dağılım

7.2. Her Üç Ankette Yer Alan Ortak Sorular

Her üç anketin ortak soruları olan Türkiye’de girişimciliğin gelişmesinin önündeki “üç önemli engel”, “eğitim ihtiyaçlarının karşılanma yeterliliği” ve “KOSGEB’in girişimciliği geliştirme alanındaki hizmet ve faaliyetlerinin yeterliliği” aşağıda ele alınmıştır. İlk olarak tüm anket katılımcılarının görüşü belirtilmiş, sonrasında ise üç ayrı örneklem açısından görüşler ortaya konulmuştur.

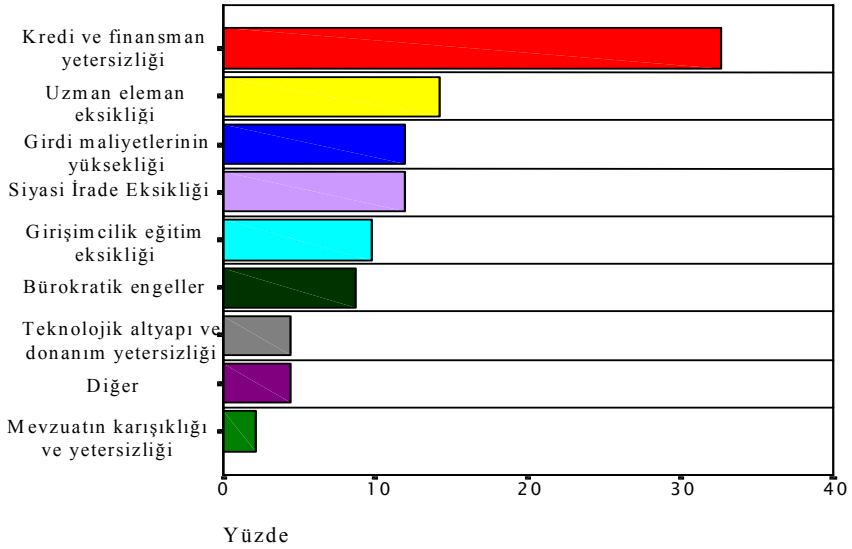
7.2.1. Türkiye’de Girişimciliğin Gelişmesinin Önündeki Engeller

Aşağıdaki tabloda toplam 92 kişiden oluşan OSTİM, ODTÜ KOSGEB TEKMER ve KOSGEB Eğitim anketleri katılımcılarının, Türkiye’de Girişimciliğin Gelişmesinin Önündeki Engeller hakkındaki eğilimleri belirtilmiştir.

Tablo: 4
Türkiye’de Girişimciliğin Gelişmesinin Önündeki Engeller (Ortak)

	Frekans	Yüzde
İşin gerektirdiği eğitime sahip yetişmiş uzman eleman eksikliği	13	14.1
Kredi ve finansman yetersizliği	30	32.6
Mevzuatın karışıklığı ve yetersizliği	2	2.2
Girdi maliyetlerinin yüksekliği	11	12.0
Girişimciliğin desteklenmesine yönelik siyasi irade eksikliği	11	12.0
Girişimciliğin geliştirilmesine yönelik eğitim eksikliği	9	9.8
Teknolojik altyapı ve donanım yetersizliği	4	4.3
Bürokratik engeller	8	8.7
Diğer	4	4.3
Toplam	92	100.0

Grafik: 4
Türkiye’de Girişimciliğin Gelişmesinin Önündeki Engeller

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi 92 anket katılımcısı, Türkiye’de girişimciliğin önündeki engellerin başında kredi ve finansman yetersizliğini görmekte (%33), ikinci olarak uzman eleman eksikliğini (%14) ve son olarak da aynı yüzde değerleriyle (%12) girdi maliyetlerinin yüksekliği ve girişimciliğin desteklenmesine yönelik siyasi irade eksikliğini görmektedirler.

OSTİM anketinde Türkiye’de girişimciliğin önündeki engellerin başında %30’la yine kredi ve finansman yetersizliği, ikinci olarak %19,6 ile uzman eleman eksikliği gelirken üçüncü en önemli engel %17,4 ile girdi maliyetlerinin yüksekliği olmuştur.

ODTÜ-KOSGEB TEKMER anketinde ise kredi ve finansman yetersizliği %48’le ilk sırayı almıştır. Buna göre TEKMER anketine katılan 25 firmanın yaklaşık yarısının, Türkiye’de girişimciliğin önündeki en önemli engeli kredi ve finansman yetersizliği olarak gördüğü sonucuna ulaşılabilir. İkinci engel %16 ile girişimciliğin geliştirilmesine yönelik siyasi irade eksikliği olarak görülmektedir. Üçüncü engel ise %12 ile ankette belirtilen engellerin dışında katılımcıların diğer görüşlerinden oluşmaktadır. Bunlar, toplum kültürünün girişimciliği desteklememesi, vergi politikalarının yetersizliği, vergilerin yüksekliği, büyük firmaların aldığı işlerden küçük firmalara iş vermemesi durumu olarak belirtilmiştir.

KOSGEB Eğitim Programı anketinde ilk önemli engel %28,6 ile girişimciliğin geliştirilmesine yönelik eğitim eksikliği olmuş, ikinci sırayı %19 ile kredi ve finansman eksikliği alırken, üçüncü engel %14,3 ile eşit ağırlığa sahip girdi maliyetlerinin yüksekliği ve bürokratik engeller olmuştur. Burada en çok dikkati çeken nokta, girişimcilik eğitimi alan katılımcıların Türkiye’de girişimciliğin gelişmesinin önündeki en önemli engelin girişimcilik eğitimi eksikliği olduğunu belirtmiş olmalarıdır.

7.2.2. Eğitim İhtiyaçlarının Karşılanması

Aşağıdaki tabloda her üç anket katılımcılarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması konusunda KOSGEB’in yeterli hizmeti sunup sunmadığına yönelik düşünceleri ortaya konulmuştur.

Tablo: 5

Eğitim İhtiyaçlarının KOSGEB Tarafından Karşılanma Durumu Yeterlidir (Ortak)

Eğitim	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	8	8.7
Katılmıyorum	12	13.0
Kararsızım	20	21.7
Katılıyorum	46	50.0
Kesinlikle Katılıyorum	6	6.5
Toplam	92	100.0

Anket katılımcılarından 46’sı yani yaklaşık yarısı, KOSGEB’in kendilerine yönelik eğitim ihtiyacının karşılanmasını yeterli görme konusunda *Katılıyorum* yanıtını, %6,5’i *Kesinlikle Katılıyorum* yanıtını vermiştir. Buna göre %56,5’lik bir kesim KOSGEB’in kendilerine yönelik eğitim ihtiyacının karşılanması konusunda olumlu görüş bildirmiştir. Bu durum OSTİM anketinde %30,4 ile *Katılıyorum*, %26,1 ile *Katılmıyorum*, %17,4 ile *Kesinlikle Katılmıyorum*, %6,5 ile *Kesinlikle Katılıyorum* olarak gerçekleşmiştir. ODTÜ-KOSGEB TEKMER anketinde ise 25 katılımcının 18’i (%72) *Katılıyorum*, 4’ü (%16) *Kararsızım*, 3’ü (%12) *Kesinlikle Katılıyorum*’u belirtmiştir. KOSGEB Eğitim anketinde 14 kişi %66,7 ile *Katılıyorum*, 7 kişi %33,3 ile *Kararsızım* yanıtını vermiştir.

Tablo: 6
Her Üç Anket Açısından Eğitim İhtiyaçlarının Karşılanması

	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	En Az	En Çok
OSTİM	46	2.8261	1.2348	.1821	1.00	5.00
ODTÜ-TEKMER	25	3.9600	.5385	.1077	3.00	5.00
KOSGEB Eğitim	21	3.6667	.4830	.1054	3.00	4.00
Toplam	92	3.3261	1.0702	.1116	1.00	5.00

Tablo: 7
Her Üç Anket Açısından Eğitim İhtiyaçlarının Karşılanması Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	Df Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Gruplararası	23.982	2	11.991	13.301	.000
Gruplariçi	80. 235	89	.902		
Toplam	104.217	91			

Tablo: 8
Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc)
Bağımlı Değişken: Eğitim ihtiyaçlarının karşılanması (Scheffé)

Anketin Yapıldığı Yer	Ortalama Farklılığı	Standart Hata	Anlamlılık
OSTİM ODTÜ-TEKMER	-1.1339*	.2359	.000
KOSGEB Eğitim Programı ODTÜ-TEKMER	-.8406*	.2501	.005
OSTİM KOSGEB Eğitim Programı	1.1339*	.2359	.000
KOSGEB Eğitim Programı KOSGEB Eğitim Programı OSTİM	.2933	.2811	.582
ODTÜ-TEKMER KOSGEB Eğitim Programı OSTİM	.8406	.2501	.005
ODTÜ-TEKMER ODTÜ-TEKMER	-.2933	.2811	.582

*. Ortalama Farklılığı ,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çoklu karşılaştırma testinde görüldüğü gibi OSTİM ile ODTÜ-TEKMER arasında eğitim ihtiyaçlarının karşılanması açısından 0.000 ($p<0.05$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Aynı zamanda OSTİM ile KOSGEB Eğitim anketinde 0.005 ($p<0.05$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. KOSGEB Eğitim programı anketi ile ODTÜ-TEKMER anketi arasında ise eğitim ihtiyaçlarının karşılanması açısından 0.582 ($p>0.05$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Üç anketin KOSGEB'in girişimciliğin geliştirilmesine yönelik hizmet ve faaliyetlerinin yeterliliği hakkındaki ortak son sorusu aşağıda ele alınmıştır.

7.2.3. KOSGEB'in Girişimciliği Geliştirilmesine Yönelik Desteklerinin Yeterliliği

Tablo: 9
KOSGEB'in Girişimciliği Geliştirme Faaliyetleri Yeterlidir (Ortak)

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	8	8.7
Katılmıyorum	27	29.3
Kararsızım	19	20.7
Katılıyorum	31	33.7
Kesinlikle Katılıyorum	7	7.6
Toplam	92	100.0

92 Anket katılımcısının %33.7'si KOSGEB'in girişimciliğin geliştirilmesi yönündeki hizmet faaliyetlerinin yeterliliğine *Katılıyorum* derken, %29,3'ü *Katılmıyorum*, %20,7'si ise *Kararsızım* şeklinde açıklamıştır. OSTİM anketinde 46 katılımcının % 34,8'i *Katılmıyorum*, %23,9 eşit yüzdelerle *Katılıyorum* ve *Kararsızım*, %15,2 *Kesinlikle Katılmıyorum* yönünde açıklamada bulunmuştur. ODTÜ-TEKMER anketinde ise 25 katılımcının %48'i *Katılıyorum*, %24 *Katılmıyorum*, %12 eşit yüzdelerle *Kararsızım* ve *Kesinlikle Katılıyorum*, %4 *Kesinlikle Katılmıyorum* yanıtı vermiştir. KOSGEB Eğitim anketinde 21 katılımcının %38,1'i *Katılıyorum*, %23,8 eşit yüzdelerle *Katılmıyorum* ve *Kararsızım*, %14,3 ile *Kesinlikle Katılıyorum* açıklamasında bulunmuştur.

Aşağıdaki tabloda her üç anket grubunun KOSGEB'in Girişimciliği Geliştirmesi Yönündeki Hizmet ve Faaliyetlerinin Yeterliliği hakkındaki görüşleri belirtilmiştir.

Tablo: 10
Her Üç Anket Açısından KOSGEB’in Girişimciliği Geliştirmesi

	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	En Az	En Çok
OSTİM	46	2.6304	1.0824	.1596	1.00	5.00
ODTÜ-TEKMER	25	3.4000	1.1180	.2236	1.00	5.00
KOSGEB Eğitim	21	3.4286	1.0282	.2244	2.00	5.00
Toplam	92	3.0217	1.1385	.1187	1.00	5.00

Tablo: 11
Her Üç Anket Açısından KOSGEB’in Girişimciliği Geliştirmesi Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	Df Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Gruplararası	14.096	2	7.048	6.040	.003
Gruplarıçi	103.860	89	1.167		
Toplam	117.957	91			

Tablo: 12
Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc)
Bağımlı Değişken: KOSGEB’in Girişimciliği Geliştirmesi (Scheffé)

Anketin Yapıldığı Yer	Ortalama Farklılığı	Standart Hata	Anlamlılık
OSTİM			
ODTÜ-TEKMER	-.7696*	.2684	.020
KOSGEB Eğitim Programı	-.7981*	.2845	.023
ODTÜ-TEKMER			
OSTİM	.7696*	.2684	.020
KOSGEB Eğitim Programı	-2.86E-02	.3198	.996
KOSGEB Eğitim Programı OSTİM	.7981*	.2845	.023
ODTÜ-TEKMER	2.857E-02	.3198	.996

*. Ortalama Farklılığı ,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çoklu karşılaştırma testinde görüldüğü gibi OSTİM ile ODTÜ-TEKMER arasında eğitim ihtiyaçlarının karşılanması açısından 0.020 ($p<0.05$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Aynı zamanda OSTİM ile KOSGEB Eğitim anketinde 0.023 ($p<0.05$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. KOSGEB Eğitim programı anketi ile ODTÜ-TEKMER anketi arasında ise KOSGEB'in girişimciliği geliştirmesi açısından 0.996 ($p>0.05$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

7.3. OSTİM ve ODTÜ-KOSGEB TEKMER Anketlerinin Ortak Sorularının Değerlendirilmesi

OSTİM ve ODTÜ TEKMER anketlerinin yukarıda incelenen ortak üç soru haricinde 5 sorusu daha bulunmaktadır. Aşağıda kredi ve finansman desteklerinin yeterliliği ele alınmıştır.

7.3.1. Kredi ve Finansman Desteklerinin Yeterliliği

Tablo: 13

KOSGEB'in Kredi ve Finansman Destekleri Yeterlidir (Ortak)

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	6	8.5
Katılmıyorum	22	31.0
Kararsızım	10	14.1
Katılıyorum	33	46.5
Toplam	71	100.0

Yukarıda 46'sı OSTİM, 25'i TEKMER olmak üzere 71 anket katılımcısının KOSGEB'in kredi ve finansman konusundaki desteklerinin yeterliliği konusundaki ifadeleri belirtilmiştir. Buna göre %46,5 ile *Katılıyorum*, %31 ile *Katılmıyorum* ve %14,1 ile *Kararsızım* görüşü ortaya çıkmıştır. Sadece OSTİM anketinde bu durum %41,3 ile *Katılmıyorum*, %28,3 ile *Katılıyorum*, %17,4 ile *Kararsızım*, %13 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde çıkmıştır. TEKMER anketinde ise 25 katılımcısının 20'si yani %80'i *Katılıyorum*, %12'si *Katılmıyorum*, %8 *Kararsızım* yanıtı vermiştir. Bu noktada göze çarpan durum OSTİM anketi katılımcılarının kredi ve finansman yeterliliği konusunda önemli bir kısmının %54,3'ünün -19'u *Katılmıyorum*, 6'sı *Kesinlikle Katılmıyorum* olmak üzere 25'i- olumsuz görüşe sahip olmasıdır. TEKMER anketinde ise çok büyük bir çoğunluğun kredi ve finansman yeterliliği konusunda olumlu bir düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Ancak hatırlatılması gereken diğer bir nokta ise TEKMER anketi katılımcılarının büyük çoğunluğunun KOSGEB'in kredi ve finansman konusunda sağladığı destekleri yeterli bulmasına rağmen Türkiye'de girişimciliğin gelişmesinin önündeki en önemli engelin %48 ile kredi ve finansman yetersizliği olduğunu belirtmeleridir.

7.3.2. Pazarlama ve Rekabet Gücünün Geliştirilmesine Yönelik Destek

Tablo: 14
Pazarlama ve Rekabet Gücünün Geliştirilmesine Yardımcı Olma (Ortak)

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	9	12.7
Katılmıyorum	19	26.8
Kararsızım	16	22.5
Katılıyorum	24	33.8
Kesinlikle Katılıyorum	3	4.2
Toplam	71	100.0

Yukarıdaki tabloda 46’sı OSTİM, 25’i TEKMER’den olmak üzere 71 anket katılımcısının KOSGEB’in pazarlama ve rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik desteği konusundaki ifadeleri özetlenmiştir. Buna göre %33,8 ile *Katılıyorum*, %26,8 ile *Katılmıyorum*, %22,5 ile *Kararsızım* ve %12,7 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* görüşü ortaya çıkmıştır. Sadece OSTİM anketinde bu durum %34,8 ile *Katılmıyorum*, %26,1 ile *Katılıyorum*, %21,7 ile *Kararsızım*, %15,2 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* ve %2,2 ile *Kesinlikle Katılıyorum* şeklinde çıkmıştır. TEKMER anketinde ise 25 katılımcının 12’si yani %48’i *Katılıyorum*, %24’ü *Kararsızım*, %12’si *Katılmıyorum* yanıtını vermiştir. Burada OSTİM anketi katılımcılarının pazarlama ve rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik destek konusunda önemli bir kısmının - 16’sı *Katılmıyorum*, 7’si *Kesinlikle Katılmıyorum* olmak üzere 23’ü- olumsuz görüşe sahip olmasıdır. TEKMER anketinde ise 14 katılımcının yani %56’lık bir çoğunluğun pazarlama ve rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik destek konusunda olumlu bir düşünceye sahip olduğu görülmektedir.

7.3.3. İdari ve Mali Danışmanlık Hizmetlerinden Memnuniyet

Tablo: 15
İdari ve Mali Danışmanlık Hizmetlerinden Memnuniyet (Ortak)

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	9	12.7	12.7	12.7
Katılmıyorum	18	25.4	25.4	38.0
Kararsızım	13	18.3	18.3	56.3
Katılıyorum	30	42.3	42.3	98.6
Kesinlikle Katılıyorum	1	1.4	1.4	100.0
Toplam	71	100.0	100.0	

Yukarıdaki tabloda 71 anket katılımcısının KOSGEB’in idari ve mali danışmanlık desteği hakkındaki düşünceleri özetlenmiştir. Buna göre %42,3 ile

Katılıyorum, %25,4 ile *Katılmıyorum*, %18,3 ile *Kararsızım* ve % 12,7 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* görüşü ortaya çıkmıştır. Sadece OSTİM anketinde bu durum %34,8 ile *Katılmıyorum*, %30,4 ile *Katılıyorum*, %17,4 ile *Kararsızım* ve yine aynı yüzde ile *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde çıkmıştır. TEKMER anketinde ise 25 katılımcının 16'sı yani %64'ü *Katılıyorum*, %20'si *Kararsızım*, %8'i *Katılmıyorum* yanıtını vermiştir. Burada TEKMER anketi katılımcılarının idari ve mali danışmanlık desteği konusunda %64'lük bir kısmının - 16'sı *Katılıyorum* olmak üzere - olumlu görüşe sahip olması durumu vardır. TEKMER anket katılımcıları idari ve mali danışmanlık desteğine yönelik olarak KOSGEB'i yeterli bulmaktadır. OSTİM anket katılımcıları ise her ne kadar %30,4'ü olumlu görüşe sahip olsa da %17,4'lük oranı yani 8 katılımcı *Kesinlikle Katılmıyorum* yanıtını vermiştir. %34,8'lik *Katılmıyorum* oranını da göz önünde tuttuğumuzda OSTİM anket katılımcıları idari ve mali danışmanlık desteğine yönelik olarak KOSGEB'i yeterli bulmamaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran sebeplerden birinin, OSTİM'deki firmaların KOSGEB'in kendilerine yönelik destek sunması konusunda firma kayırdığı inancına sahip olmaları, bürokratik işlemlerin fazlalığına ve devlet memuru zihniyeti içerisinde kendi istekleri konusunda bilgisiz olduğu düşüncesini belirtmeleri gösterilebilir. Marka oluşturma ve tanıttırma verilen destekler hakkındaki sorular pazarlama ve rekabet gücünün geliştirilmesiyle yakından ilgili olduğu düşüncesiyle için ayrıca bahsedilmemiştir.

7.4. OSTİM ve KOSGEB EĞİTİM PROGRAMI Anketlerinin Ortak Sorularının Değerlendirilmesi

OSTİM ile KOSGEB Eğitim programı anketlerinin daha öncesinde incelenen her üç anketinde ortak soruları olan üç sorusunun dışında dört ortak sorusu bulunmaktadır. Bunlar, KOSGEB hizmetlerinden düzenli olarak haberdar olma, KOSGEB hizmetlerine internet üzerinden ulaşabilme, KOSGEB'in hedef kitlenin sorunlarından haberdar olması ve KOSGEB ile hedef kitle arasında yeterli işbirliği olması hakkındaki sorular olup aşağıda KOSGEB hizmetlerine internet üzerinden ulaşabilme ve KOSGEB'in hedef kitlenin sorunlarından haberdar olması hakkındaki sorulardan bahsedilmiştir. KOSGEB ile hedef kitle arasında yeterli işbirliği olması ve KOSGEB hizmetlerinden düzenli olarak haberdar olma hakkındaki soruların aşağıda bahsedilecek olan sorularla yakından ilgili olduğu düşüncesiyle ayrıca belirtilmemiştir.

7.4.1. KOSGEB Hizmetlerine İnternet Üzerinden Ulaşabilme

Aşağıdaki tabloda toplam 67 OSTİM ve KOSGEB Eğitim anket katılımcısının KOSGEB hizmetlerine internet üzerinden ulaşabilme konusundaki düşünceleri özetlenmiştir.

Tablo: 16
KOSGEB Hizmetlerine İnternet Üzerinden Ulaşılabilir (Ortak)

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	6.0
Katılmıyorum	8	11.9
Kararsızım	9	13.4
Katılıyorum	41	61.2
Kesinlikle Katılıyorum	5	7.5
Toplam	67	100.0

Buna göre %61,2 ile *Katılıyorum*, %13,4 ile *Kararsızım*, %11,9 ile *Katılmıyorum*, %7,5 ile *Kesinlikle Katılıyorum* ve %6,0 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* görüşü ortaya çıkmıştır. Bu dağılıma baktığımızda %61,2’lik bir kesimin yani 67 anket katılımcısının 41’inin internet yoluyla KOSGEB hizmet ve faaliyetlerinden haberdar olduğu görülmektedir. Sadece OSTİM anketinde bu durum %67,4 ile *Katılıyorum*, %10,9 ile *Katılmıyorum*, %8,7 ile *Kararsızım* %6,5 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* ve *Kesinlikle Katılıyorum* şeklinde çıkmıştır. KOSGEB eğitim anketinde ise %47,6’sı *Katılıyorum*, %23,8’i *Kararsızım*, %14,3’ü ise *Katılmıyorum* ve %9,5 *Kesinlikle Katılıyorum* yanıtını vermiştir. Burada OSTİM anketi katılımcılarının KOSGEB hizmetlerine internet üzerinden ulaşabilme konusunda KOSGEB Eğitim programı anket katılımcılarına göre daha olumlu görüşe sahip olması durumu vardır. Ancak KOSGEB Eğitim anketi katılımcılarının toplamda %57,1’nin olumlu görüşte olduğunu hatırlatılması gerekir.

Tablo: 17
KOSGEB Eğitim Programı ve OSTİM Anket Grupları Açısından KOSGEB Hizmetlerine İnternet Üzerinden Ulaşabilme Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	Df Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Gruplararası	.269	1	.269	.263	.610
Gruplariçi	66.447	65	1.022		
Toplam	66.716	66			

7.4.2. KOSGEB’in Hedef Kitlesinin Sorunlarından Haberdar Olması

Aşağıdaki tabloda 46 OSTİM ve 21 KOSGEB Eğitim anket katılımcısı olmak üzere 67 anket katılımcısının KOSGEB’in kendilerine yönelik sorunlarından haberdar olup olmadığı hakkındaki düşünceleri belirtilmiştir.

Tablo: 18
KOSGEB'in Anket Katılımcılarının Sorunlarından Haberdar Olması (Ortak)

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	5	7.5
Katılmıyorum	11	16.4
Kararsızım	16	23.9
Katılıyorum	31	46.3
Kesinlikle Katılıyorum	4	6.0
Toplam	67	100.0

Buna göre %46,3 ile *Katılıyorum*, %23,9 ile *Kararsızım*, %16,4 ile *Katılmıyorum*, %7,5 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* ve %6,0 ile *Kesinlikle Katılıyorum* görüşü ortaya çıkmıştır. Bu dağılıma baktığımızda %52,3'lük bir kesimin yani 67 anket katılımcısının 35'inin KOSGEB'in hedef kitlenin sorunlarından haberdar olması konusunda olumlu düşündüğü görülmektedir. Sadece OSTİM anketinde bu durum %41,3 ile *Katılıyorum*, %21,7 ile *Katılmıyorum*, %19,6 ile *Kararsızım* %10,9 ile *Kesinlikle Katılmıyorum* ve %6,5 ile *Kesinlikle Katılıyorum* şeklinde çıkmıştır. KOSGEB eğitim anketinde ise %57,1'i *Katılıyorum*, %33,3'ü *Kararsızım*, %4,8'i ise *Katılmıyorum* ve %4,8'i *Kesinlikle Katılıyorum* yanıtını vermiştir. Burada başta KOSGEB eğitim anketi katılımcı olmak üzere OSTİM anketi katılımcılarının da KOSGEB'in hedef kitlenin sorunlarından haberdar olması konusunda olumlu görüşe sahip olması durumu vardır. Ancak KOSGEB Eğitim anketi katılımcılarının toplamda %61,9'nun olumlu görüşte, OSTİM anketi katılımcılarının da %47,8'inin olumlu görüşte olduğunu hatırlatılması gerekir. Buna göre KOSGEB'in sorunlarına yönelik bilgi sahibi olduğunu düşünen katılımcıların yüzdesi çoğunluktadır.

7.5. OSTİM Anket Sorularının Değerlendirilmesi

Aşağıda sadece OSTİM anketindeki 46 katılımcıya yönetilmiş olan KOSGEB'in KOBİ'lere yönelik hizmetlerinden yararlanıp yararlanmadıklarını ortaya çıkarmaya yönelik sorudan bahsedilmiştir.

7.5.1. KOSGEB Hizmetlerinden Yararlanma

Aşağıdaki tabloda 46 OSTİM anket katılımcısının KOSGEB'in kendilerine yönelik hizmetlerinden yararlanma durumu gösterilmiştir.

Tablo: 19
KOSGEB Hizmetlerinden Yararlanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	10	21.7
Katılmıyorum	15	32.6
Kararsızım	5	10.9
Katılıyorum	15	32.6
Kesinlikle Katılıyorum	1	2.2
Toplam	46	100.0

Buna göre %32,6 ile *Katılıyorum*, %32,6 ile *Katılmıyorum*, %21,7 ile *Kesinlikle Katılmıyorum*, %10,9 ile *Kararsızım* ve %2,2 ile *Kesinlikle Katılıyorum* görüşü ortaya çıkmıştır. Bu dağılıma bakıldığında *Katılıyorum* ve *Katılmıyorum* görüşünü bildiren katılımcıların aynı sayıda olduklarını görülmektedir. Ancak *Kesinlikle Katılmıyorum* diyen %21,7’lik kesim ile *Kesinlikle Katılıyorum* diyen %2,2’lik kesim arasında önemli bir fark göze çarpmaktadır. Bu durumda %54,3’lük bir kesim, KOSGEB hizmetlerinden yararlanma konusunda olumsuz iken %34,8’lik bir kesim ise konuyla ilgili olumlu olmaktadır. Genel olarak OSTİM’deki anket katılımcısı KOBİ’lerin önemli bir kısmı KOSGEB hizmetlerinden yararlanmadıklarını belirtmiştir. Ortaya çıkan bu durum katılımcıların önemli bir kısmının ankette bulunan KOSGEB hakkındaki düşünceleriniz kısmında da kendisini göstermektedir. Katılımcıların hemen hepsi destek almak konusunda KOSGEB’in kendilerine hızlı cevap veremediğinden ve destekleme konusunda bürokratik olarak çok fazla vakit kaybettiklerinden bahsetmiştir. Bazı katılımcılar KOSGEB’le ilişkilerinde muhatapları olan görevlilerin kendilerini anlamaktan uzak olduklarından ve ilgisizlikten yakınmaktadır. Ayrıca katılımcıların bazıları KOSGEB’in kendilerine destek vermesi konusunda tarafsız olduğu konusunda şüphe duyduklarını da belirtmişlerdir.

7.6. ODTÜ-KOSGEB TEKMER Anket Değerlendirmesi

Aşağıda sadece ODTÜ-KOSGEB TEKMER anketindeki 25 katılımcıya yöneltilmiş olan “ODTÜ-KOSGEB TEKMER’de firmamızın daha çok gelişmesini sağlayan bir girişimcilik ortamı bulunmaktadır.” ifadesi değerlendirilmiştir.

Tablo: 20
TEKMER'in Firmaların Daha Çok Gelişmesini Sağlayan Bir Girişimcilik Ortamı
Sunması

	Frekans	Yüzde
Katılmıyorum	2	8.0
Kararsızım	2	8.0
Katılıyorum	14	56.0
Kesinlikle Katılıyorum	7	28.0
Toplam	25	100.0

Buna göre %56,0 ile *Katılıyorum*, %28,0 ile *Kesinlikle Katılıyorum*, %2,0 ile *Kararsızım* ve %2,0 ile *Katılmıyorum* görüşü ortaya çıkmıştır. Bu dağılıma bakıldığında *Katılıyorum* ve *Kesinlikle Katılıyorum* görüşünü bildiren katılımcıların, %84'lük bir kesimi oluşturduğu görülmektedir. Yani 25 firmanın 21'i TEKMER bünyesinde kendilerine sağlanan girişimcilik ortamından memnundur. Bunu yaratan etmenlerin firmaların kredi-finansman, patent alma, Ar-Ge gibi konularda yeterli desteği almaları olduğu söylenebilir. Patent alma konusunda verilen destek bakımından %60'lık ve Ar-Ge konusunda desteklenme bakımından %78'lik bir kesimin olumlu görüşünün olması, kredi ve finansman konusunda %80'lik bir kesimin aldığı destekleri yeterli bulması, ODTÜ-KOSGEB TEKMER'deki firmaların bu yapılanma altında olmayan firmalara göre daha çok geliştikleri düşüncesini doğruladığı ileri sürülebilir.

8. Sonuç ve Öneriler

Anket sonuçlarıyla ilgili olarak ilk göze çarpan husus, OSTİM anket grubuna göre ODTÜ-KOSGEB TEKMER anket grubu ve KOSGEB EĞİTİM programı anket grubunun verdikleri cevapların daha olumlu olmasıdır. Bu durumu ortaya çıkaran etmenlerin başında; KOSGEB'in, TEKMER anket katılımcılarıyla aynı mekânda olması yani mekânsal yakınlığının bulunması ve Eğitim anket katılımcılarının KOSGEB aracılığıyla birebir eğitim alma imkânlarının bulunması gibi hususların geldiği düşünülebilir. Yine göze çarpan bir husus ise ankete katılan kadın girişimcilerin sayısının erkek girişimcilerin yaklaşık 1/5'i olmasıdır. Bunun sebeplerinden biri, 46 OSTİM anket katılımcısının sadece 1'inin kadın olmasıdır. Bu arada 25 TEKMER anket katılımcısının sadece 4'ünün kadın olduğunun da belirtilmesi gerekir. OSTİM'de kadın girişimcilerin sayısının bu derece az olması, emek yoğun çalışma isteyen KOBİ'lerde erkeklerin istihdam edilmesi gerektiği inancı ya da gerekliliğine dayandırılabilir.

Genel olarak bakıldığında anketin test etmeye çalıştığı hipotez, KOSGEB'in girişimci adaylarına verilen eğitim ve TEKMER'lerdeki firmalara sağlanan destekler bakımından niteliksel anlamda önemli katkılar sağlamakta olduğu düşüncesi, kısmen doğrulanmıştır. Ancak OSTİM'deki KOBİ'lere yönelik KOSGEB desteklerinin yeterli olmaktan uzak olduğu görülmüştür. Çünkü 46 OSTİM anketi katılımcısına yöneltilen ve

hipotezin test edilmesini sağlayacak 14 KOSGEB değerlendirme sorusundan sadece, KOSGEB’in KOBİ’lerin sorunlarından haberdar olması ve KOSGEB hizmetlerine internet üzerinden ulaşabilme konularındaki sorulara genel olarak olumlu yanıt alınmış, diğer 12 soruya ise olumsuz yanıt verildiği görülmüştür. Oysa TEKMER grubunda 25 anket katılımcısına yöneltilen 14 soru içinden sadece teknoloji transfer etme konusunda KOSGEB’in sağladığı desteklerin yeterliliği konusundaki soruya genel olarak olumsuz yanıt alınmıştır. KOSGEB Genel Girişimcilik Eğitimi anket grubunda da 21 girişimci adayına KOSGEB’i değerlendirmeye yönelik olarak yöneltilen 10 sorunun yine sadece 2’sine olumsuz yanıt alınmıştır. Bunlar, KOSGEB’in girişimcilik eğitim programlarına yönelik duyurularının yeterli olmaması ve girişimci adaylarının KOSGEB’in sunmakta olduğu girişimcilik eğitimlerinden düzenli olarak haberdar olmamasıdır. Diğer bir deyişle OSTİM anketinde KOSGEB’i değerlendirmeye yönelik 14 sorudan 12’si hakkında TEKMER’de 14 sorudan sadece 1’i ve KOSGEB Genel Girişimcilik Eğitimi anket grubunda ise 10 sorudan sadece 2’si hakkında olumsuz yanıt alınmıştır.

Sonuç olarak, araştırma bulguları çerçevesinde incelenen KOSGEB faaliyetlerine yönelik olarak aşağıdaki öneriler sıralanabilir:

- Girişimciliğin geliştirilmesine yönelik olarak diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinin geliştirilmesi,
- Girişimciliği geliştirme konusunda hizmeti alan kitlenin destek verdiği bilinçli program ve planların sürdürülmesi,
- Veri tabanının genişletilmesi, daha geniş bir hedef kitleye ulaşabilmek için tanıtımın artırılması,
- Girişimcilik Eğitimi ve TEKMER yapılanmasında anket katılımcıları tarafından dile getirilen bazı aksaklıkların gözden geçirilmesi,
- Organize Sanayi Bölgelerindeki KOBİ’lerin yardım taleplerine daha hızlı cevap verilmesi,
- Eğitim ihtiyaçlarını sağlama konusundaki faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi.

Girişimciliğin geliştirilmesi için Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılması ve altyapı çalışmalarının tamamlanması büyük önem taşımaktadır. KOSGEB’in bu amaçla yürüttüğü çalışmalarda yukarıdaki önerilerin de dikkate alınması ile bu alandaki genel başarının yükseltilebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, R. (1990), *Müteşebbisliğin Oluşumunda Sosyo-Kültürel Faktörler*, Ankara: DPT Yayını.
- Akgemci, T. (2001), *Kobilerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*, Ankara: KOSGEB Yayını.
- Arıkan, S. (2002), *Girişimcilik, Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ATO (2004), *Türkiye Patent Fakiri Raporu*, Ankara Ticaret Odası, Ankara: ATO Yayını.
- Baş, T. (2003), *Anket*, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Büyükoztürk, Ş. (2003), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çetindamar, D. (2002), *Risk Sermayesi, Girişimcilik ve Türkiye'nin Geleceği*, İstanbul: TÜGİAD Yayını.
- Dollinger, J. M. (1999), *Entrepreneurship Strategies and Resources*, New York: Prentice-Hall, Inc.
- Eyuboğlu, D. (2003), *Girişimciliğin Geliştirilmesi*, Ankara: Milli Prodüktivite Yayınları, NO: 668.
- Gücelioğlu, Ö. (1994), *Küçük Ölçekli İşletmelerin KOSGEB'den Beklentileri*, No: 13, Ankara: TES-AR Yayınları.
- Güney, S. ve A. Çetin. (2003), “Kültürün Girişimciliğe Etkisi ve Türkiye’de Girişimcilik Kültürü”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 189–210.
- Hisrich, R. D. ve M. P. Peters. (1998), *Entrepreneurship*, New York: McGraw Hill.
- Hofstede, G. (1984) *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*, (Abridged Edition), Newbury Park: Sage Publications.
- Karluk, S. R. (1999), *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kuratko, F. ve M. Hodgetts. (2001), *Entrepreneurship: A Contemporary Approach*, Fort Worth: Harcourt Publishers.
- Küçükçolak, R. A. (1998), *KOBİ'lerin Finansman Sorununun Sermaye Piyasası Yoluyla Çözümü*, İstanbul: İMKB.
- KOSGEB (2003), *Çalışma Programı*, Ankara: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Yayını.
- KOSGEB (2004), *Stratejik Plan 2004–2006*, Ankara: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Yayını.
- KOSGEB (2006), *Faaliyet Raporu*, Ankara: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Yayını.

- McClelland, C. D. (1967), *The Achieving Society*, New Jersey: D. Van Nostrand Company Princeton.
- Norusis, M.J. (1991), *SPSS For Windows*, Chicago: SPSS Inc.
- Özdamar, K. (1999), *Paket Programlarla İstatistiksel Veri Analizi-I*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özer Ş. L. ve N. Yücel. (2004), “Pazarlama Anlayışları ile İlişki Pazarlaması Uygulamaları Arasındaki İlişki”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 125–146.
- Platin (2003), “Ulusal Ekonominin En Temel Yapı Taşları.” *Platin KOBİ Eki*, Kasım: 10–13.
- Taymaz, E. (2001), *Ulusal Yenilik Sistemi: Türkiye İmalat Sanayinde Teknolojik Değişim ve Yenilik Süreçleri*, TÜBİTAK/TTGV/DİE, Ankara.
- TİSK (2001), *Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara: TİSK Yayın No: 210.
- TİSK (2003), *Kayıtdışı İstihdam*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara: TİSK Yayın No: 233.
- Titiz, M.T. (2002), *Girişimcilik Rehberi*, İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Tokgöz, E. (1999), *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- TÜSİAD (2002), *Türkiye’de Girişimcilik*, Yayın No: TÜSİAD-T/2002–12/340, Ankara: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını.

Optimum Para Alanları Teorisi*

İtir ÖZER

ozeri@hacettepe.edu.tr

Optimum Currency Areas Theory

Abstract

This study aims to evaluate the optimum currency areas (OCA) theory which has provided an important theoretical framework for the European economic and monetary integration. OCA theory aims to define the optimal geographic domain of a single currency, and it can be examined in three phases. The pioneering phase in the 1960s and early 1970s, which has started by the seminal contribution of Mundell (1961), has been followed by reconciliation phase of the 1970s. In the third phase, OCA theory has been reassessed and the theory has been tested with empirical studies. In this study, the endogeneity of OCA has also been dealt with.

Key Words : Economic and Monetary Union, Optimum Currency Areas, Endogeneity.

JEL Classification Codes : F15.

Özet

Bu çalışma, Avrupa ekonomik ve parasal bütünleşmesine önemli bir teorik çerçeve sunan optimum para alanları teorisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Optimum para alanları teorisi, para birliği oluşturulacak bölgenin ekonomik özelliklerinin ne olması gerektiğini belirlemeye çalışır. Optimum para alanları teorisi üç aşamada incelenebilir. Mundell (1961)'in gelecekteki çalışmalara temel olan çalışmasıyla başlayan 1960'lar ve 1970'lerin başındaki öncü aşamayı, 1970'lerde teorinin bütünleştirici aşaması izlemiştir. Üçüncü aşamada, 1980'lerden günümüze optimum para alanları teorisi yeniden değerlendirilmiş ve teori ampirik çalışmalar ile test edilmiştir. Bu çalışmada son olarak, optimum para alanlarının endojenliği ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler : Ekonomik ve Parasal Birlik, Optimum Para Alanları Teorisi, Endojenlik.

* Değerli katkıları için Prof. Dr. H. Okan Aktan'a teşekkür ederim.

1. Giriş

Avrupa'da Ekonomik ve Parasal Birlik oluşturma süreci, Şubat 2002 tarihinde Euro'nun Avrupa Birliği'ne üye oniki ülkede tek para birimi olarak kullanılmaya başlanması ile tamamlanmıştır¹. Ekonomik ve Parasal Birlik'e üyelik Avrupa Birliği'ne üyelik sonrası Maastricht kriterlerinin yerine getirilmesi ile mümkündür². 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde kabul edildiği üzere, Avrupa Birliği'ne yeni katılacak ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'in dışında kalmaları söz konusu olmadığından (*no 'opt-out' provision*), Türkiye'nin de Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde olduğu göz önüne alınacak olursa, parasal birliğin analizi ve parasal birliğe önemli bir teorik çerçeve sunan optimum para alanları teorisinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Ekonomi politikası açısından iç ve dış dengenin aynı anda sağlanması büyük bir problem oluşturur. Bir para birliğinde döviz kuru değişimi yolu ile dış dengenin sağlanması mümkün olmadığı gibi, para politikasını kullanma serbestisi de geniş ölçüde yitirildiği için bu problem daha da belirgin hale gelir. Optimum para alanları teorisi bu çerçevede ele alınmıştır: Bu teoride, ortak para biriminden sağlanacak faydalarla, ortaya çıkan iç ve dış dengesizliklerin giderilmesinde katlanılması gereken maliyetler ele alınmış (Swoboda, 1973: 133) ve sabit döviz kuru sisteminin uygulanacağı bölgenin özelliklerinin ne olması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, optimum para alanları teorisi üç ayrı aşamada değerlendirilmiştir. İlk olarak, 1960'lar ve 1970'lerin başındaki, optimum para alanları teorisinin geliştirildiği ve kriterlerinin belirlendiği öncü aşama analiz edilmiştir. İkinci olarak, öncü yaklaşımın eksikliklerinden yola çıkılarak geliştirilen ve daha bütünlendirici bir çerçeve sunmayı amaçlayan 1970'lerdeki katkılar değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak, 1980'lerden günümüze optimum para alanları teorisinin yeniden değerlendirildiği ve teorisinin ampirik çalışmalarla test edildiği aşama incelendikten sonra optimum para alanlarının endojenliği ele alınmıştır.

¹ Euro alanına dahil olan ülkeler; Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İspanya'dır. Slovenya, Euro alanına 1 Ocak 2007 tarihinde katılmıştır.

² Maastricht kriterlerine göre;

i) Herhangi bir üye ülkenin yıllık ortalama enflasyon haddi, en düşük enflasyona sahip üç üye ülke ortalamasını 1,5 puandan fazla geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 29).
 ii) Herhangi bir üye ülkenin uzun vadeli faiz haddi 12 aylık dönem itibarı ile en düşük enflasyon haddine sahip üç üye ülkenin ortalamasını 2 puandan fazla geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 30).
 iii) Üye ülke bütçe açıkları GSYİH'nın %3'ünü geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 28).
 iv) Üye ülkelerin kamu borçları GSYİH'nın %60'ını geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 28).
 v) Üye ülke parası son iki yıl itibarı ile diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır ve döviz kuru mekanizmasına üye ülke paralarına karşı $\pm$ %2.25 dalgalanma marjı ile bağlı bulunmalıdır (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 30).

2. Optimum Para Alanları Teorisi

Optimum para alanları ile ilgili gelecekteki çalışmalara temel olan çalışma 1961 yılında Mundell tarafından gerçekleştirilmiştir (Mundell, 1961: 657–65). Ancak, bu tarihten önce de literatürde, uygulanacak döviz kuru sisteminin ele alınan bölgelerin ya da ülkelerin ekonomik özelliklerinden bağımsız olarak belirlenmemesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur (Aktan, 1983: 34–35).

Optimum para alanları teorisinin temelinde, sabit döviz kuru sistemi ve esnek döviz kuru sistemi³ tartışması olsa da, bu teorisinin farklılaştığı nokta, sabit ya da esnek döviz kuru sistemini tercih etmenin avantajları olduğu gibi dezavantajlarının da olduğunun ön plana çıkartılmasıdır (Tower ve Willet, 1976: 1). Aşağıda ilk olarak, optimum para alanları teorisinin öncü aşaması ele alınmıştır.

3. Optimum Para Alanları Teorisi’nin Öncü Aşaması: 1960’lar ve 1970’lerin Başı

Öncü çalışmalarda, bir para alanının optimallliği, ekonomi politikasının temel hedefleri açısından, ayrı ayrı kriterler ile değerlendirilmiştir.

3.1. Üretim Faktörlerinin Hareketliliği

Mundell (1961), bir para alanının başarılı olabilmesi için üretim faktörlerinin yüksek hareketliliğe sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. İki ülkeyi temsil eden iki bölge arasında üretim faktörleri tam hareketliken, her iki ülkede de ulusal sınırlar içinde kalan talepteki bir kayma durumunda, esnek döviz kuru sistemi dış dengesizliği çözümlerken, iç dengeye, yani, işsizlik ve enflasyona aynı anda çözüm getirememektedir (Mundell, 1961: 660). Sabit döviz kurunun fiyat istikrarını ve tam istihdamı sağlayacak şekilde uygulanabilmesi için ise, ülkeler arasında üretim faktörlerinin yüksek hareketliliğe sahip olması gereklidir. Ancak, emeğin hareketliliği ve sermayenin hareketliliği arasındaki önemli farkın altını çizen Fleming (1971), sermayenin uluslararası hareketliliğinin, dengesizliğin niteliği, yatırımların ekonomik aktiviteye duyarlılığı ve dengeleme mekanizmasının işleyebilmesi için gerekli olan zaman dönemi gibi faktörlere dayandığına işaret etmiştir (Fleming, 1971: 472). Bunun yanında, emeğin hareketliliğinin maliyetini göz ardı etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, dengeleme sürecinde emeğin hareketliliği, talep yönetimi ve döviz kuru ayarlamaları gibi daha geleneksel araçlara kıyasla daha yetersizdir ve maliyeti yüksektir (Ishiyama, 1975: 349).

³ Sabit döviz kuru sisteminde, döviz kuru Merkez Bankası tarafından belirlenir ve Merkez Bankası belirlediği kur üzerinden döviz alım satımlarıyla bu kurun değerini sabit tutar. Esnek döviz kuru sisteminde ise, döviz kuru piyasadaki döviz arz ve talebi tarafından belirlenir.

3.2. Ekonominin Dışa Açıklığı

McKinnon (1963), bir para alanının optimum para alanı olarak değerlendirilebilmesi için ekonominin dışa açık olması gerektiğini öne sürmüştür. Esnek döviz kuru sistemi altında ortaya çıkan bir dış dengesizlikte, dışa açık bir ekonomi, kapalı bir ekonomiye kıyasla daha büyük bir fiyat istikrarsızlığı ile karşı karşıya kalacaktır. Çünkü genel fiyat endeksinin dalgalanmasıyla para değer saklama aracı olma özelliğini yitirecektir. Paranın değer kaybetmesi ve bunun sonucunda ticarete konu olan malların fiyatındaki artış, bu artışı telafi edecek ticarete konu olmayan malların fiyatını düşürerek talepte ciddi bir daralma ve işsizlikte artış ile dengelenebilecektir. Dolayısıyla, birbirleri ile yaptıkları ticaretin hacmi büyük olan dışa açık ekonomilerin ortak para alanı oluşturması daha yararlıdır (McKinnon, 1963: 719–21).

3.3. Ürün Çeşitliliği

Kenen (1969), bir ülkenin üretimindeki (ihracatındaki) ürün çeşitliliğinin fazla olmasının optimum para alanına katılmanın maliyetini düşüreceğini öne sürmüştür. Bu ülkenin ihraç ürünlerinden birisine olan talebin azalması durumunda, söz konusu endüstrinin toplam üretim ve istihdam içindeki payı az olduğundan işsizlik, üretimde daha az ürün çeşitliliğine sahip olan bir ekonomide olduğu kadar artmayacaktır. Kenen (1969) ayrıca, ticaret hadlerinde kötüleşme ya da dış talepte azalma olması durumunda, istihdam düzeyini önceki duruma getirebilmek için gerekli olan döviz kuru değişiminin ürün çeşitliliği az olan ülkede daha fazla olması gerektiğini öne sürmüştür. Kenen (1969) bu noktadan hareketle, ürün çeşitliliği fazla olan ülkelerde sabit döviz kurunun uygulanmasının, ürün çeşitliliği az olan ülkelerde ise esnek döviz kurunun uygulanmasının uygun olduğu görüşünü savunmuştur (Kenen, 1969: 54).

3.4. Fiyatlar ve Ücretlerin Esnekliği

Bir para birliği oluşturmayı amaçlayan bir grup ülkede nominal fiyatlar ve ücretlerin esnek olduğu durumda, karşılaşılan bir şok sonrası ekonominin dengelenme süreci bir ülkede fiyat/ücret düşüşü ve diğer ülkede enflasyon ile gerçekleşecektir. Bu ise, döviz kuru değişimi gereğinin yerini fiyat/ücret değişimi aldığı ölçüde, dengenin sağlanması için nominal döviz kuru ayarlamalarına duyulan ihtiyacın azalmasına neden olacaktır (Friedman (1953) ve Kawai (1987))⁴. Dolayısıyla, bir para alanında fiyatlar ve ücretlerin esnekliği çok önemlidir.

⁴ Friedman (1953) çalışmasını optimum para alanları teorisinin geliştirildiği yılların öncesinde gerçekleştirmiştir ve dolayısıyla optimum para alanları teorisinin öncü çalışmalarından değildir ancak, esnek döviz kuru ve sabit döviz kuru sistemi arasında yapılacak tercihin ele alınan bölgenin ekonomik özelliklerinden bağımsız olmaması gerektiğinin ipuçlarını Friedman (1953)'ün çalışmasında bulmak mümkündür.

3.5. Finansal Bütünleşmenin Derecesi

Ingram (1969), para alanının optimum büyüklüğünü belirlemek için ekonominin reel değil finansal özellikleri üzerinde durulması gerektiğini öne sürmüştür. Ingram (1969), finansal piyasalar arasında yüksek derecede bütünleşme olması durumunda, döviz kuru değişimlerine gerek olmayacağını çünkü faiz hadlerindeki küçük bir değişikliğin yeterli derecede dengeye getirici sermaye hareketlerine neden olacağını öne sürmüştür. Ancak, Fleming (1971) finansal bütünleşmenin derecesi yüksek olsa dahi, yine de dengesizlik yaratan sermaye hareketlerinin mevcut olabileceğine işaret ederken, Ishiyama (1975), ödemeler fazlasına sahip olan ülkelerin, ödemeler güçlüğü içerisinde olan ülkelere borç verme eğiliminde olmayabileceğinin altını çizmiştir. Tower ve Willet (1970) ise, dengeye getirici mekanizma ile finanse edici mekanizma arasındaki kavramsal farklılığı vurgulamışlar (Tower ve Willet, 1970: 411) ve Ingram (1969)'ın öne sürdüğü mekanizmanın, ödemeler dengesini finanse edici bir mekanizma olduğunu, dengeyi her zaman sağlamayacağını belirtmişlerdir.

3.6. Enflasyon Hızlarındaki Benzerlik

Haberler (1970) ve Fleming (1971) tarafından ortaya konulan enflasyon hızlarının benzerliği kriterine göre, ödemeler dengesizlikleri genellikle, ulusal para politikalarındaki, sendikaların tutumlarındaki ve ulusal enflasyon hızlarındaki farklılıklardan kaynaklanır. Ülkelerin enflasyon hızları düşük ve benzer ise, ticaret hadleri de istikrarlı olacaktır. Bu ise, sabit döviz kuru sisteminde cari işlemlerde ve ticaretle dengeyi sağlanmasına olanak verecektir.

3.7. Politik Bütünleşmenin Derecesi

Haberler (1970), Ingram (1969) ve Tower ve Willet (1970), başarılı bir para alanı oluşturulmasında önemli olan faktörün ülkelerin ekonomik özelliklerinin benzeşmesi değil politika bütünleşmesi olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak, Fleming (1971), para birliğinde ekonomik durgunluk yaşayan bir ülke ödemeler açığına, büyüyen ülkeler ise ödemeler fazlasına sahip ise, ortak maliye politikasının ödemeler dengesizliğine (zengin, büyüyen ülkeden durgunluk yaşayan ülkeye gelir transferi yoluyla) çözüm bulabileceğini öne sürmüştür (Fleming, 1971: 478–79). Fleming (1971) ayrıca, ortak para politikasına da şüpheyle yaklaşmaktadır. Örneğin, ortak Merkez Bankasının kurulması, kısa dönemli faiz hadlerinin eşitlenmesini ve sermaye hareketlerini teşvik edecektir. Ancak bu merkezileşme her zaman para birliğine üye ülkelerin ödemeler dengesizliklerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olmayabilir.

Optimum para alanları teorisinin öncüleri tarafından öne sürülen ayrı ayrı kriterlerin oluşturduğu bu yaklaşımın yetersizliğinin anlaşılması nedeniyle, daha sonra, öncü aşamadan farklı olarak para birliğine dâhil olmanın kazanç ve maliyetlerinin

değerlendirilmesine dayanan bir yaklaşım geliştirilmiştir. Aşağıda, 1970'lerdeki optimum para alanları teorisinin bütünleştirici aşaması değerlendirilmiştir.

4. Optimum Para Alanları Teorisi'nin Bütünleştirici Aşaması: 1970'ler

Öncü aşamada optimum para alanının belirlenmesinde ayrı ayrı kriterlerden yola çıkıldığı için ulaşılan sonuçlar birbirinden farklılaşmış ve birbiri ile tutarlı olmayan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, bir ekonomi dışı açık olduğu için sabit döviz kurunun uygulanması uygun iken, aynı ekonomi ile diğer bölgeler arasındaki faktör hareketliliği düşük olduğu için söz konusu ekonomide aynı zamanda esnek döviz kuru sisteminin uygulanması uygun olmaktadır. Bunun yanında, kriterler birbirleri ile karşılıklı bağımlılık içinde olduklarından, bir kriterin bir diğerinden bağımsız değerlendirilmesinin oldukça güç olduğu söylenebilir (Ishiyama, 1975: 377). Optimum para alanları teorisini, bu noktadan yola çıkarak ele alan ve parasal birliğin kazanç ve maliyetlerinin değerlendirilmesine dayanan yaklaşımın öncüleri Fleming (1971), Corden (1972), Ishiyama (1975) ve Tower ve Willet (1976)'dir.

4.1. Para Birliği'nden Sağlanacak Kazançlar

4.1.1. Mikroekonomik Etkinlikte İyileşme

Mikroekonomik etkinliğin artması temel olarak paranın fonksiyonlarından kaynaklanmaktadır. Değişim aracı olarak ortak para birimi, paraların birbirleriyle değiştirilme maliyetlerini ortadan kaldırır. Büyük bir bölgenin ortak para birimi aynı zamanda iyi bir değer saklama aracıdır. Veri enflasyon hızında, böyle bir para birimi geniş bir mal çeşidini kontrol edecektir. Böylelikle, fiyat farklılaştırmasının önüne geçilebilecek, piyasa bölünmesi azaltılabilecek ve rekabet artacaktır. Bu açıdan bakıldığında, ortak para birimi, kaynak dağılımında etkinliği ve ekonominin bütünleşmesini sağlamaktadır (Tower ve Willet, 1976: 3; Mongelli, 2002: 33).

4.1.2. Makroekonomik İstikrar ve Büyümede Artış

Makroekonomik istikrar ve büyümede artışın kaynağı, genel fiyat istikrarının sağlanması, dış finansman olasılığını artıran daha derin ve daha şeffaf finansal piyasaların oluşması ve üretim ve istihdamdaki dalgalanmaların azalmasıdır. Ancak, ortak para birimi ile derinleşen piyasalar üye ülkelere reel ekonomik şoklar karşısında korunma sağlayamayabilir.

4.1.3. Spekülatif Sermaye Hareketlerinin Ortadan Kalkması

Küçük bir ülkede, döviz piyasası az sayıda spekülatörün piyasayı etkilemelerine olanak verecek şekilde çok küçük ve sık olabilir. Ortak para birimi ile elde edilebilecek kazançlardan bir diğeri, spekülatif sermaye hareketlerinin azalmasıdır. Ancak Fleming (1971), para birliğinin hangi aşamasında olduğuna bağlı olarak, para birliği içindeki bir döviz kuru değişimi beklentisi tehdit edici bir boyuta ulaşırsa, spekülatif sermaye hareketlerinin çok daha büyük olabileceğine dikkat çekmiştir.

4.1.4. Döviz Rezervlerinden Tasarruf

Döviz rezervlerinden tasarruf, bir para birliğinin ilk aşamalarında kendisini göstermeyebilir. Para birliğine dahil olan ülkelerin uyguladıkları politikalar arasındaki koordinasyon arttıkça ve tek para kabul edildiğinde bu kazanç daha belirgin hale gelecektir. Sonuçta, birlik içindeki işlemlerde üye ülkeler dış rezerv bulundurma yükümlülüğünü taşımayacaklardır. Parasal bütünleşmenin ara aşamalarında rezervlerden sağlanacak tasarrufun ne kadar olacağı konusu ise, uygulanacak politikalara bağlıdır (Ishiyama, 1975: 363).

4.2. Para Birliği'nin Neden Olacağı Maliyetler

4.2.1. Geçiş Maliyetleri

Ortak para birimini kullanmanın geçiş maliyetleri, ortak para biriminin basılması ve piyasaya sürülmesi için katlanılması gereken idari, yasal maliyetler ve donanım maliyetleridir. Bunun yanında, yeni hesap biriminin neden olduğu psikolojik maliyetler de vardır. Ayrıca, para birliğinin başlangıcında bir ülke yanlış bir nominal döviz kuru paritesini seçerse, rekabet gücünü tamamen kaybedebilir⁵.

4.2.2. Para Birliği'nde Politika Koordinasyonunun Neden Olacağı Maliyetler

Corden (1972)'a göre, para birliğindeki politika koordinasyonu, nominal ücretler ve fiyatlar aşağı yönde katı olduğu ölçüde bir maliyet anlamına gelmekte ve

⁵ Sabit döviz kuru sistemine yanlış döviz kuru paritesi ile girmenin sonuçlarının çarpıcı bir örneği Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin durumudur. İngiltere prestij nedeniyle sabit döviz kuruna savaş öncesi parite (aşırı değerlenmiş bir kur) ile dönmüş ve bunun sonucunda tüm 1920'ler boyunca batı dünyasında gerçek ekonomik durgunluk yaşayan tek ülke olmuştur (Maddison, 1989: 52). Bir para birliğine dâhil olan ülkeler kendi aralarında sabit döviz kuru uyguladıklarından 1920'lerdeki İngiltere örneği günümüze ışık tutmaktadır.

harcamaları kaydıran politikalardan vazgeçilmesini gerektirmektedir⁶. Ayrıca, ortak para politikası üye devletlerinin çoğunun çıkarlarına hizmet etse de, belirli bir bölge ya da ulus için yararlı olmayabilir. Bunun yanında, maliye politikası, istihdam düzeyini artırmak için devletin elinde etkili bir araçtır. Ancak, maliye politikası da para birliğinde bağımsızlığını geniş ölçüde yitirir (Ishiyama, 1975: 366)⁷.

4.2.3. Phillips Eğrisi

Her ülkenin kendi Phillips eğrisi üzerinde farklı bir noktada bulunduğu, yani farklı bir işsizlik-enflasyon tercihi olduğu varsayımı altında para birliği bir ülkenin Phillips eğrisindeki işsizlik-enflasyon tercihinden farklı bir konuma zorlanması sonucunu doğurabilir. Fleming (1971), bu durumu para birliğinin neden olacağı önemli bir maliyet olarak tanımlamıştır. Fleming (1971)'e göre, döviz kurlarının sabitlenmesi enflasyonu belirli bir düzeyde tutmak için katlanılması gereken işsizlik düzeyini artıracak ve belirli bir düzeydeki istihdam haddine karşılık gelen enflasyon haddini artıracaktır.

4.2.4. Şokların Türü ve Benzerliği

Tower ve Willet (1976), para birliğine dahil olmanın toplam maliyetinin ekonominin kaynaklarına ve dış şokların türüne ve şiddetine bağlı olduğunu belirtmiştir. Şokların dış piyasadan kaynaklanması ya da iç piyasadan kaynaklanması durumunda elde edilecek kazançlar ya da karşılaşılabilecek maliyetler farklılaşmaktadır. Tavlas (1994)'a göre, benzer özellikler gösteren ve şoklara benzer şekillerde tepki veren ülkeler aralarında daha az döviz kuru değişimine gereksinim duyacaklardır (Tavlas, 1994: 216). Dolayısıyla, bu ülkeler optimum para alanı oluşturabilirler.

Bir para alanının optimalliğinin değerlendirilmesinde ayrı ayrı kriterlerden yola çıkılmasındansa, temel kazanç ve maliyetlerin üzerinde duran yaklaşım ile para alanları daha bütünleştirici bir çerçeve altında analiz edilmesine rağmen analitik çerçevedeki zayıflıkların üstesinden gelinememiştir.

⁶ Örneğin, para birliğine dâhil olan bir ülke, ihraç mallarına olan talepte bir azalma olması durumunda, devalüasyona gidemeyecek ve dolayısıyla rekabet gücünü artıramayacaktır.

⁷ Nitekim Euro alanında uygulanan Büyüme ve İstikrar Paketi buna bir örnektir. Maastricht kriterlerinde belirtildiği üzere, Ekonomik ve Parasal Birlik'e üye ülke bütçe açıkları GSYİH'nın %3'ünü geçmemelidir. Bu amaçla, bütçe açıklarının %3'lük sınırın üzerine çıkmasından önce bütçedeki sapmaları belirleyip düzeltmek için erken uyarı sistemi ve üye devletler üzerinde, aşırı bütçe açıklarından kaçınmak veya açık ortaya çıktığında gerekli önlemleri almak üzere baskı yaratan bir caydırıcı kurallar seti benimsenmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2003: 18). Söz konusu kritere uyulmaması durumunda Komisyon'un hazırlayacağı bir raporla birlikte Konsey, üye devletlere yaptırımlar uygulayabilecektir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1998: 13–14).

5. 1980'lerden Günümüze Optimum Para Alanları Teorisi'nin Yeniden Değerlendirilmesi Ve Ampirik Çalışmalar

1970'lerden sonra optimum para alanları teorisi konusundaki yazında bir duraklama yaşanmıştır. Bu duraklama, Avrupa parasal bütünleşmesindeki yavaşlamadan kaynaklanmıştır. Ancak, çeşitli teorik ve ampirik gelişmeler ve 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Avrupa'nın parasal bütünleşme yönünde attığı adımlar parasal bütünleşmenin temel kazanç ve maliyetlerinin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. 1980'ler ve 1990'ların başındaki bu yeniden değerlendirme “yeni optimum para alanları teorisi”nin oluşumuna temel olmuştur (Tavlas, 1993: 669). Ancak, Willet (2001), optimum para alanları teorisindeki son gelişmeleri değerlendirdiği çalışmasında, optimum para alanları teorisinin bir ülkenin hangi döviz kuru sistemini benimsemesi gerektiği konusunda her zaman açık ve kesin bir yanıt vermediğini öne sürmüştür (Willet, 2001: 2).

Aşağıda, ilk olarak optimum para alanları teorisinin yeniden değerlendirildiği aşama incelenmiş, daha sonra ekonometrik çalışmalar ve patern algılaması başlıkları altında optimum para alanları ile ilgili ampirik çalışmalar ele alınmıştır.

5.1. Optimum Para Alanları Teorisi'nin Yeniden Değerlendirilmesi

5.1.1. Phillips Eğrisi ve Uzun Dönemde Para Politikalarının Etkisizliği

Phillips eğrisi ve uzun dönemde para politikalarının etkisizliği argümanına göre, emek nominal ücretleri değil reel ücretleri göz önüne aldığından, Phillips eğrisi beklenen enflasyon ile ilişkilendirilmelidir (Tavlas, 1993: 670). Tam olarak öngörülen politika değişiklikleri ise, reel değişkenler üzerinde etkili olmayacaktır. Bunun yanında, Artis (1991)'e göre, esnek döviz kuru sisteminin tek avantajı bir ülkenin diğer ülkelerden farklı bir enflasyon tercihinde bulunabilmesidir. Dolayısıyla, bir taraftan, tam olarak öngörülen politikaların uzun dönemde reel değişkenleri etkilememesi, diğer taraftan, esnek döviz kuru sisteminin tek avantajının bir ülkenin diğer ülkelerden farklı bir enflasyon tercihinde bulunabilecek olması nedeniyle, sabit döviz kuru sisteminin benimsenmesinin ve dolayısıyla ulusal para politikası üzerindeki doğrudan kontrolün yitirilmesinin maliyeti düşüktür.

5.1.2. Kredibilite

Bazı hükümetlerin, işsizliği daha düşük seviyelere çekebilmek için enflasyonu düşük düzeyde tutma taahhütlerini yerine getirmeme eğiliminde olabileceğinden hareketle (Kydland ve Prescott (1977) ve Barro ve Gordon (1983)), Giavazzi ve Giovannini (1989), enflasyonu düşük düzeyde tutma taahhüdünü yerine getirmeme (veya getirememe) eğiliminde olan bir ülke için, enflasyonu düşük düzeyde tutma kredibilitesini kazanmanın

yolunun, düşük enflasyona sahip bir ülke ile para birliği oluşturmak olduğunu öne sürmüşlerdir.

5.1.3. Döviz Kuru Ayarlamalarının Etkisi

Optimum para alanları teorisinin yeniden değerlendirilmesinde, kaybedilen döviz kuru politikası aracının maliyetleri konusunda iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Krugman (1991 ve 1993) ve Tavlas (1993)'a göre, nominal döviz kurundaki değişiklikler, dış dengesizliklerin giderilmesinde etkili değildir.

İkinci görüş, dengesizliklerin kaynağını düzeltmeye yönelik inandırıcı girişimlerle desteklendiğinde, nominal döviz kuru ayarlamalarının belirli koşullar altında oldukça etkili olabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla, döviz kuru aracı üzerindeki doğrudan kontrolün yitirilmesinin maliyetleri vardır (De Grauwe, 2000).

5.1.4. Belirsizlik Altında Emeğin Hareketliliği

Bertola (1989), mikroekonomik temelli modelini, Mundell (1961)'in faktör hareketliliği analizine uygulamıştır. Bölge değiştirme seçeneği ile karşı karşıya olan bir bireyi ele alan Bertola (1989), her iki bölgede de gelirin belirsiz ve taşınma maliyetlerinin sabit olduğunu varsaymıştır. Bertola (1989), belirli bir beklenen gelir farklılığı aralığında bölge değiştirmenin gerçekleşmeyeceğini ve bu aralığın büyüklüğünün belirsizliğin derecesi ile pozitif yönlü ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla, gitmeyi hedeflediği bölgede gelecekteki kazançlarla ilgili belirsizlik yüksek ise, birey yer değiştirme konusunda daha isteksiz olacaktır (Bertola, 1989: 107).

Phillips eğrisi ve uzun dönemde para politikalarının etkisizliği, kredibilite, döviz kuru ayarlamalarının etkisi ve belirsizlik altında emeğin hareketliliği gibi konular çerçevesinde yeniden değerlendirilen optimum para alanları teorisi, bu teorik gelişmelerin yanında ampirik çalışmalarla desteklenmiştir.

5.2. Ampirik Çalışmalar

Diğer ülke ve bölgelerle ilgili ampirik çalışmalar da yürütülmekle birlikte⁸, Avrupa, Ekonomik ve Parasal Birlik ve optimum para alanları ile ilgili ampirik çalışmalar için bir laboratuvar işlevi görmüştür.

⁸ Örneğin, Latin Amerika, Uzak Doğu Asya, Afrika'nın bazı bölgeleri, Amerika Birleşik Devletleri, (o zamanki) G7 ülkeleri, Fransız Afrika kolonileri, (o zamanki) Sovyetler Birliği ve dünya geneli ile ilgili çalışmalar için Bkz: Ghosh ve Wolf (1994), Eichengreen ve Bayoumi (1996a) ve Alesina, Barro ve Tenreyro(2002).

5.2.1. Ekonometrik  alışmalar

Maastricht Antlaşması'nda belirtildiği üzere, Euro alanında ortak para politikası yürütülmesinin temel hedefi fiyat istikrarının sağlanmasıdır (Maastricht Treaty, 1992: 3). Fiyat istikrarının gerçekleştirilmesini sağlayacak optimum stratejilerin belirlenmesi ve uygulanacak politikaların temel makroekonomik değişkenler üzerindeki bölge düzeyindeki etkilerinin değerlendirilmesi ekonometrik modellerle gerçekleştirilmiştir.

Oluşturulan modellerin bir kısmı bölge düzeyinde modellerdir. Örneğin, Coenen ve Wieland (2000), alternatif para politikası stratejilerini değerlendirmek için bir Euro alanı modeli kurmuşlar ve bu amaçla  ye ülkelerin ilgili makroekonomik zaman serilerini bir araya getirip, daha sonra bütün olarak Euro alanı için kurdukları modeli tahmin etmişlerdir.

Gerçekleştirilen bir başka tür ekonometrik yaklaşım ise, stokastik dinamik genel denge Modelleri'dir. Smets ve Wouters (2002)  alışmalarında stokastik dinamik genel denge modeli kurarak, Euro alanı için GSY H, tüketim, yatırım, fiyatlar, reel ücretler, istihdam ve nominal faiz haddini tahmin etmişlerdir.

Ferrero (2005) ise, çalışmasında para ve maliye politikasının ortak yürütüldüğü bir para birliğini stokastik dinamik genel denge modeli çerçevesinde analiz etmiş ve dış şokların etkilerinin yumuşatılmasında maliye politikasının önemli bir rolü olduğu ve para politikasının fiyat istikrarını sağlamaya yöneltilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

De Bandt ve Mongelli (2000) ise, Euro alanında gerek ekonomik, finansal ve parasal, gerekse kurumsal faktörlerin mali yakınladıymayı sağlayıp sağlayamayadığını araştırmışlar ve Euro alanında ülkeler arası çapraz korelasyonun ve mali yakınladışmanın arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

5.2.2. Patern Algılaması

Patern algılaması *a priori* bilgiye ya da paternlerden çıkarılan istatistiksel bilgiye dayanan verileri/paternleri gruplandırmayı amaçlar (Duda, Hart ve Stork, 2000: 15).

Patern algılaması yöntemi ile gerçekleştirilen ampirik çalışmalarda, Avrupa Birliği'ne ya da Ekonomik ve Parasal Birlik'e  ye ülkelerin benzerlik ve farklılık analizi yapımış, ülkeler benzerliklerine göre gruplandırılmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne 1 Mayıs 2004 tarihinde  ye olan ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır oldukları üzerinde de yoğunlaşılmıştır.

Başlangıç koşulları elverişsiz olan ve belirli şoklar karşısında ulusal para politikasını kullanamayan ülkeler düşük büyüme ve yüksek işsizlik ile karşı karşıya kalırlar. Dolayısıyla, Bayoumi ve Eichengreen (1997), bir para birliğinin başarılı işleyişinin yalnızca Maastricht kriterlerinin sağlanması ile gerçekleştirilemeyeceğini ve reel yakınlaşmanın sağlanamayacağını öne sürmüşlerdir. Literatürde bir ülkenin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır olduğunun ölçülmesinde hem Maastricht kriterleri, hem de optimum para alanları teorisi kriterleri kullanılmıştır.

Aşağıda, patern algılamasına dayanan çalışmalar bölgeler arası kıyaslamaya dayanan çalışmalar, ülkelerinin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır olduğunu belirlemeyi amaçlayan çalışmalar, şoklar ve şoklara uyum süreci temelinde yürütülen çalışmalar ve optimum para alanları teorisi kriterlerinin ortak hareketliliği üzerinde yoğunlaşan çalışmalar olmak üzere dört başlık altında değerlendirilmiştir.

5.2.2.1. Optimum Para Alanları Teorisi Kriterlerinden Hareketle Bölgeler Arası Kıyaslamaya Dayanan Çalışmalar

Eichengreen (1991), Avrupa'yı Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ile reel döviz kurunun değişkenliği, şokların simetrikliği ve emeğin hareketliliği açısından karşılaştırmıştır. Eichengreen (1991), reel döviz kurunun Avrupa'da Kuzey Amerika'ya göre daha çok değişkenlik gösterdiği, şoklar arasındaki korelasyonun Kuzey Amerika'da daha yüksek olduğu ve emeğin hareketliliğin Avrupa'da daha düşük olduğu yönünde ampirik kanıt bulmuştur. Diğer yandan, Avrupa Topluluğu'na üye ülkeleri merkez ve çevre ülkeler olarak gruplandıran Bayoumi ve Eichengreen (1992), merkez ülkelerde toplam arz ve toplam talep şoklarının daha küçük ve şoklar arasındaki korelasyonun daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa Topluluğu'na üye ülkelere kıyasla şoklara daha kolay uyum sağladığının, bunun ise, Amerika'da emeğin hareketliliğinin daha yüksek olduğu anlamına geldiğinin altını çizmişlerdir. Bu bulgu, Eichengreen (1991)'in ulaştığı sonucu destekler niteliktedir.

5.2.2.2. Benzerlik ve Farklılık Analizine Dayanan ve Ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e Ne Derecede Hazır Olduğunu Belirlemeyi Amaçlayan Çalışmalar

Eichengreen ve Bayoumi (1996b), hangi ülkelerin Avrupa parasal bütünleşmesinde yer almaya hazır olduğunu analiz etmişler ve ülkeleri yüksek derecede hazır olan ülkeler, yakınlaşma eğilimine sahip olan ülkeler ve ya çok az ya da hiç yakınlaşma eğilimi göstermeyen ülkeler olmak üzere üç gruba ayırmışlardır.

Artis ve Zhang (2001) bulanık gruplama tekniği ile Ekonomik ve Parasal Birlik'e üyelikte benzerlik ve farklılık analizini optimum para alanları teorisi kriterleri ile gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarının sonucuna göre, merkez ülkeler; Almanya, Fransa,

Avusturya, Belçika ve Hollanda, kuzey çevre ülkeleri; İskandinavya ülkeleri, İngiltere, İrlanda ve Finlandiya ve güney çevre ülkeleri; İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan'dır.

Boreiko (2002), bulanık gruplama yöntemi ile Merkezi ve Doğu Avrupa (o zamanki) aday ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır olduklarını Maastricht kriterleri (nominal yakınlaşma) ve optimum para alanları teorisi kriterleri (reel yakınlaşma) ile tahmin etmiştir. Kozluk (2005), benzer şekilde, bulanık gruplama yöntemini kullanarak optimum para alanları teorisi kriterlerini Merkezi ve Doğu Avrupa (o zamanki) aday ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e uygunluklarını, Maastricht kriterlerini de söz konusu ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e dahil olmaya ne derecede hazır olduklarını belirlemek üzere kullanmış ve 'uygunluk' ve 'hazır olma' endeksleri oluşturmuştur. Kozluk (2005), Ekonomik ve Parasal Birlik'e dahil olan ülkelerin birliğe katılım öncesi durumlarına kıyasla Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin optimum para alanları kriterleri açısından daha uygun ve daha hazır oldukları sonucuna ulaşmıştır.

5.2.2.3. Şoklar ve Şoklara Uyum Süreci Temelinde Yürütülen Çalışmalar

Patern algılamasına dayanan çalışmaların bir kısmı, ülkelerin karşılaştıkları şoklar ve şoklara uyum süreci temelinde yürütülmüştür. Weimann (2003), Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Ekonomik ve Parasal Birlik'e uygunluğunu ülkelerin karşı karşıya kaldıkları şokların korelasyonu ile değerlendirmiştir. Şokları birinci tip ve ikinci tip şoklar olarak ayıran Weimann (2003), birinci tip şokları uzun dönemde hasılayı etkileyen şoklar, ikinci tip şokları ise uzun dönemde hasılayı etkilemeyen şoklar olarak tanımlamıştır. Weimann (2003)'ın temel bulgusu, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin ikinci tip şoklar karşısında Ekonomik ve Parasal Birlik'e üye ülkelerle olan korelasyonlarının daha düşük olduğudur.

Frenkel ve Nickel (2002), Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde şokların özelliklerini ve şoklara uyum sürecini Euro alanına dahil olan ülkeler ve diğer Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile kıyaslamışlardır. Bir bütün olarak Euro alanı ve bir grup olarak Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri alındığında, şoklarda ve şoklara uyum sürecinde farklılıklar gözlemlenmektedir. Aynı sonuç, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri Euro alanına dahil olan ülkelerle bire bir karşılaştırıldığında da geçerliliğini korumaktadır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri tek tek, Euro alanına dâhil olan ülkelerle karşılaştırıldığında ise, daha gelişmiş Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Euro alanı ülkeleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

5.2.2.4. Optimum Para Alanları Teorisi Kriterlerinin Ortak Hareketliliği Üzerinde Yoğunlaşan Çalışmalar

Rose ve Engel (2000), para birliklerinin Mundell (1961)'in öne sürdüğü optimum para alanlarının özelliklerini taşıyıp taşımadıklarını araştırmışlar ve para

birliklerine üye ülkeler, kendi ulusal parası olan ülkeler ve ülke içindeki bölgeler⁹ olmak üzere üç grubu kıyaslamışlardır. Rose ve Engel (2000), para birliklerine üye olan ülkelerin ulusal paraları olan ülkelere göre daha çok bütünleşmiş, ancak ülke içindeki bölgelere göre daha az bütünleşmiş oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Para birliğine üye ülkeler para birliğine üye olmayan ülkelere kıyasla daha çok ticaret yapmakta, söz konusu ülkelerin reel döviz kurları daha az değişkenlik göstermekte ve ülkeler arası devresel dalgalanmalar daha uyumlu olmakta iken; söz konusu ülkeler, ülkelerin içindeki bölgelere kıyasla daha az ticaret yapmakta, reel döviz kuruları daha çok değişkenlik göstermekte ve devresel dalgalanmalar uyumlu olmamaktadır.

Alesina, Barro ve Tenreyno (2002), benzer şekilde, para birliklerinin ülkeler arası ticareti ve ülkelerin üretim düzeylerindeki ortak hareketliliği (devresel dalgalanmaların uyumunu) artırdığını öne sürmüştür. Ancak, Alesina, Barro ve Tenreyno (2002)'nin farklılaştıkları nokta, para birliklerinin fiyatlardaki ortak hareketlilikle sistematik olarak ilişkili olmadığını öne sürmeleridir.

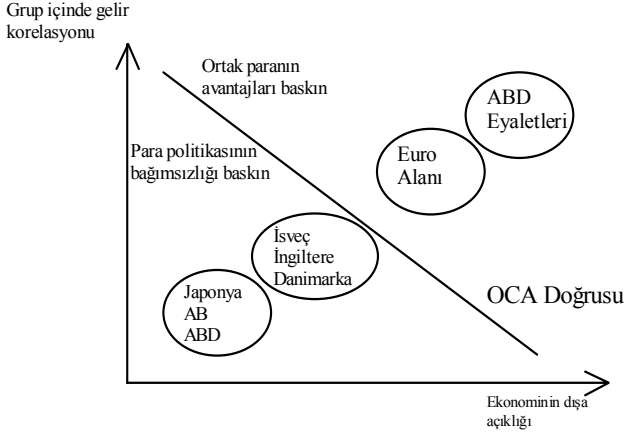
Ekonomik ve Parasal Birlik'e zengin bir teorik çerçeve sunan optimum para alanları teorisini üç aşamada değerlendirdikten sonra aşağıda, optimum para alanlarının endojenliği ele alınmıştır. Parasal bütünleşme tek para birimini benimseyen herhangi bir grup ülke için yapısal bir kırılmayı temsil etmektedir (Mongelli, 2002: 27). Bu noktada optimum para alanlarının endojenliği argümanı önem kazanmaktadır.

6. Optimum Para Alanları'nın Endojenliği

Frankel (1999), bir para birliğinden sağlanacak net kazançları değerlendirirken ekonominin dışa açıklığı ve ülkelerin gelirleri arasındaki korelasyonun diğer kriterlerden daha önemli olduğunu öne sürmüştür.

⁹ Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletleri ülke içindeki bölgelere örnektir.

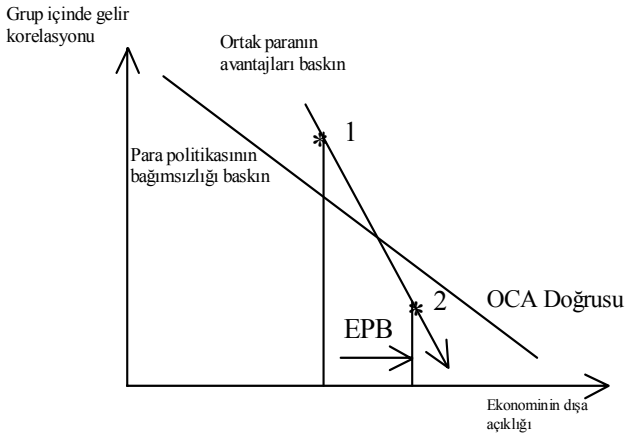
Şekil: 1
Optimum Para Alanları Teorisi'nin İki Önemli Kriteri

Kaynak: Frankel, 1999: 39.

Şekil 1'de ortak para birimine geçerek kazanç elde edecek ülkeler görülmektedir. OCA doğrusu, ekonominin dışı açıklığı ile gelir korelasyonu kombinasyonlarını göstermektedir. OCA doğrusunun yukarısında kalan ABD Eyaletleri ve 1999 yılında Euro alanına dahil olan ülkeler sırasıyla ABD doları ve Euro'dan net kazanç sağlarken, doğrunun altında kalan ABD, Japonya ve Avrupa, para politikasının bağımsızlığından daha fazla kazanç elde etmektedirler.

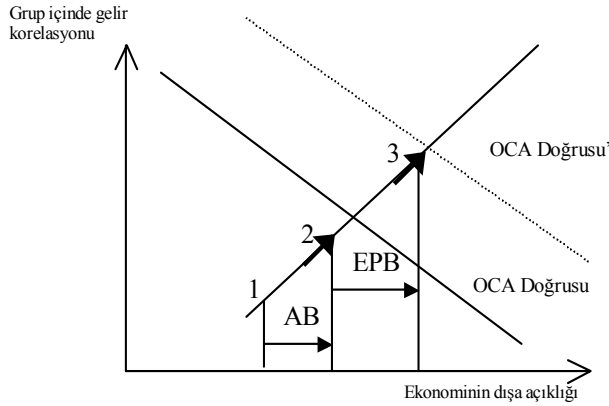
Şekil: 2
Uzmanlaşmanın Artması ve Gelir Korelasyonunun Düşmesi

Kaynak: Frankel, 1999: 41.

Şekil 2’de Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) ile bir ülke 1 noktasından 2 noktasına geçer. 2 noktasında ülke dışa daha açık iken, gelir korelasyonu daha azdır. Frankel (1999) bu noktadaki çelişkinin altını çizerek, parasal bütünleşmenin uzmanlaşmayı artıracığını, ancak bu durumda ürün çeşitliliğinin azalacağını ve ülkelerin kötü bir para alanı partneri haline geleceğini öne sürmüştür. Ürün çeşitliliğinin artırılması amaçlanıyorsa, daha geniş bir coğrafi alan ürün çeşitliliğinde artış anlamına geleceği için bu problemin üstesinden gelinmesi ancak optimum para alanının sınırlarını genişletmek yolu ile sağlanabilir.

Şekil: 3
Bir Ülkenin Önce AB, Daha Sonra EPB’ye Üye Olması ve Optimum Para Alanları’nın Endojenliği’nin Baskın Olması

Kaynak: Frankel, 1999: 40.

Frankel ve Rose (1996) Şekil 3’te başlangıçta OCA doğrusunun solundaki 1 noktasında olan bir grup ülkenin Avrupa Birliği’ne üye olmaları durumunda, hem ticaret bütünleşmesinin, hem de gelir korelasyonunun artacağını, yani, ülkelerin 2. noktaya doğru hareket edeceğini öne sürmüşlerdir. Söz konusu ülkeler, Ekonomik ve Parasal Birlik’e üye olduklarında ise, ticaret bütünleşmesinin ve gelir korelasyonunun derecesi daha da artacak ve OCA doğrusunun üzerinde yer alacaklardır. Bu noktanın önemli önermeleri vardır. Frankel ve Rose (1996)’a göre, optimum para alanları teorisinin kriterleri sağlanması endojendir yani, “Ekonomik ve Parasal Birlik’e katılan ülkeler motivasyonları ne olursa olsun, optimum para alanlarının kriterlerini katılım öncesinde sağlamasalar bile, katılım sonrası yerine getirebilirler” (Frankel ve Rose, 1996: 3).

7. Sonuç

Avrupa Siyasi Birliği yüzyıllardan beri düşlenen bir amaç olmuştur. Bu amacın gerçekleştirilmesi yolundaki çok güçlü engellerin varlığını kabul eden Avrupa Birliği'nin mimarları¹⁰, bu amacı gerçekleştirmenin yolunun daha mütevazı adımlarla ilerlemek olduğunu görmüşlerdir. Dolayısıyla, Avrupa'da 1950'lerde başlayan bütünleşme girişimlerinin, siyasi birliğin önemli bir adımı olan Ekonomik ve Parasal Birlik ile sonuçlanması 2002 yılını bulmuştur. Ekonomik ve Parasal Birlik, üye ülkelerin egemenlik haklarını Avrupa Birliği'ne devredecekleri bir sonraki aşama olan siyasi bütünleşme yönünde atılmış çok önemli bir adımdır.

Optimum para alanları teorisi, Avrupa parasal bütünleşmesi için önemli bir teorik çerçeve sunmakta ve Avrupa parasal bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak aynı zamanda, Avrupa'da Ekonomik ve Parasal Birlik yönünde atılan adımlar optimum para alanları teorisinin, özellikle de teoriyi test etmeye yönelik ampirik çalışmaların gerisindeki itici güç olmuştur. Diğer bir deyişle, Ekonomik ve Parasal Birlik ve optimum para alanları teorisi karşılıklı etkileşim içinde olmuşlardır. 1960'lar ve 1970'lerin başında optimum para alanları teorisinin öncü çalışmalarında öne sürülen üretim faktörlerinin hareketliliği, ekonominin dışa açıklığı, ürün çeşitliliği, fiyatlar ve ücretlerin esnekliği, finansal bütünleşmenin derecesi, enflasyon hızlarındaki benzerlik ve politika bütünleşmesinin derecesi gibi kriterler önemini korumaktadır. Ancak, bu yaklaşımın yetersizliklerinin anlaşılması üzerine 1970'lerde bütünleştirici yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda bir ülkenin bir para birliğine dahil olmasını, fiyat istikrarı, tam istihdam ve ödemeler dengesi gibi ekonomi politikasının temel hedefleri açısından, ayrı ayrı kriterler ile değerlendirmek yerine bir para birliğine dahil olmanın kazanç ve maliyetleri analiz edilmiştir. Yine de, bu yaklaşımda da çeşitli nedenlerle teorisinin analitik çerçevesindeki zayıflıkların üstesinden gelinememiştir. İlk olarak, bu kazanç ve maliyetlerin çoğu, zaman içerisinde farklılaşacağından statik olarak değerlendirilemezler. Örneğin, bir para birliğinin ilk aşamaları ile ortak para biriminin tüm etkilerinin hem iç, hem de dış piyasalarda tam olarak hissedilmeye başlandığı zamanın farklı etkileri olacaktır. Bunun yanında, söz konusu kazanç ve maliyetler para birliğine dahil olan ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Bu farklılıklar ise küçük ülke, büyük ülke farklılığından kaynaklanabileceği gibi, ülkelerin başlangıç koşullarındaki farklılıklardan da kaynaklanabilir.

1980'lerden itibaren optimum para alanları teorisi yeniden değerlendirilmiş, aynı zamanda teori ampirik çalışmalar ile test edilmiştir. Yeniden değerlendirme aşamasında, öncü aşamada ortaya konulan kriterler yaklaşımı korunurken, aynı zamanda, kazanç ve maliyetlerin de üzerinde durulmuştur. Tüm bu gelişmelere ve teorisinin ampirik çalışmalarla desteklenmesine rağmen optimum para alanlarının kesin cevabı olan basit ve açık bir testi yoktur. Çünkü ülkelerin ekonomi ve politika değişiklikleri karşısındaki

¹⁰ Jean Monnet, Robert Schuman, Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi ve diğerleri.

tepkileri, içinde bulundukları karmaşık ortamdan etkilenir. Optimum para alanları teorisi parasal birlik için önemli ipuçları ve zengin bir teorik çerçeve sunmakta ve parasal birliğin temellerinin anlaşılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak, yine de teoride öne sürülen kriterleri ve parasal birliğin kazanç ve maliyetlerini pratikte ölçmenin oldukça zor olduğu göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında, her ülke kendine özgü şartlara ve deneyimlere sahip olduğu için parasal birliğin kazanç ve maliyetlerinin ülkeler arasında farklılaşabileceği gerçeği de unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aktan, H. O. (1983), *Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi*, H.Ü. İİBF Yayınları No.4, Ankara.
- Alesina, A., Barro, R. J. ve Tenreyno, S. (2002) “Optimal Currency Area”, *NBER Working Paper*, 9072.
- Artis, M. J. (1991), “One Market, One Money: An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union”, *Open Economies Review*, 2, 315–21.
- Artis, M. ve Zhang, W. (2001), “Core and Periphery in EMU: A Cluster Analysis”, *Economic Issues*, 6(2), 39–60.
- Barro, R., ve Gordon, D. B. (1983), “Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy”, *Journal of Monetary Economics*, 12, 101-121.
- Bayoumi, T. ve Eichengreen, B. (1992), “Shocking Aspects of European Monetary Unification”, *NBER Working Paper Series*, 3949.
- Bayoumi, T. ve Eichengreen, B. (1997), “Optimum Currency Areas and Exchange Rate Volatility: Theory and Evidence Compared”, B. Cohen (der.), *International Trade and Finance: New Frontiers for Research, Essays in Honour of Peter Kenen* içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bertola, G. (1989), “Factor Flexibility, Uncertainty and Exchange Rate Regimes”, M. De Cecco ve A. Giovannini (der.), *A European Central Bank? Perspectives on Monetary Unification After Ten Years of the EMS* içinde, Cambridge University Press.
- Boreiko, D. (2002), “EMU and Accession Countries: Fuzzy Cluster Analysis of Membership”, *Oesterreichische Nationalbank Working Paper*, 71.
- Coenen, G. ve Wieland, V. (2000), “A Small Estimated Euro Area Model With Rational Expectations And Nominal Rigidities”, *ECB Working Paper Series*, 30.
- Cohen, B. (der.) (1997), *International Trade and Finance: New Frontiers for Research, Essays in Honour of Peter Kenen*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Corden, W. M. (1972), *Monetary Integration, Essays in International Finance*, No. 93, Princeton, New Jersey: Princeton University.

- De Bandt, O. ve Mongelli, F. P. (2000), "Convergence of Fiscal Policies in the Euro Area", *ECB Working Paper Series*, 20.
- De Cecco, M. ve Giovannini, A. (der.) (1989), *A European Central Bank? Perspectives on Monetary Unification After Ten Years of the EMS*, Cambridge University Press.
- De Grauwe, P. (2000), *Economics of Monetary Union*, Fourth Edition, Oxford University Press.
- Duda, R. O., Hart, P. E. ve Stork, D.G. (2000), *Pattern Classification*, Second Edition, United States: John Wiley & Sons.
- Eatwell, J., Milgate, M. ve Newman, P. (der.) (1987), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, London: The Macmillan Press.
- Eichengreen, B. (1991), "Is Europe an Optimum Currency Area?" *NBER Working Paper Series*, 3579.
- Eichengreen, B. ve Bayoumi, T. (1996a), "Is Asia an Optimum Currency Area? Can It Become One? Regional, Global and Historical Perspectives on Asian Monetary Relations", *Center for International and Development Economics Research Working Paper Series*, 1033.
- Eichengreen, B. ve Bayoumi, T. (1996b), "Ever Closer to Heaven? An Optimum-Currency-Area Index for European Countries", *Center for International and Development Economics Research*.
- Ferrero, A. (2005), "Fiscal And Monetary Rules For A Currency Union", *ECB Working Paper Series*, 502.
- Fleming, M. J. (1971), "On Exchange Rate Unification", *Economic Journal*, 81, 467–88.
- Frankel, J. A. (1999), "No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times", *NBER Working Paper Series*, 7338.
- Frankel, J. A. ve Rose, A. K. (1996), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria", *NBER Working Paper Series*, 5700.
- Frenkel, M. ve Nickel, C. (2002), "How Symmetric Are the Shocks and the Shock Adjustment Dynamics Between the Euro Area and Central and Eastern European Countries?" *IMF Working Paper*, WP/02/222.
- Friedman, M. (1953), "The Case for Flexible Exchange Rates", M. Friedman (der.), *Essays in Positive Economics* içinde, University of Chicago Press, 157–203.
- Friedman, M. (der.) (1953), *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press.
- Giavazzi, F. ve Giovannini, A. (1989), *Limiting Exchange Rate Flexibility: the European Monetary System*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Ghosh, A. R. ve Wolf, H. C. (1994), "How Many Monies? A Genetic Approach to Finding Optimum Currency Areas", *NBER Working Paper Series*, 4805.

- Haberler, G. (1970), "The International Monetary System: Some Recent Developments and Discussions", G. N. Halm (der.), *Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates: The Bürgenstock Papers* içinde, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 115-123.
- Halm, G. N. (der.) (1970), *Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates: The Bürgenstock Papers*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Ingram, J. C. (1969), "Comment: The Currency Area Problem" R. A. Mundell ve A. K. Swoboda (der.), *Monetary Problems of the International Economy* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 95-100.
- Ishiyama, Y. (1975), "The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey", *IMF Staff Papers*, XXII, 344-383.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2003), *Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*, Cansevdi, H. (der.) İstanbul.
- Johnson, H. G. ve Swoboda, A. K. (der.) (1973), *The Economics of Common Currencies*, Cambridge: Mass. Harvard University Press.
- Kawai, M. (1987), "Optimum Currency Areas" J. Eatwell, M. Milgate ve P. Newman (der.), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics* içinde, London: The Macmillan Press, 3, 740-43.
- Kenen, P. B. (1969), "The Theory of Optimal Currency Areas: An Eclectic View", R. A. Mundell ve A. K. Swoboda (der.), *Monetary Problems of the International Economy* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 41-60.
- Kozluk, T. (2005), "CEEC Accession Countries and the EMU An Assessment of Relative Suitability and Readiness for Euro-Area Membership", *Journal of Economic Integration*, 20(3), 439-74.
- Krugman, P. R. (1991), "Increasing Returns and Economic Geography", *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-99.
- Krugman, P. R. (1993), "Lessons of Massachusetts for EMU" F. Torres ve F. Giavazzi (der.), *Adjustment and Growth in the European Monetary Union* içinde, Cambridge University Press, 241-69.
- Kydland, F. E. ve Prescott, E. C. (1977), "Rules Rather than Discretion: the Inconsistency of Optimal Plans", *Journal of Political Economy*, 85, 473-91.
- Maddison, A. (1989), *The World Economy in the 20th Century*, Paris: OECD Development Centre Studies.
- Maastricht Treaty, 1992, < <http://www.eurotreaties.com/maastrichttext.html>>.
- McKinnon, R. I. (1963), "Optimum Currency Areas", *American Economic Review*, 53, 717-24.
- Mongelli, F. P. (2002), " "New" Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us?", *ECB Working Paper Series*, 138.

- Mundell, R. A. (1961), "A Theory of Optimal Currency Areas", *American Economic Review*, 51, 657-65.
- Mundell, R. A. ve Swoboda, A. K. (der.) (1969) *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Protocols, Maastricht Treaty, 1992, < <http://www.eurotreaties.com/maastrichttext.html>>.
- Rose, A. K. ve Engel, C. (2000), "Currency Unions and International Integration", *NBER Working Paper*, 7872.
- Smets, F. ve Wouters, R. (2002), "An Estimated Stochastic Dynamic General Equilibrium Model of the Euro Area", *ECB Working Paper Series*, 171.
- Swoboda, A. K. (1973), "Policy Conflict, Inconsistent Goals, and the Co-ordination of Economic Policies", H. G. Johnson ve A. K. Swoboda (der.), *The Economics of Common Currencies* içinde, Cambridge: Mass. Harvard University Press, 133-43.
- Tavlas, G. S. (1993), "The 'New' Theory of Optimum Currency Areas", *The World Economy*, 16, 663-85.
- Tavlas, G. S. (1994), "The Theory of Monetary Integration", *Open Economies Review*, 5(2), 211-30.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (1998), *Euro 1999*, Ankara: TCMB Yayını.
- Torres, F. ve Giavazzi, F. (der.) (1993), *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Cambridge University Press.
- Tower, E. ve Willet, T. D. (1970), "The Concept of Optimum Currency Areas and the Choice Between Fixed and Flexible Exchange Rates", G. N. Halm (der.), *Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates: The Bürgenstock Papers* içinde, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 407-15.
- Tower, E. ve Willet, T. D. (1976), *The Theory of Optimum Currency Areas and Exchange-Rate Flexibility, Special Papers in International Economics*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Weimann, M. (2003), "OCA Theory and EMU Eastern Enlargement: An Empirical Application", *Deutsche Bank Research Working Paper Series*, 8.
- Willet T. D. (2001), "The OCA Approach to Exchange Rate Regimes: A Perspective on Recent Developments", *Claremont Colleges Working Paper*, 2001-04.

The Effects of Free Trade Agreements on Turkish Economy

Turan ATILGAN

turan.atilgan@ege.edu.tr

Seher KANAT

seher.kanat@ege.edu.tr

Serbest Ticaret Antlaşmalarının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Abstract

The rise of globalization trends in economical, social, technological, legal and political areas all over the world brings partnerships and associations of countries in its train. These partnerships and associations can be either regional or dual. Free trade agreement (FTA) is an activity of gradually increasing importance among the countries that participate in partnerships and associations. Moreover free trade agreement is one of the most advanced models of economical partnership between the countries that take part in the agreement. Besides free trade agreements have goals of promoting economical partnerships between the countries that take part in the agreement and abolishing the obstacles on the transfer of services and products whereas these agreements aim the development of political, technological and social relationships between these countries. As a result of international economical and political integration that has accelerated rapidly since 2000, free trade agreements are signed by Turkey. In a way, these pacts provide the growth of Turkish foreign trade and in another way; they help the firms and associations to open up for the international competition. The effects of free trade agreements signed by Turkey on Turkish economy and foreign trade are discussed in this study.

Key Words : Free Trade Agreement, Foreign Trade, Turkish Foreign Trade Policy, Exportation and Importation.

JEL Classification Codes : F13.

Özet

Dünyada küreselleşme hareketlerinin ekonomik, sosyal, teknolojik, hukuki ve siyasi alanlarda artması ülkeler arasındaki işbirliklerini ve bütünleşmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu işbirliği ve bütünleşmeler bölgesel olabildiği gibi ikili de olabilmektedir. Serbest ticaret antlaşmaları bu anlamda önemi hızla artan ülkeler arasındaki işbirliği ve bütünleşme hareketlerinden birisidir. Serbest ticaret antlaşmaları anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğinin en gelişmiş modellerinden birisidir. Serbest ticaret antlaşmaları taraf ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini geliştirmek ve mal ve hizmet dolaşımının önündeki engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemek ana amacı yanında anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındaki siyasi, teknolojik ve sosyal ilişkilerin arttırılmasını da hedeflemektedir. Türkiye'nin imzaladığı STA 2000'li yıllarla birlikte artan bir hızla devam eden uluslar arası ekonomik ve siyasi bütünleşmelerin bir sonucudur. Bu antlaşmalar bir yandan Türkiye'nin dış ticaretinin artmasına olanak sağlarken diğer yandan da işletmelerinin ve kurumlarının uluslar arası küresel rekabete açılmasının yardımcısı olmuştur. Bu çalışmada Türkiye'nin imzaladığı Serbest Ticaret Antlaşmalarının (STA) Türk ekonomisine ve dış ticaretine etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Serbest Ticaret Antlaşmaları, Dış Ticaret, Türk Dış Ticaret Politikası, İthalat ve İhracat.

1. Introduction

The rise of globalization trends has caused the economical, technological, social and political competition to gain speed. Countries are trying to escape from dangerous and destructive results of globalization by empowering integration and either regional or dual partnerships. Turkey, that both supported and performed mixed economy until 1980's, then transformed into liberal economy, worldly integration and extrovert economical development required by liberal economy since 1980. That is; while Turkey tried to develop relationships with the European Union (EU), the economical, political, social and technological aspects of integration with both the neighborhood and the world also had been improved. The geostrategical location of Turkey together with her regional, economical, social and political problems caused the total activities of the country more valuable. That's why; the foreign trade policy of the country was re-constructed to be consistent with that of the Union according to the Partnership Council decision of Customs Union agreed on 6 March 1995. After that, Turkey commenced to sign free trade agreements with various countries in parallel with the preferential trade agreements made by the European Union. These free trade agreements aimed to develop social, cultural and legal relationships as well as economical bonds. These free trade agreements contributed significantly to participant countries whereas they increased the extent of foreign trade and also improved the partnerships among the countries and entrepreneurs.

2. Free Trade Agreements and Their Economical Results

Turkey has signed free trade agreements with 19 countries totally since 1992 (Table 1). Free trade agreements that began with European Free Trade Association (EFTA) countries supervised by Customs Union later were signed with neighboring countries that consisted of the future members of the EU mainly. The desires of Turkey directed towards the integration with the outer world and the gain of advantages in international competition resulted in these agreements signed with a wide variety of countries.

Turkey has raised her exportation amount from 23,2 billion dollars to 73,1 billion dollars by increasing exported goods at a rate of 216% during a 10-year-long period between 1996 and 2005. Moreover Turkey raised her importation amount from 43.6 billion dollars to 116 billion dollars by increasing imported goods at a rate of 163% during the same period (Table 2). These changes were due to the extrovert developmental strategy of Turkey who achieved a significant increase in the extent of exportation and succeeded in improving her competitive power by doing so. Free trade agreements signed by Turkey and Customs Union supervised by the European Union major contributed to this significant development and improvement.

Table 1
Free Trade Agreements Signed by Turkey

Countries	Year of the Agreement
EFTA Countries	1992
Israel	1997
Hungary (*)	1998
Romania	1998
Czech Republic (*)	1998
Republic of Slovakia (*)	1998
Latvia (*)	1998
Lithuania (*)	1998
Estonia (*)	1998
Slovenia (*)	1998
Bulgaria	1999
Macedonia	1999
Poland (*)	2000
Bosnia Herzegovina	2002
Croatia	2003
Morocco	2004
Syria	2004
Tunisia	2005

() As these countries had been the exact members of the European Union by May 1, 2004, the free agreements signed with them were abolished in April 30, 2004. The economical relationships have been going on according to the Customs Union since May 1, 2004.*

Table 2
Data About Exportation from and Importation to Turkey by Years (000.- \$)

Years	Exports		Imports		Volume of Trade	
	Value	Change (%)	Value	Change (%)	Value	Change (%)
1996	23.224.465	7,3	43.626.642	22,2	66.851.107	16,6
1997	26.261.072	13,1	48.558.721	11,3	74.819.792	11,9
1998	26.973.952	2,7	45.921.392	-5,4	72.895.344	-2,6
1999	26.587.225	-1,4	40.671.272	-11,4	67.258.497	-7,7
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34,0	82.277.727	22,3
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24,0	72.733.299	-11,6
2002	36.059.089	15,1	51.553.797	24,5	87612.886	20,5
2003	47.252.836	31,0	69.339.692	34,5	116.592.528	33,1
2004	63.120.949	33,6	97.539.766	40,7	160.660.715	37,8
2005	73.122.000	15,8	116.048.000	19,0	189.170.000	17,7

Source: TURKSTAT

The augmentation in the importation and exportation of Turkey from and to the countries bound by free trade agreements is found to be much more above the increase in the total importation and exportation of Turkey (Tables 3, 4, 5, 6).

Table 3
The Importation of Turkey from the Countries that Signed FTA with Turkey (1996 – 2000) (000.-\$)

Countries	1996	1997	%	1998	%	1999	%	2000	%
Austria	545.485	502.604	-7,9	608.284	21,0	508.409	-16,4	516.754	1,6
Finland	254.898	341.413	33,9	421.289	23,4	504.454	19,7	723.393	43,4
Iceland	3.849	4.808	24,9	3.759	-21,8	2.471	-34,3	4.008	62,2
Liechtenstein	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Norway	93.476	178.384	90,8	147.728	-17,2	174.688	18,2	26.085	-85,1
Sweden	659.917	89.6602	35,9	999.366	11,5	1.444.159	44,5	143.9757	-0,3
Switzerland	1.014.743	1.104.028	8,8	1.017.738	-7,8	748.911	-26,4	890.977	19,0
Israel	192.627	233.681	21,3	282.827	21,0	298.257	5,5	505.482	69,5
Hungary	94.420	106.514	12,8	152.389	43,1	94.997	-37,7	216.262	127,7
Romania	441.290	394.087	-10,7	344.672	-12,5	401.156	16,4	673.928	68,0
Czech Rep.	108.442	98.491	-9,2	93.302	-5,3	82.017	-12,1	158.740	93,5
Slovakia	23.697	22.432	-5,3	23.577	5,1	45.675	93,7	51.533	12,8
Latvia	3.426	1.625	-52,6	2.618	61,1	1.659	-36,6	11.950	620,3
Lithuania	30.795	39.151	27,1	79.531	103,1	61.070	-23,2	71.499	17,1
Estonia	14.544	30.958	112,9	10.258	-66,9	4.748	-53,7	7.091	49,3
Slovenia	16.793	29.976	78,5	43.320	44,5	48.005	10,8	55.652	15,9
Bulgaria	362.771	408.852	12,7	367.420	-10,1	295.573	-19,6	465.408	57,5
Macedonia	31.714	30.217	-4,7	13.237	-56,2	7.878	-40,5	10.470	32,9
Poland	79.311	91.954	15,9	82.052	-10,8	81.241	-1,0	164.681	102,7
Bosnia & Herzegovina	2.485	1.295	-47,9	5.298	309,1	16.222	206,2	7.497	-53,8
Croatia	28.542	8.579	-69,9	14.757	72,0	7.893	-46,5	25.375	221,5
Morocco	82.116	52.597	-35,9	46.992	-10,7	44.469	-5,4	72.983	64,1
Syria	311.459	456.282	46,5	308.002	32,5	307.001	-0,3	545.240	77,6
Total	4.396.800	5.034.530	14,5	5.068.416	0,6	5.180.953	0,2	6.644.765	28,2

Source: TURKSTAT

Although the exportation to the eight countries bound by free trade agreements in 1998 increased at an average rate of 400%, the importation from these countries increased at an average rate of 450%. Meanwhile; total exportation of Turkey enlarged by %171 and total importation by %150. This indicates the fact that the total extent of foreign trade has risen 2 - 2,5 times more than the total extent of foreign trade performed by Turkey. The very same fact occurred after the assignment of free trade agreement with Israel in 1997. This pact was the first and the longest-to-continue free trade agreement that caused the foreign trade to increase more than two times the extent in total foreign trade. The most significant rise in the foreign trade has been achieved thanks to the free trade agreements signed with Romania, Slovenia, Czech Republic, Poland, Estonia and Bulgaria (Table 7).

Table 4
The Importation of Turkey from the Countries that Signed FTA with Turkey (2001 – 2005) (000.-\$)

Countries	2001	%	2002	%	2003	%	2004	%	2005
Austria	417.549	-19,2	588.026	40,8	824.232	40,2	1.071.813	30,0	931.128
Finland	301.903	-58,3	372.356	23,3	479.865	28,9	708.290	47,6	954.982
Iceland	2.120	-47,1	3.224	52,1	2.160	-33,0	9.028	318,0	7.951
Liechtenstein	-	-	194	-	2.150	1008,2	2.495	16,0	3.422
Norway	251.388	863,7	365.835	45,5	423.181	15,7	495.367	17,1	371.830
Sweden	543.864	-62,2	535.068	-1,6	822.161	53,7	1.118.403	36,0	1.421.656
Switzerland	1.227.422	37,8	2.142.747	74,6	2.968.187	38,5	3.404.540	14,7	4.050.951
Israel	529.489	4,7	544.467	2,8	459.488	-15,6	714.143	55,4	800.735
Hungary	186.673	-13,7	325.902	74,6	416.863	27,9	705.407	69,2	944.890
Romania	481.140	-28,6	661.765	37,5	955.971	44,5	1.699.553	77,8	2.268.000
Czech Rep.	126.872	-20,1	316.959	149,8	443.937	40,1	654.592	47,5	694.067
Slovakia	49.419	-4,1	112.341	127,3	205.862	83,2	232.714	13,0	377.018
Latvia	154	-98,7	220	42,9	1.249	467,7	1.151	-7,8	2.622
Lithuania	77.796	8,8	110.457	42,0	135.982	23,1	173.930	27,9	158.784
Estonia	1.337	-81,1	1.177	-12,0	13.874	1078,8	44.257	219,0	58.671
Slovenia	48.948	-12,0	57.115	16,7	93.022	62,9	203.222	118,5	217.025
Bulgaria	393.516	-15,4	508.449	29,2	689.462	35,6	959.471	39,2	1.186.204
Macedonia	9.115	-12,9	14.914	63,6	27.342	83,3	51.935	89,9	51.598
Poland	168.070	2,1	245.134	45,9	415.359	69,4	996.105	139,8	1.238.460
Bosnia & Herzegovina	4.926	-34,3	6.317	28,2	8.343	32,1	11.476	37,6	15.340
Croatia	17.330	-31,7	9.388	-45,8	16.697	77,9	35.229	111,0	84.391
Morocco	38.194	-47,7	68.315	78,9	76.990	12,7	105.778	37,4	142.938
Syria	463.476	-15,0	506.247	9,2	413.349	-18,4	357.656	-13,5	270.212
Total	5.340.701	-19,6	7.496.617	40,4	9.895.726	32,0	13.756.555	39,0	16.252.875

Source: TURKSTAT

Within the importation from the countries with which Turkey signed free trade agreements; Switzerland takes the first row with a share of 25% while Romania and Poland follow this country with the shares of 14% and 7,6% respectively. When the exportation to the countries with which Turkey signed free trade agreements is evaluated, Romania takes the first row with a share of 17% whereas Israel and Bulgaria follow up with the shares of 14% and 11% respectively (Table 4, 6).

Turkey performed the most extensive increase in exportation to Estonia by 827%, to Latvia by 601% and to Slovakia by 577% among the countries that signed free trade agreements. Turkey has gone through the most extensive increase in importation from Slovakia by 1500%, from Czech Republic by 643% and from Romania by 558%. Among the countries that signed free trade agreements with Turkey; only the exportation from Latvia did not show any serious change while the importation from Syria decelerated by 24% in 2004. These facts have been attributed to the native social and economical structure of related countries.

Table 5
The Exportation of Turkey to the Countries that Signed FTA with Turkey (1996 – 2000) (000.-\$)

Countries	1996	1997	%	1998	%	1999	%	2000	%
Austria	290.514	300.169	3,3	304.012	1,3	312.240	2,7	292.930	-6,2
Finland	45.078	49.229	9,2	58.452	18,7	67.026	14,7	75.752	13,0
Iceland	2.133	3.219	50,9	11.086	244,4	2.335	-78,9	5.091	118,0
Liechtenstein	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Norway	58.086	92.836	59,8	101.391	9,2	90.943	-10,3	80.477	-11,5
Sweden	121.788	145.893	19,8	188.014	28,9	182.573	-2,9	199.588	9,3
Switzerland	275.717	318.218	15,4	244.200	-23,3	268.334	9,9	238.684	-11,0
Israel	254.853	391.514	53,6	479.507	22,5	585.239	22,1	650.142	11,1
Hungary	102.808	133.966	30,3	113.684	-15,1	121.919	7,2	109.994	-9,8
Romania	314.045	358.783	14,2	468.178	30,5	268.185	-42,7	325.818	21,5
Czech Rep.	93.461	82.896	-11,3	69.557	-16,1	67.257	-3,3	101.571	51,0
Slovakia	20.149	25.157	24,9	18.056	-28,2	16.986	-5,9	201.99	18,9
Latvia	1.970	2.992	51,9	11.605	287,9	9.841	-15,2	16.086	63,5
Lithuania	15.094	55.591	268,3	34.675	-37,6	25.764	-25,7	23.953	-7,0
Estonia	4.595	5.770	25,6	6.176	7,0	9.046	46,5	9.439	4,3
Slovenia	24.534	34.291	39,8	39.016	13,8	38.681	-0,9	47.581	23,0
Bulgaria	156.906	175.887	12,1	213.316	21,3	233.595	9,5	252.934	8,3
Macedonia	74.251	77.392	4,2	68.190	-11,9	93.670	37,4	107.765	15,0
Poland	253.248	255.260	0,8	290.850	13,9	219.624	-24,5	174.596	-20,5
Bosnia & Herzegovina	22.474	31.871	41,8	38.077	19,5	39.892	4,8	26.871	-32,6
Croatia	27.116	36.136	33,3	27.768	-23,2	29.897	7,7	23.589	-21,1
Morocco	52.292	51.906	-0,7	99.428	91,6	90.444	-9,0	70.413	-22,1
Syria	307.778	268.753	-12,7	309.044	15,0	232.210	-24,9	184.267	-20,6
Total	2.518.890	2.897.729	15,0	3.194.282	10,2	3.005.701	-5,9	3.037.740	1,06

Source: TURKSTAT

Table 6
The Exportation of Turkey to the Countries that Signed FTA with Turkey (2001 – 2005) (000.-\$)

Countries	2001	%	2002	%	2003	%	2004	%	2005
Austria	341.346	16,5	367.295	7,6	473.167	28,8	561.041	18,6	658.179
Finland	71.142	-6,1	135.697	90,7	214.069	57,8	256.331	19,7	294.826
Iceland	3.209	-37,0	2.663	-17,0	9.790	267,6	9.812	0,2	17.775
Liechtenstein	-	-	2.071	-	3.906	88,6	4.533	16,1	4.439
Norway	70.291	-2,7	115.224	63,9	171.420	4,8	206.258	20,3	244.900
Sweden	214.132	7,3	295.847	38,2	457.504	54,6	560.610	22,5	659.794
Switzerland	242.614	1,6	289.085	19,2	352.971	22,1	437.376	23,9	552.378
Israel	805.218	23,0	861.434	7,0	1.082.998	25,7	1.313.890	21,3	1.461.239
Hungary	170.230	54,8	200.934	18,0	284.647	41,7	349.938	22,9	377.855
Romania	392.028	20,3	566.497	44,5	873.347	54,2	1.235.485	41,5	1.781.189
Czech Rep.	109.399	7,7	130.235	19,0	188.846	45,0	222.264	17,7	288.525
Slovakia	27.565	36,5	33.198	20,4	59.918	80,5	108.605	81,3	122.419
Latvia	16.108	0,1	20.343	26,3	26.707	31,3	38.366	43,7	81.389
Lithuania	32.586	36,0	53.723	64,9	85.668	59,5	122.531	43,0	149.183
Estonia	13.169	39,5	18.105	37,5	23.183	28,0	35.521	53,2	57.256
Slovenia	62.667	31,7	68.981	10,1	102.588	48,7	188.559	83,8	331.975
Bulgaria	299.415	18,4	380.332	27,0	621.685	63,5	894.326	43,9	1.176.714
Macedonia	89.816	-16,7	101.316	12,8	122.715	21,1	149.330	21,7	162.072
Poland	241.234	38,2	342.647	42,0	486.046	41,9	697.677	43,5	828.654
Bosnia & Herzegovina	27.586	2,7	43.264	56,8	63.227	46,1	99.938	58,1	127.952
Croatia	30.112	27,7	42.873	42,4	85.598	99,7	118.060	37,9	167.458
Morocco	98.149	39,4	138.331	40,9	180.779	30,7	330.059	82,6	368.888
Syria	281.141	52,6	266.772	-5,1	410.755	54,0	394.783	-3,9	547.293
Total	3.639.157	19,8	4.476.867	23,0	6.381.534	42,5	8.335.293	30,6	10.462.352

Source: TURKSTAT

Table 7
The Increase in Foreign Trade of Turkey with the Countries that Signed FTA Mutually

Countries	Period	Increase at the Importation	Increase at the Exportation
Israel	1997-2005	%242	%273
Hungary	1998-2005	%234	%232
Romania	1998-2005	%558	%280
Czech Republic	1998-2005	%643	%314
Republic of Slovakia	1998-2005	%1500	%577
Latvia	1998-2005	%0	%601
Lithuania	1998-2005	%100	%330
Estonia	1998-2005	%471	%827
Slovenia	1998-2005	%400	%403
Bulgaria	1999-2005	%300	%403
Macedonia	1999-2005	%359	%73
Poland	2000-2005	%652	%374
Bosnia Herzegovina	2002-2005	%142	%195
Croatia	2003-2005	%405	%82
Morocco	2004-2005	%35	%20
Syria	2004-2005	%-24	%38

3. Conclusion and General Evaluation

The increase in the extent of foreign trade with the countries bound to Turkey by free trade agreements has been evaluated to be much more above the increase in total amount of foreign trade done by Turkey. This evaluation stated the major contributions done by the free trade agreements on the extent of national foreign trade. As this increase in foreign trade supported the exportation-dependent growth strategy of Turkey; the economical and social relationships with the related countries developed and the partnerships of entrepreneurs in the related countries were improved. The proportion of the countries that signed free trade agreements with Turkey progressively increased to reach a share of 14,22% in total exportation from Turkey and a share of 14% in total importation to Turkey.

After Turkey succeeded in foreign trade due to the free trade agreements, she signed the Barcelona Declaration in 27 October 1995 so the ground for the formation of Mediterranean Free Zone was constructed. Nowadays; deliberations with Egypt, Lebanon, Albania, Faroe Islands and South Africa have been commenced. On the other hand; Turkey has attempted to begin deliberations on free trade agreements with Algeria, Jordan, Gulf Partnership Council, Serbia Montenegro, Mercosur Countries*, Mexico, Chile and 36 African countries in Lome convention. As the free trade agreements signed with these countries become valid, preferential trade relationships would be established with 64 countries all over four continents including Europe (the Balkans), Asia (the Middle East), Africa and South America.

This situation not only provides the countries getting closer in the economical area but also in social, cultural and political aspects. Meanwhile; the dependence of Turkish entrepreneurs and exporters on the Western Europe market would be decreased. This would also be in benefit of Turkish firms as they would be able to compete equally with the countries of the European Union in the related markets. As a result; Turkey would come over the obstacles on free trade one by one while she would carry out all the essential tasks of extrovert economical policy.

* *Mercosur or Mercosul (Spanish: Mercado Común del Sur, Portuguese: Mercado Comum do Sul, Guaraní: Ñemby Ñemuah, English: Southern Common Market) is a Regional Trade Agreement (RTA) between Brazil, Argentina, Uruguay, Venezuela, and Paraguay, founded in 1991 by the Treaty of Asunción, which was later amended and updated by the 1994 Treaty of Ouro Preto. Its purpose is to promote free trade and the fluid movement of goods, peoples, and currency.*

References

- Drucker, P.F. (1998), *Yeni Gerçekler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Genel Yayın No: 315.
- Hedef Dergisi (2005), *Türkiye Serbest Ticaret Antlaşmalarına Sarıldı*, Sayı: 138, Haziran - Temmuz 2005, 60.
- Kotler, P. (2000), *Ulusların Pazarlanması*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Genel Yayın No: 489.
- http://www.die.gov.tr/ENGLISH/SONIST/DISTICIST/t01_310106.xls
- http://www.die.gov.tr/ENGLISH/SONIST/DISTICIST/t11_310106.xls
- http://www.die.gov.tr/ENGLISH/SONIST/DISTICIST/t12_310106.xls
- <http://www.dtm.gov.tr/ab/sta/index.htm>
- <http://www.dtm.gov.tr/ab/sta/STA.htm>

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerine Küre-Yerelleşme (Glocalization) ve Yerellik (Subsidiarity) Kavramları Çerçevesinde Bir Bakış

Hürriyet OLGUN

hurriyetolgun@gmail.com

An Outlook on the Concepts of Global Localization (Glocalization) and Subsidiarities of Municipalities in Turkey

Abstract

During post-80’s it was observed that “localization” is another issue that received attention next to “globalisation”. Being a combination of the English words: “global” and “localization”, “glocalization” has recently become a widely used word and concept. Again, another concept that arise parallel to glocalization is the concept of “subsidiarity” (locality). In this process, governance of cities shifted away from the responsibilities of the Nation State with clear boundaries, into the hands of corporations which are cooperating with multinational, international or supernational organisations where capital owners also are involved in. The municipalities in Turkey have therefore become the units that contribute to practically exercising the concept of “glocalization” and its existance in daily life.

Key Words : Municipality, Metropol City, Globalisation, Glocalization, Localization, Subsidiarity.

JEL Classification Codes : F01, F02, F13, F15, F23, F33, F53, G2, G20, G21, H7, H72, H76, H8, H81, H83, O1, O16, O19, R, R0, R53.

Özet

1980’ler sonrasında globalleşme (globalisation) ile birlikte dikkati çeken diğer bir olgunun yerelleşme (localization) olduğu görülmektedir. İngilizcedeki globalleşme ve yerelleşme kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş “glocalization”, Türkçe karşılığı “küre-yerelleşme” (veya glocalleşme) olarak kullanabileceğimiz sözcük, son zamanlarda yaygın olarak benimsenen ve kullanılan kavramlardan birisi olmuştur. Yine, küre-yerelleşme (glocalleşme) ile birlikte ortaya çıkan başka bir kavram da yerellik (subsidiarity) kavramıdır. Bu süreç içinde kentlerin yönetimi de sınırları belli olan ulus-devletin sorumluluğunun dışına taşarak, sermayenin de içinde aktif biçimde yer aldığı çokuluslu/uluslararası/uluslarüstü örgütlerle işbirliği halindeki şirketlerin sorumluluğuna girmiştir. Türkiye’de büyükşehir belediyeleri de “küre-yerelleşme” kavramının günlük hayatta işlerliğinin ortaya çıkmasında ve mekânsallaşmasında katkı sağlayan birimler olmuşlardır.

Anahtar Sözcükler : Belediye, Büyükşehir, Küreselleşme, Küre-yerelleşme, Yerelleşme, Yerellik.

1. Giriş

1980 sonrası dönemde küreselleşme süreci ile birlikte hem gelişmiş ülkelerde hem de azgelişmiş ülkelerde, kentler çok hızlı bir dönüşüme tanık olmuştur. Bu dönüşümün en önemli özelliği sermayenin desteklenmesine yönelik politikaların ön plana çıkması olmuştur. Bu süreç içinde kentlerin yönetimi de sınırları belli olan ulus-devletin sorumluluğunun dışına taşarak, sermayenin de içinde aktif biçimde yer aldığı çokuluslu/uluslararası/uluslarüstü örgütlerle işbirliği halindeki koalisyonların sorumluluğuna girmiştir (Şengül, 2002: 128). Neo-liberal politikaların uygulanma süreci ile birlikte dünyadaki değişim trendini gözlemlediğimizde globalleşme (globalisation) ile birlikte dikkati çeken bir diğer olgunun yerelleşme (localization) olduğu görülmektedir. Bu olgu ile birlikte de İngilizce globalleşme ve yerelleşme kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş “glocalization”, (glokalleşme) Türkçe karşılığı olarak da küre-yerelleşme olarak kullanabileceğimiz sözcük, son zamanlarda yaygın olarak benimsenen ve kullanılan kavramlardan birisi olmuştur.

2. Küre-Yerelleşme (Glocalization) ve Yerellik (Subsidiarity) Kavramları

Oxford Yeni Kelimeler Sözlüğü’nde küre-yerelleşmenin Japon kökenli bir sözcük olan “dockhaku” dan üretildiği ve genel tarım tekniklerinin yerel koşullara uyarlanması anlamına geldiği belirtilmektedir. Daha sonra ise küreselleşmenin yayıldığı bir başka coğrafyayı hatırlatırcasına Japon işletme terimi haline gelmiştir. Kavramın anlamı mikro pazarlama stratejilerinde giderek farklılaşan pazarlar için küresel düzlemde mal ve hizmet üretimine dönüşmüştür (Aslanoglu, 2000: 139).

Glokalleşme, kısaca “uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, otarızizm yerine dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi” ifade etmektedir. Yerelleşmenin siyasal gücün tek elde toplanmasını önleyeceği ve böylece yerel demokrasiyi güçlendireceği söylenmektedir. Desantralizasyon ya da Adem-i Merkeziyetçi Yönetim kavramları yerelleşme ile aynı anlama gelmektedir (Aktan, 1998).

Yerelleşme, gerçekten de yerel demokrasiyi güçlendirmek için çok önem taşımaktadır. Yerel özerklik için yerel yönetimlerin merkezi yönetimlerin boyunduruğundan kurtarılımları gerekmeyle birlikte; yerelleşmenin bir taraftan, yerel halkın yönetime katılmasını sağlayarak demokrasiyi geliştirecek bir görevi yerine getirirken, öte taraftan yerel tiranlığı ve despotizmi de ortaya çıkarabilecek bir etki göstermesi olasıdır. Yerelleşme, ya da yerinden yönetim derken, bunun mükemmel bir yönetim olacağını düşünmek de tümüyle doğru değildir. Merkezi yönetimin, yerel yönetimlerden daha iyi yapabileceği bazı görevleri vardır. Koordinasyon, standart oluşturma, genel kuralları ve ilkeleri tespit etme, hukuka uygunluk denetimi gibi bir takım

görev ve fonksiyonlar merkezi yönetimin elinden alınmamalıdır. Yerel yönetimlerin her istediklerini yapabilmeleri yerel demokrasiyi yozlaştırabilecektir. Ne var ki, günümüzde yerelleşme de bir diğer küresel gerçektir. Diğer bir ifadeyle, yerelleşme artık dünyada global bir değer olarak kabul edilmektedir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerelleşmenin anayasal ve yasal güvence altına alınmasının önemi üzerinde durmaktadır (Aktan, 1998).

Glokalleşme, popüler bir kültür terimi olarak da özellikle “global düşün, yerel davran” gibi bir takım sloganlar ile birlikte kullanılan sosyo-politik bir kavramdır. Uluslararası şirketler yerel piyasa şartlarına ayak uydurmak durumunda olduklarından, esas olarak küresel bir politika izlemelerine karşın, yerel koşullara göre davranmaktadırlar. Yani bir anlamda küresel prensiplerle yerel uygulamaların sentezini yapmış olmaktadırlar.

Küre-yerelleşme (glokalleşme) ile birlikte ortaya çıkan bir diğer kavram da yerellik (subsidiarity) kavramı olmuştur. Bununla birlikte hemen belirtmemiz gerekir ki, bu “yeni yerelleşme” (veya yerelleştirme) olgusu klasik yerelleşmeden farklıdır. Klasik anlamda yaklaşık 200 yıldır tartışılan yerelleşme (desantralizasyon) olgusu, ulus-devlet içinde merkezi idareden mahalli idarelere görev, yetki ve kaynak aktarımını yani merkezi idareye göre mahalli idarenin güçlendirilmesini ifade etmektedir. Küreselleşme süreci ile gündemimize giren “yeni yerelleş(tir)me”de ise, merkezi idarenin elinde olan karar verme, plânlama, kaynak yaratma vb. yetkilerin sadece yerel yönetimlere değil, taşra kuruluşlarına, yarı-özerk kurumlara, vakıf-dernekler gibi gönüllü kurumlara, meslek örgütlerine ve şirketlere aktarılması önerilmektedir. Yerel yönetimlerin hizmet sunduğu kitlenin hemşeri değil müşteri olduğunu savunan bu görüş yerel yönetimleri güçlendirmekte, ancak temelde yetkilerin piyasa güçlerine transferini amaçlamaktadır (DPT, 2001: 10–2).

Küreselleşmenin getirdiği olgulardan birisi de bu “yeni yerelleşme”dir. Küresel düşünüp yerel davranmayı öngören bu düşüncenin arkasında küreselleşme sürecinde yerelleştirmenin zorunluluk olması varsayımı yatmakta, bu da ulus-devletlerin egemenlik alanlarının yerel parçalara dağıtılarak küresel iktidar mekanizmalarına rahat hareket alanı kazandırmaya hizmet etmektedir (Güler, 2001:7–12). Modern devlette egemen konumda bulunan ulus-devlet, küreselleşme süreçlerinin yoğunlaşmaya başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yetkilerinin bir kısmını kaybetmeye başlamış ve egemenlik alanı da ulus-üstü ve ulus-altı kurumlar tarafından paylaşılmaya başlamıştır. Ulus-devletin yetki alanı içinde hareket etmeye başlayan ulus-üstü kurumlar; BM, OECD, NAFTA, NATO, DTÖ, DÜNYA BANKASI, IMF gibi örgütler ve uluslararası sermaye örgütleridir. Bu örgütler ulus-devletin yetki alanını sınırlayarak siyasal, ekonomik, hukuksal, askeri ve toplumsal alanlarda düzenlemeler yaparak, ulusal devletleri de bu düzenlemelere uymaya zorlamaktadırlar. Genel olarak bu düzenlemelere bakıldığında; ulus-devletin bunlara uymaları zorunlu değil, isteğe bağlıdır. Fakat ulus-üstü güçlerin benimsemiş olduğu düzenlemeleri kabul etmemek birçok ağır yaptırımı göze almak anlamına gelebilmektedir. Ulus-devletin egemenlik alanını yitirme sürecinde uluslararası düzlemde etkili olan küresel sermaye, bundan en kârlı çıkacak unsurlardan birisidir. Ulus-devletin uluslararası

sermayenin küresel düzlemde faaliyet alanını kısıtlamayacak düzenlemelerde bulunması, böylece sermayenin hareket serbestliği kazanması istenmektedir. Küreselleşmenin siyasi sonucu, öngörüldüğü gibi devletlerin geri çekilmesi veya sönümlenmesi değil, devletin, uluslararası tekeller ve küresel sermayenin bir aracına indirgenmesidir (Karakurt, 2004).

Ulus-devletin egemenlik alanını sarsan bir diğer kurum ise, ulus-altı kurumlar olarak adlandırılan sivil toplum örgütleri ve yerel yönetim kuruluşlarıdır. Yerel yönetimlerin giderek etkinliklerini arttırdıkları bir dönemde, daha demokratik, daha katılımcı yönetim için ulus- devletin dayatmalarına karşı çıkılmasıyla birlikte, yerellik yükselen bir olgu haline gelmiştir. Dünyada yerel yönetim hareketine yön vermiş olan ülkelerin öncülüğünde, yerele yeni açılımlar getirilmesi ve bu kavramın yeniden tanımlanması süreci tüm hızı ve coşkusuyla sürerken, temsili demokrasinin aşılma süreci içinde yerelin konumu irdelenmekte, yerellik içinde yer alan yeni aktörlerin işlevi üzerinde durulmakta ve kendi başına bir aktör olarak yerelin kavramsallaştırılması yönünde çaba gösterilmektedir (Karakurt, 2004).

Çağımızda küreselleşme olgusuna paralel olarak gelişen ve yoğun bir şekilde yaşanan bütünleşmeler, önceleri ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliği biçiminde görülürken, bu gün artık siyasal alanda da (Avrupa Birliği gibi) somutlaşmaktadır. Bu yeni ulus-üstü siyasal örgütlenme biçiminin, değişen dış dünyaya, kendi varlığını devam ettirmek açısından Avrupa halklarının bir yanıtı olduğu söylenebilir. Avrupa halkları değişime bu şekilde yanıt vermeye çalışırken, kuşkusuz kendi iç dinamiklerini de bu yeni örgütlenme içine katmaya çalışmaktadır. Bu uğraşın bir sonucu olarak yeni bir yönetim ilkesi geliştirilmiştir. Bu ilke hizmette halka yakınlık olarak da ifade edilen “yerellik” (subsidiarite) ilkesidir (Özel, 2000: 25).

Subsidiarite, Türkçe’si ile yerellik ilkesi, hizmette halka yakınlık ya da hizmetlerin halka en yakın ve uygun birimler tarafından görülmesi gibi ifadelerle de dile getirilen bir örgütlenme ilkesidir. 1990’ların başında, Avrupa Birliği’ni yaratan Maastricht Anlaşması ile yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa Birliği’nde yerel ve bölgesel düzeylerin güçlendirilmesini, bunların yapamayacakları işlerin üye devletlerce, üye devletlerce yapılamayacak olanların da Brüksel tarafından yapılmasını öngören subsidiarite ilkesi, üye devlet yetkilerinin bir yandan yerel düzeye bir yandan Brüksel merkezine doğru çekilmesini sağlayacak bir mekanizma olarak formüle edilmiştir. Başka bir deyişle bu ilke, AB örgütlenmesini federal bir devlet yapısına dönüştürme sürecinde uygulanacak siyasi nitelikte bir yönetim ilkesidir (Güler, 2003). İdarenin bütünlüğü ilkesinde genel yetki merkezi yönetimindir. Yerel yönetimlerin yetkileri, görevlerin sayılıp sınırlandırılmasıyla belirlenir. Buna karşın subsidiarite ya da yerellik ilkesinde genel yetki yerel yönetimlere aittir. Görevleri sayılıp sınırlandırılan taraf merkezi yönetimdir. Bu özellik, aynı zamanda federal devlet anayasalarının sergilediği bir özelliktir. İdarenin örgütlenmesinde temel ilke subsidiarity ilkesine oturacaktır. Buna göre, devlet piyasada yapıları, merkezi yönetim de yerel yönetimin görev alanına gireni yapamayacaktır (<www.kamuyonetimi.org/ktml2/files/uploads/pdf/kamu_sema.pdf>26.08.2004).

Birkaç yıl öncesine kadar Almanya, Avusturya ve İsviçre dışında henüz hiç tanınmayan, Brüksel’de de (bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde) farkına varılmayan yerellik ilkesi, bugün Avrupa Birliği’nde anahtar bir sözcük olma yolundadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği’ni kuran Maastricht Sözleşmesi’nde bu ilke özel bir yer edinmiştir. Şimdilerde söz konusu ilkenin Avrupa için yeni bir Magna Charta olup olmadığı tartışılmaktadır (Özel, 2000: 25).

Yerellik ilkesi, hem devlet-yurttaş ilişkilerinde, hem de kamusal düzeyler arasındaki ilişkilerde söz konusu edilmektedir. Bir kere bu ilke, özel alanın kamusal alan karşısında davranış (eylem) önceliğini içermektedir. Buna göre, eğer bir görev, özel girişim yoluyla da yerine getirilebiliyorsa, devlet bu durumda kendine hâkim olabilmeli ve koruma tedbirlerini gerektiğinde sınırlayabilmelidir. Diğer taraftan bu ilke anayasa hukuku şekillenmesi içinde vatandaşlara daha yakın duran her kamusal düzeyin hareket önceliğini içermektedir. Böylece, devleti oluşturan bütün parçaların varlığının korunması ve bunların kendilerine özgü eylem ve sorumluluklarının güvence altına alınması sağlanmış olmaktadır (Özel, 2000. 28–9).

Yerellik ilkesinde, toplumun her düzeyinin kendisinin üstesinden gelebileceği unsurları kendilerinin düzenlemeleri ve bu sırada daha üst düzeyin sadece yardımda bulunması öngörülmektedir. Bu şekildeki düşünce ve yaklaşımın, temelde federalizmin esaslarını ve oluşturulma sebeplerini de içerdiği söylenebilir. Çünkü bu ilke temelde, daha küçük birimlerin var olmasını ve bu birimlerin bağımsızlıklarının korunması esasını içermektedir (Özel, 2000: 30).

Birleşmiş Milletler ile Dünya Bankası’nın çeşitli kaynaklarında yerelleşme (desantralizasyon) dört türe ayrılmaktadır:

Birinci tür yerelleşme; merkezden (başkentten) taşra örgütüne yetki devri (deconcentration), yani yetki genişliği olarak adlandırılan türdeki yerelleşmedir.

İkinci tür yerelleşme; merkezden (başkentten) ve taşra örgütünden yerel yönetimlere yetki devri (devolution) ki, bizde genellikle buna desantralizasyon denmektedir.

Üçüncü tür yerelleşme; yetkilerin merkezden-taşradan ve yerel yönetimlerden sivil toplum kuruluşlarına (STK-STÖ-NGO) devri, yani genellikle sivilleşme olarak adlandırılan türdeki yerelleşmedir. Toplumsal hizmetlerin cemaatlara ve toplum dayanışmasına terk edilmesidir.

Dördüncü tür yerelleşme; yetkilerin her kademedan özel sektöre devri, yani özelleştirme olarak bilinen süreçtir. (Merkez + Taşra + Yerel Yönetim) toplamından, yerli ve yabancı sermayeye devirler şeklinde gerçekleşen yerelleşmedir (<www.kamuyonetimi.org/ktml2/files/uploads/pdf/kamu_sema.pdf>26.08.2004).

Dünya Bankası “yerelleşme”den, yalnızca merkezden yerel yönetimlere yetki devrini anlamamaktadır. Dünya Bankası’na göre en iyi “yerelleşme”, merkezden ve yerel yönetimden özel sektöre yetki aktarımıdır; devletin kamu iktidarı alanını özel sektöre terk etmesidir (Güler, <www.mudafaai-hukuk.com.tr/gundem090603.html>31.08.2004).

Buradan hareketle, devletin de sadece düzenleyici/etkin/yönetişimci devlet olması önerilmektedir. Yani düzenleyici devlet; özel sektörün rekabetini düzenleyen, toplumda piyasa için düzenlemeler yapan devlettir. Devlete yalnızca hakem rolü verilmektedir. Devlet piyasayı düzenleyen, dümen tutan devlet olmalıdır. Düzenleyici devletin aracı üst kurullardır. Devlet faaliyetlerinde piyasa yararı ön plandadır. Devletin işlevleri, piyasanın iyi işlemesini sağlayacak düzenlemeler yapma dışında sürekli olarak daralmaktadır (Güler, <www.mudafaai-hukuk.com.tr/gundem090603.html>31.08.2004).

Günümüzde küreselleşme sürecinin zorladığı yerelleşme politikaları, devletlerin adem-i merkeziyetçilik ilkesine göre örgütlenmesini teşvik etmektedir. Dünya Bankası 1999–2000 yılı Raporu’nda hem küreselleşme hem de yerelleşmenin kaçınılmaz olduğunu ve bir ülkenin 21. yüzyılda başarılı olup olmayacağının bu ikiz güçleri ne kadar iyi yönetebileceğine bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu raporda ulus-devletin bir kısım yetkilerini bütünleşen dünya ekonomisi sürecinde küresel düzeye, diğer bir kısım yetkilerini ise siyasal iktidarın dağıtılması ile yerel düzeye terk etmek zorunda olduğu saptanmıştır. Rapora göre yerelleşmenin olup olmaması gerektiği konusunu tartışmak esas itibarıyla yersizdir; üzerinde durulması gereken bu politikanın nasıl uygulanacağıdır (Güler, 2000: 25–6).

Bu çerçevede konumuz açısından yukarıda söz edilen ilkelerin ana fikri şudur: Küre-yerelleşme (glocalization) ve yerellik (ya da yerindenlik) (subsidiarite) politikaları ve ilkeleri ile amaçlanan; küresel olarak faaliyet göstermekte olan uluslararası/çokuluslu/ulusötesi dev şirketler ve sermayenin, küresel düzlemde faaliyet alanını kısıtlamayacak düzenlemelerin yerel otoritelerce de sağlanmasıdır. Böylece sermaye hareket serbestliği kazanarak ülkemizde de yerel birimler olan büyükşehir belediyelerinin hizmet ve projelerinin gerçekleştirilmesinde bu ilkeleri hayata geçirebilecektir. Dolayısıyla bu ilkeler ve politikaların, büyükşehir belediyelerinin kendi başlarına ulus-devleti zor durumda bırakacak ölçüde yatırımlara ve bu doğrultuda dış borçlanma gerçekleştirmelerine karar vererek, uluslararası şirketler ve bunların yerli ortakları ile eklemlenmelerine olanak sağlayıcı ilkeler ve politikalar bütünü olduğunu söylemek mümkündür.

3. Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Küreselleşmeleri ve Küre-Yerelleşmeleri

Günümüzde uluslararası şirketlerin, küresel düzeyde faaliyetlerini yürütürken yerel piyasa şartlarına da ayak uydurmak durumunda oldukları, yani esas olarak küresel bir politika izlemelerine karşın, yerel koşullara göre davranmakta oldukları görülmektedir. Buna örnek olarak; küresel çokuluslu/uluslararası/ulusüstü şirketler olan Mc Donalds’ın veya Dominos Pizza adlı şirketlerin Türk damak tadına uygun olarak ülkemizde piyasaya sürdüğü burgerlerini ya da dönerli pizzasını, yine son günlerde çok sıkça gösterilen bir reklâm kampanyasında da kullanıldığı gibi “HSBC Bank, Dünyanın Yerel Bankası” şeklindeki bir sloganını göstermek mümkündür. Küresel markalar son yıllarda devreye soktukları yeni pazarlama ve reklâm-propaganda stratejileri ile yıllar yılı tek merkezden yönettikleri o kibirli, kolonyalist havadan sıyrılıp girdikleri pazarın kılığına bürünmekte, ürünü yerel dillerle ve yerel renklerle süslemektedirler. Buna aynı zamanda “küresel” (global) ile “yerel”in uzlaşması anlamında da küre-yerelleşme (glokalleşme) denilmektedir (Dündar, <<http://www.milliyet.com.tr/2003/11/08/yazar/dundar.html>>20.08.2004).

İşte bu çokuluslu/uluslararası/ulusüstü şirketlerin bu faaliyetlerini yerine getirdikleri mekânlardan birisi de günümüzde en çok nüfusun yaşamakta olduğu, en çok tüketim ve yatırım talebinin olduğu, bu nedenle de en büyük pazarlar konumunda bulunan büyükşehir belediyelerinin bulunduğu yerleşim alanlarıdır. Ayrıca, günümüzde küresel şirketlerin ya da markaların reklâm-propaganda, medya v.b. faaliyetlerinde yerelde işbirliği içerisinde olduğu bütün şirket ve kuruluşların mekânları da yine büyükşehir belediyelerinin bulunduğu alanlar içerisinde yer almakta, bu faaliyetleri de buralardan yönetilmekte ve yürütülmektedir. Örneğin, küresel bir medya kuruluşu olan CNN adlı medya kuruluşu CNN-Türk adı ile İstanbul’da Türkiye içinde ulusal ama dünya ölçeğinde ve kuruluşun merkezinin ABD’de bulunması açısından yerel bir medya kuruluşu olarak faaliyet yürütmektedir. Aynı şekilde, merkezi dışarıda olan cnbc-e adlı başka bir küresel medya kuruluşu yerel bir medya grubu ile ortaklık şeklinde küresel ve yerel finans ve sermaye piyasalarını izlemekte-yönlendirmektedir. Yine, büyükşehir belediyelerinin içerisinde bulunan ve belediyeye ait olan alanlardaki ilan tahtalarında (bilboardlarda) da küresel şirketlerin ve/veya yerli ortaklarının ürünleri ve tanıtımları sıklıkla yerlerini almaktadır. Böylece, büyükşehir belediyeleri yerel hizmetleri yerine getirirken küre-yerelleşme kavramı çerçevesinde hem yerel figür, renk ve özellikleri içinde barındıran, ama aynı zamanda da çokuluslu/uluslararası/ulusötesi küresel şirketler için birer küre-yerel pazar alanları olmaktadır. Bu yönüyle büyükşehir belediyeleri küre-yerelleşme kavramının günlük hayatta işlerliğinin görülmesinde ve mekânsallaşmasında katkı sağlamaktadırlar.

4. Sonuç

Bugün ülkemizde de uygulanan liberalizasyon politikası ile birlikte gelenen noktada, en temel kamu hizmeti alanları dahi bu liberalizasyon sürecine sokulmaktadır. Liberalizasyon, “kamu hizmeti olarak görme, piyasa işi haline getir; piyasada bu işi yapacak şirketlerde yerli-yabancı ayrımı yapma” anlamına gelmektedir. Buna göre devletin sosyal karakterini kazandığı ne kadar görev alanı varsa; GATS anlaşmasıyla, bütün bu hizmet alanları özelleştirmeye, piyasa işi haline gelmeye, yabancılaşmaya doğrudan doğruya açılır hale getirilmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin bu arada da büyükşehir belediyelerinin hizmetleri “özelleştirilebilir, ticari esaslara göre sunulması gereken” hizmetler olarak yorumlanmaktadır (Güler, <www.mudafaaai-hukuk.com.tr/gundem090603.html>31.08.2004).

Artık küresel boyutlardaki şirketler, yerel koşullara göre davranıp doğrudan ya da yerli ortaklarıyla gelip belediye başkanlarıyla önemli iş anlaşmaları yapmaya çalışmaktadırlar. Bu formülde ve söylemde “ulusal”lık yoktur. Politikalar; “Ankara küçülmeden Türkiye büyümaz, Ankara küçüldükçe, Türkiye ancak küresel piyasalarla, yerel düzeyde bire bir ilişkiye girerse büyür ve tek çıkış yolu budur” söylemi üzerine kurgulanmaktadır. “Ankara” diye mevcut ulusal örgütlenmeye yöneltlen inanılmaz saldırıların arkasında, büyük küresel ve yerel sermaye çıkarları, dolayısıyla liberalizasyon sürecinin kendisi mevcuttur (Güler, <www.mudafaaai-hukuk.com.tr/gundem090603.html>31.08.2004).

Bu durumda büyükşehir belediyeleri bu liberalizasyon süreci ile beraber küre-yerelleşmenin yaşandığı alanlar konumundadırlar. Büyükşehir belediyelerinin özellikle altyapı hizmet projeleri ile diğer projeleri ve bunların finansmanı için, uluslararası örgütler ile şirketlere yapılan borçlanmaların gerçekleştirilmesinde, Avrupa Birliği’nin subsidiarite (yerellik ya da yerindenlik) adı verilen kuruluş ilkesine dayandıklarını ve küre-yerelleşme süreci ile birlikte küresel şirketler ile bunların yerli ortaklarından güç ve destek aldıklarını söylemek de mümkündür. Böylece büyükşehir belediyelerinin; hem altyapı hizmet projelerinin ve diğer projelerinin gerçekleştirilmesinde baş aktör konumunda olan Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi küresel örgütler ve bunlarla eşgüdüm halinde bulunan çokuluslu/uluslararası/ulusötesi küresel şirketler (ve/veya yerel ortakları) ile işbirliğinde bulunarak, küre-yerelleşme bağlamında ortaklaşa çalışmaları, hem de aynı zamanda bunlar ile küreselleşme sürecinde eklemlenmeleri gerçekleşmiş olmaktadır.

Kaynakça

- Aslanoğlu, R. A. (2000), *Küreselleşme ve Dünya Kenti*.
- Aktan, C. C. (1998), “Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme”, *Dış Ticaret Dergisi*, <<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/global.htm>>, (26.08.2004).
- T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *2001 Yılı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, D.P.T. Yay. No: DPT: 2538- ÖİK: 554, Ankara 2001.
- Dündar, C. (2004), “Hadi Çekinmen, Yeyin Gari”, <<http://www.milliyet.com.tr/2003/11/08/yazar/dundar.html>>, (20.08.2004).
- Güler, B. A. (2003), “İkinci Dalga: Siyasal ve Yönetimsel Liberalizasyon-Kamu Yönetimi Temel Kanunu”, 10–11 Ekim 2003, *Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetimler Sempozyumu*, Türkiye Yol-İş Sendikası, Ankara, <www.yol-is.org.tr/doc/pdf/birgulaymanguler.pdf>, (26.08.2004).
- Güler, B. A. (2004), <www.mudafaai-hukuk.com.tr/gundem090603.html>, (31.08.2004).
- Güler, B. A. (2001), “Yerel Yönetimlerde Reform Sorunu”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.10, S. 3.
- Güler, B. A. (2000), “Yerel Yönetimleri Güçlendirmek Mi? Adem-i Merkeziyetçilik Mi?”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 9, S. 2.
- Karakurt, E. (2004), “Sivil Toplum Örgütleri ve Küresel Direniş Hareketleri İlişkisi”, <http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=202>, (27.08.2004).
- Özel, M. (2000), “Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme İlkesi: Yerellik (Subsidiaritaet)”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 9, S. 3.
- Şengül, T. (2002), “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, *Evrensel Kültür*, S. 128, Ağustos 2002, <<http://www.evrenselbasim.com/ek/yazi.asp?id=1516>>, (19.01.2004).
- Türkiye Kamu Yönetimi ve Değişim (2004), <www.kamuyonetimi.org/ktml2/files/uploads/pdf/kamu_sema.pdf>, (26.08.2004).

Postmodernizm: Farklılıklar Politikası ve Küreselleşme

Müslüm TURAN

muslumenturan@hotmail.com

Postmodernism: Politics of Difference and Globalization

Abstract

Nowadays, it appears that the sense of universe and human kind lost their meanings is an irresistible phenomenon. This kind of sensitivity towards universe and human kind essentially stems from the rift between politics and power, and as a result this situation leads social realm's falling out of the scope of determination and control. People are more and more subject to effects of actors of whom in their essence nonpolitical, these actors, among others, financial markets and meta markets. Because of the adoption of ambiguity created by global market by people, in most general terms, mental self-discipline completeness is going to be dissolved. During this process, extension of the idea that human is nothing is resulted by covering of the big parcel of contemporary thought by categories like crisis, dissolution, impermanence and distrust.

Key Words : Capitalism, Postmodernism, Ambiguity, Globalization.

JEL Classification Codes : Z13.

Özet

Günümüzde evrenin ve insanın, görünüşe bakılırsa, karşı konulamaz bir biçimde anlamlarını yitirdiği duygusu reddedilemez bir fenomen haline gelmiştir. Evrene ve insana ilişkin bu duyarlılık biçimi, esas itibarıyla, iktidar ile siyaset arasında gerçekleşen ayrışmaya ve dolayısıyla da toplumsal dünyanın belirlenim ve denetim dışına çıkması olgusuna dayanır. İnsanlar özünde siyasi olmayan, yani kendi kamusal muhakemesinin konusu haline getiremediği güçlerin (özellikle de mali piyasalar ve meta piyasaları) etkisine daha fazla maruz kalmaktadırlar. Küreselleşen piyasanın yarattığı belirsizliğin insanlar tarafından içselleştirilmesinin sonucunda, en genel anlamıyla, zihinsel öz-disiplinin bütünselliği çözülme sürecine girecektir. Bu süreç içerisinde, insanın bir hiç olduğu bilincinin yaygınlaşması, günümüz düşüncesinin çok geniş bir kesiminin kriz, kopuş, süreksizlik ve güvensizlik gibi kategoriler tarafından dolayımına yol açmıştır.

Anahtar Sözcükler : Kapitalizm, Postmodernizm, Belirsizlik, Küreselleşme.

1. Giriş

Geç modernlik ya da postmodern toplum (nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın kısaca yaşadığımız dünya) Minc’in sözleriyle hiç bir riskin olmadığı ama bir tehdidin bulunduğu bir dünyadan tehdidin olmadığı ama sayısız riskin bulunduğu bir dünyaya geçiş olarak betimlenebilir (Minc, 1995: 107). Sayısız riskler içeren bir dünya da kaçınılmaz olarak muğlaklığın (yani hiçbir şeyin doğru yer ve zamanının kimse tarafından tam olarak bilinmemesi) nitelenir ya da başka bir deyişle toplumsal yaşamın üzerinde yükseleceği zamansal ve mekânsal ilkelerin istikrarsızlaştığı bir zemine yol açar (Beck, 1999: 47 ve Harvey, 1997: 269). Hobsbawm’ın sözleriyle, “geçmişin, şimdiki zamanın içindeki geçmişi de kapsayarak kendi rolünü kaybettiği, hayatın içindeki insanlara yol gösteren eski kara ve deniz haritalarının üzerinde dolaştığımız kara parçalarını ya da seyrettiğimiz denizleri artık tek tek ya da topluca göstermediği bir dünyanın nasıl olabileceğini görmek, bu yüzyılın sonunda ilk kez mümkün olmuştur. Çıktığımız yolculuğun bizi nereye götürdüğünü ya da götürmesi gerektiğini artık bilmiyoruz (Hobsbawm, tarihsiz: 31). Bu dünya, (“Aydınlanma’nın Diyalektiği”nden esinlenen) oldukça karamsar bir bakışla Bauman tarafından, umutsuzca sistemin dışına çıkacak bir yol arayışında olan, korku ve düş kırıklıklarıyla ağzına kadar dolu bir kap, belirsizlikler, bulanık hatlar, gizli kökleri nedeniyle iyice korkutucu bir hal alan karanlık vesveselerle ve önsezilerle aşırı doymuş bir hayat olarak tanımlanır (Bauman, 1999: 23).

Eğer geç modern ya da postmodern toplumda belirleniş olan tek şey belirlenimsizlik (muğlaklık) ise, yapılması gereken bu ortamı yaratan toplumsal dinamikleri ve güçleri çözümlemektir. Zira Harvey’in belirttiği gibi, mekânsal ve zamansal pratikler toplumsal sorunlar karşısında hiçbir zaman tarafsız değildir. Bunlar her zaman toplumsal bir içeriğin ifadesidir ve çoğu zaman da yoğun bir toplumsal mücadelenin konusudur (Harvey, 1997: 269). Başka bir deyişle, toplumsal her yaratım toplumsal antagonizmanın sırtı üstünde yükselir, dolayısıyla da modern dünyanın kaotik görüntüsünün bu antagonizmanın günümüzde aldığı biçim açısından değerlendirilmesi gerekir. Bu biçim, modern dünyanın gerçekliğini ifade eden sermayenin- sermaye’yi yaratan güc’le olan etkileşimi, sermayenin esas olarak mücadele halindeki sınıfsal güçler arasındaki bir ilişki kategorisi olduğu unutulmaksızın -hiçbir zaman sabit bir alan ve insan topluluğu sınırları içinde işlemeyen, her zaman sınırları aşan ve yeni mekânları ele geçirmeyi amaçlayan bu kabına sığmaz karakterinin her zaman belirsizliğe, kriz ve bunalımlara gebe olmasında yatar. Kriz ve bunalım eğilimleri sermayenin işleyişinin kriz normal bir koşuldur ve sermayenin sonuna değil; eğilimine ve yapısal gereklerine işaret eder (Hardt-Negri, 2001: 236). Harvey’in sözleriyle, “sermaye bir süreçtir, bir şey değil. Toplumsal hayatın meta üretimi aracılığıyla yeniden üretimi sürecidir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşayanlar olarak hepimiz bu sürecin bir parçasıyız. Sermayenin içselleşmiş işleyiş kuralları, içinde kökleştiği toplumu hiç durmaksızın, sürekli olarak dönüştüren dinamik ve devrimci bir toplumsal organizasyon tarzı olmasını sağlayacak bir yapıya sahiptir. Sürec perdeler ve fetişleştirir, büyümeyi yaratıcı yok etme aracılığıyla sağlar, yeni ihtiyaç ve istekler yaratır, insanın emek kapasitesini ve arzuyu sömürür, mekânları

dönüştürür, hayatın temposunu hızlandırır: Aşırı-birikim sorunları yaratır; bu sorunlara ancak sınırlı sayıda çözüm bulunabilir” (Harvey, 1997:371).

Sermayenin bu kendine içkin kriz ya da belirsizlik üreten yapısı, toplumsal güçler mücadelesinin konjonktürüne bağlı olarak güncellik kazanır ve bir tanımlanırılığa ulaşır. Bu kapitalistin siyasal alanla olan ilişkisinin farklılaşan eklemleme biçimlerinin ardında yatan sebeptir. Daha açacak olursak, sermayenin devlet’le olan ilişkisi asgari bütünleşmeden azami bütünleşmeye doğru bir seyir izler: Negri’nin sözleriyle, “Bu hareket, o nedenle, sermayenin Devleti azami araçsallaştırdığı bir durumdan kapitalist Devletin sivil toplumla kurumsal olarak azami bir bütünleşme sergilediği bir duruma doğrudur. Sınıf mücadelesinin bugünkü safhasında kapitalist Devlet, sivil toplumla, düşünülebilecek en uç düzeye yakın bir yapısal bütünleşme sergiliyor” (Hardt-Negri, 2003: 214). Başka bir ifadeyle, sermayenin devlet’le olan ilişkisi, esas itibariyle, iş-gücünün sermaye bünyesinde örgütlenmesinin tarihidir. Aynı zamanda sermayenin modern egemenlik paradigmalarıyla olan ilişkisi de işçi sınıfının sınıf mücadelesine bağlı olarak değişen sermaye bünyesindeki bu örgütlenmesinin görünüşleri doğrultusunda şekillenir. Aşkın egemenlik biçimleri -ki Hegelci bir yaklaşımla esas itibariyle evrensel sınıflı oluşturan bürokrasi ile örtüşür- tarihsel açıdan sermayenin hak ve güç yapılarını destekleyen, sermayenin güvenliği için üzerine yaslandığı siyasal formları oluşturmuştur. Ancak tarihsel mutlak monarşi örneğinde olduğu gibi modern egemenliğin aşkın yapısı sermayenin içkin yapısıyla çelişir. Son tahlilde, günümüzde bürokrasi de temsilenen modern egemenlik paradigmaları, sermayenin özgül bir tarihsel dönemdeki ihtiyaçları açısından taşıdığı göreceli değer dışında esas olarak, sermayenin gelişimi önünde eninde sonunda alt edilmesi gereken engellerden ibarettir (Hardt-Negri, 2001: 337). Negri’ ve Hardt’a göre sınıf mücadelesinin bugünkü aşamasında Sermayenin üretken kategorilerinin kimi bakımlardan devletin benzer tanımlayıcı kategorileriyle birleşme noktasına geldiğini ve sermayenin toplumsal nesnelleşmesinin tamamlandığını söyler (Hardt-Negri, 2003: 214). Bu süreçle birlikte kapitalist devletin sivil toplumla kurumsal olarak azami bütünleşmesi gerçekleşir ve bunun sonucunda sivil toplum ve eski egemenlik biçimleri çözülür. “Ulusal sınır çizgilerini düzleyen küresel bir kontrol toplumunun kurulması, dünya piyasasının gerçekleşmesi ve küresel toplumun sermaye altında gerçek boyunduruğuyla el ele yürür” (Hardt-Negri, 2001: 341).

Gerçekten de, Sermaye ile Devletin gücü arasında her zaman hassas bir denge olmuştur ama günümüz koşullarında Fordizmin ve Keynesçiliğin çöküşü, üretimin esnetilerek yeniden yapılandırılması sermayenin devlet ya da siyasetle olan ilişkisini baştan aşağı dönüştürmüştür. Bu dönüşüm kendisini esas itibariyle pazar ilişkilerinin ve küresel kapitalizmin siyasallıktan iyice arınmış hale gelmesinde gösterir. Sermayenin küreselleşmesi, siyasi kurum ve kuralların menzili dışına taşarak mekân dışlaşmasına ve sonuç olarak da iktidarın siyasetten tecrit edilmesine yol açmaktadır (Bauman, 1999: 129–130) İktisadın siyasetten bu kopuşunun sonucunda siyaset etkisizleşecek hatta içeriksizleşecektir. Zizek’in sözleriyle “günümüzün siyaset-sonrası-siyasetindeki (‘sosyal meselelerin idaresi’ndeki) sorun asıl anlamıyla siyasal edimi giderek daha da imkânsız kılması ise, bu durum direkt olarak ekonominin siyasetten arınmasından, Sermaye’nin ve

pazar mekanizmalarının basitçe sömürülecek olan nötr birer âlet/süreç olarak ortaklaşa bir şekilde kabullenilişinden kaynaklanır” (Zizek, 2005: 420).

Günümüzün siyaset-sonrası-siyaseti anti demokratik siyasetin nihai hedefi olan siyasetsizleştirmeye karşılık gelir ki bu da sermayenin ve bu arada tüm dünya işlerinin benzersiz bir doğallaştırılmasını ifade eder (Zizek, 2005: 227). Zizek gö Bauman’ın sözleriyle “dünya işlerinin özünde sınır ve denetim dışı kalmasını, yani asli, plansız, beklenmedik, kendiliğinden ve olumsal bir karakter kazanmasını gösterir” (Bauman, 1999: 200). Sonuçta, iktidar için yarışan çeşitli partilerde vücut bulan farklı küresel ideolojik anlayışlar arasındaki bildik mücadele, siyaset-sonrası-siyasetle birlikte yerini “aydın-teknokratların (ekonomistlerin, kamuoyu uzmanlarının, vs.) işbirliğine ve liberal çok-kültürcülere bırakmıştır; çıkarlar üzerinde yapılan müzakereler sonucunda, yarı-yarıya evrensel bir uzlaşma kisvesi altında, bir uzlaşıya varılmıştır artık. Dolayısıyla siyaset-sonrası-siyaset, eski ideolojik bölünmeleri/karşıtlıkları ardımızda bırakmak gerektiğine işaret eder; halkın somut talep ve ihtiyaçlarını göz önüne alan özgür bir fikir alış-veriş süreciyle ve de gerekli uzmanlık bilgisiyle donanıp, artık daha farklı ve yeni meselelerle yüzleşme lüzumunu vurgular” (Zizek, 2005: 240–241).

Görüldüğü üzere sermayenin küreselleşmesi her şeyden önce yerel otoritelerin ya da siyasetin ve öncelikle de ulus-devletin denetim ve yönetiminden muaf olması anlamına gelir. Sermayenin bu yeni evresi kapitalizmin örgütsüzleşmesine değil, “çevreye yayılma, coğrafi akışkanlık, işgücü piyasalarında, emek süreçlerinde, tüketici piyasalarında esnek tavırlar ve bunların yanı sıra kurumlarda, ürünlerde ve teknolojiye büyük dozlarda yenilikler aracılığıyla yine de nasıl daha da sıkı biçimde örgütlenmiş bir hale geldiği”ni gösterir (Harvey, 1997: 183). Bu yeni örgütlenmenin mekân-dışı olan ve artık ülke sınırlarıyla sınırlanmanın engelleyici maliyetleriyle bağlı olmayan görünümünü güvence altına almanın bedelini oluşturan siyaset-dışlaşma ya da siyasetin iktidardan ayrılarak etkisiz hala gelmesi birey bilincinde kişisel bir güvensizlik deneyimi olarak yaşanılanacaktır. Bauman’ın dediği gibi “güvensizliğe karşı verdikleri savaşta onlara yardım etmesi beklenen mevcut siyasi kurumların pek bir yardımı dokunmaz. İktidarın büyük kısmının, hem de en can alıcı kısmının siyasetin dışına çekildiği hızla küreselleşen bir dünyada, bu kurumlar güvenlik ya da kesinlik sunmak için çok fazla şey yapamazlar. Tek yapabilecekleri ve sık sık da yaptıkları şey, yaygın ve dağınık endişeyi Unsicherheit’ın tek bir bileşenine kaydırmaktır: içinde bir şeylerin yapılabileceği ve yapıldığının görülebileceği tek alan olan emniyete. Gelgelelim pürüz çıkartan bir nokta vardır: Güvensizliği ve belirsizliği iyileştirmek ya da en azından hafifletmek için etkili bir şeyler yapmak hep birlikte eyleme geçmeyi gerektirdiği halde, emniyeti sağlamak adına alınan önlemlerin çoğu bölücü niteliktedir; karşılıklı şüpheleri besler bu önlemler, insanları birbirinden ayırır, her ihtilaf ya da muhalefetin ardında düşmanlar ve komplocular aramaya iter ve sonuçta yalnız insanları daha da yalnız kılar. En beteri ise bu tür önlemler endişenin gerçek kaynağına hiçbir yerde yaklaşmadıktan gibi, bu kaynakların yarattığı bütün enerjiyi de tüketirler” (Bauman, 1999: 13–14). Bu belki de en güzel şekilde Joxe’nin en güçsüzleri ezen en güçlülerin düzeni, düzensizlik olmadan işlemez argümanında özetlenmiştir (Joxe, 2003: 208).

Daha somut bir ifadeyle bu esas olarak mekânsal engelleri ortadan kaldıran sermaye akımlarının yüksek derecede bütünleşmiş olduğu bir küresel mekânın bağrında, parçalanmanın, güvencesizliğin ve gelip geçici eşitsiz gelişmenin kaçınılmaz olarak yaratılmasının sonucudur (Harvey, 1997: 330). Zizek’in sözleriyle, Günümüzün ‘post-modern’ risk toplumunda gördüğümüz şey, her ne kadar kör olursa olsun bir şekilde dengenin kurulmasını sağlayan bir mekanizmayla işleyen o ‘Görünmeyen El’in artık mevcut olmayışıdır; hesapların usulünce tutulduğu bir Öteki Sahne, tüm edimlerimizin gereğince (Hesap Günü’nün perspektifinden bakılarak) konumlandırılacağı ve her birinin hesaplarının tek tek sorulacağı kurgusal bir Başka Yer yoktur artık. Edimlerimizin nihayetinde neye varacağını biz öznelere bilmiyor oluşunun ötesinde, etkileşimlerimizi belirleyen küresel bir mekanizma da mevcut değildir - o büyük Öteki’nin ‘post-modern’: yokluğu işte, tam da bu anlama gelir. ...Edimlerinin öngörülemeyen sonuçlarına bağımlı öznelere vardır, ancak onların etkileşimlerini tahakküm altına alıp düzenleyen küresel bir strateji yoktur. Geleneksel modernist paradigmaya takılıp kalmış olan bireyler ümitsizce meşru bir şekilde Bildiği Varsayılan Özne konumuna yükseltebilecekleri ve bir şekilde seçimlerimizi garantileyebilecek başka bir fail arayışı içerisindedirler: Etik komiteler, bilimsel cemaatin kendisi, hükümet otoritesi, hatta paranoyağın büyük Öteki’si - komple teorilerindeki o gizli ve görünmez Efendi” (Zizek, 2005: 404-405).

Diyebiliriz ki belirsizlik ve güvensizlik zemininin yaratılmasının ardındaki mekanizmalar büyük ölçüde küreseldir ve bu yüzden de var olan siyasi kurumların ulaşamayacağı bir yerde dururlar (Bauman, 1999: 59). Başka bir deyişle kapitalizmin bu yeni evresi, düzensizliğin kalıcılığını yapısal bir gerek olarak önümüze sunar (Joxe, 2003: 17). Dolayısıyla da böylesi bir zeminde bir öznenin kullandığı karar verme özgürlüğü, kendi kaderini özgürce tayin edebilen bir öznenin özgürlüğü değil, sonuçlarından haberdar olmaksızın sürekli olarak kararlar almaya zorlanan bir öznenin kaygı verici özgürlüğüdür. Hayatî kararların demokratik olarak siyasallaştırılışlarının, ilgili bireylerin hepsinin katılımını sağlamanın bu kararların kalite ve katietini arttıracığına ve riskleri azaltacağına dair hiçbir garanti yoktur “ (Zizek, 2005: 401-402). Siyasetin bu etkisizleşmesinin göze çarpan sonucu, seçim yapan insanların, özünde siyasi olmayan güçlerin -öncelikle de mali piyasalar ve meta piyasalarıyla bağlantılı olanların- hem zorlayıcı hem de telkin edici etkisine daha fazla maruz kalmaları olmuştur. Yani “gündem-ve-kod belirleme işlevinin, gittikçe artan ölçüde, siyasi (yani, seçilmiş ve ilkesel olarak denetim altındaki) kurumların dışındaki güçlere devredildiği anlamına gelir” (Bauman, 1999: 83)

Bu haliyle de dünya işlerinin özünde denetim dışında kalmasına, eş deyişle olumsuzluğun küreselleşmesi ile geç modern devletlerin yeterliliği arasında, dünyaya hükmetme dürtüsünün yoğunlaşması ile bu amacı sürekli daha uzağa iten olumsuzlukların yaratılması arasında bir uçurum olduğu anlamına gelir (Connoly, 1995: 44). Küresel süreçlerin uzandığı alan ve yol açtığı etkiler ya da finansal sermayenin mekân ve mesafe sınırlarıyla bağlı olmayan akışı egemen devletlerin eriştiği yerin ötesindedir ve bu konuların devlet merkezli tanımları, bu sorunları ve egemenlik taleplerini önemli bir biçimde tehlikeye düşürecek olası yanıtları kesin olarak dışlamaktadır (Connoly, 1995: 273). Connoly1 İktidar ile siyasetin giderek farklı mekânlarda yerleştiklerini söyleyebiliriz:

“Siyasetin evi fiziksel, coğrafi mekân olarak kalırken, sermaye ve enformasyon, fiziksel mekânın iptal ya da nötralize edildiği siber mekânda ikamet etmektedir” (Bauman, 1999: 129–130). Zizek’in ifadesiyle, küreselleşmenin nihai evresi, sömürgeleşmenin, sömürgeleştiren ülkeleri dahi aradan çıkarıp, geriye yalnızca sömürgeleri bırakan paradoksudur ki bu sömürgeleştiren gücün artık bir ulus-devlet değil, küresel şirketin ta kendisi olduğunu gösterir” (Zizek, 2005: 262–263). Bu küreselleşmenin kaynağında kim olduğunun yanıtının aranmasına denk düşer; bunlar “şirketler” ve uluslararası ekonomiden dünya çapındaki ekonomiye ve çokulusluluk stratejisinden küreselleşme stratejisine geçmiş olan şirketler; “devlet egemenliklerine saygı” politik stratejisinden “ulus-ötesi ağlar mantığına geçmiş olan şirketler; bir sonraki evre şirket-ağından mali gruba geçiştir (mali grup, ağ halindeki şirketten stratejik olarak daha temel önemdedir)” (Joxe, 2003: 120).

Küreselleşmenin mekânsal engelleri ortadan kaldırma eğilimi ne kadar artarsa paradoksal olarak sermayenin mekân içinde yerelliğin farklılıklarına duyarlılığı ve mahallerin sermayeye çekici gelecek biçimlerde farklılaşması yönündeki teşvik edici faktörler de o kadar artar. Gerçekten de esnek birikimin temel özelliklerinden biri bir dizi görünüşte olumsal coğrafi niteliği sömürerek bu nitelikleri kendi bütünsel mantığının içsel unsurları olarak yeniden yapılandırmasıdır (Harvey, 1997: 330). Başka bir anlatımla küreselleşme kültürel, politik ya da ekonomik homojenleştirme olarak anlaşılmamalıdır. Aksine küreselleşme, yerelleşme gibi bir kimlik ve farklılık üretim rejimi ya da daha doğrusu hem homojenleştirme ve hem de heterojenleştirme rejimi olarak anlaşılmalıdır (Hardt-Negri, 2001: 70). Daha somut ifadelerle, küreselleşme farklılaştırma, özelleştirme ve dağıtma yoluyla işlemektedir. Zira olumsuzluk, hareketlilik ve esneklik küreselleşmenin gerçek gücünü ifade eder ve dolayısıyla da farklılıkları olumsuzlamak ve etkili bir denetim aygıtı içinde düzenlemek onun asli işlevi ile ilgili bir şeydir. Negri ve Hardt’ın kendi kavramsallaştırmaları imparatorluk açısından öngördükleri bölünme yaratmak yerine var olan ya da var olma potansiyeli içeren farklılıkların tanınıp kutlanması ve genel bir komuta ekonomisi içinde düzenlenmesine ilişkin argümanları bu bağlama oturur (Hardt-Negri, 2001: 214). Toplumsal muhalefetin farklılıklar temelinde ayrışması ya da dağımıklaşarak belirsizleşmesi, belirsizlikten gıdalanan küresel siyasal stratejiler için yaşamsal önem taşır. Zaten kısaca popülist hareketler olarak tanımlayabileceğimiz farklılık temelli muhalif konumlandırmalar küreselleşme için bırakın bir tehdit olmayı bizzat bu sürecin kendi ürünleridir (Zizek, 2005: 270). Yani, burada asıl dikkate alınması gereken şey, yerelleşmenin ya da farklılıkların üretimi ve yeniden üretiminin küresel stratejilere gönderme temelinde açıklanmasıdır. Negri ve Hardt’ın belirttikleri gibi, “yerelliğin farklılıkları ne önceden vardır ne de doğaldır; aksine onlar belli bir üretim rejiminin sonuçlarıdır” (Hardt-Negri, 2001: 70).

Bu bağlam çeşitli postmodern düşünürlerin gözde kavramlarından pek çoğunun çözümlenmesi ve eleştirilmesinde asli bir rol oynar. Postmodernist farklılık politikası, çok-kültürcü kimlik siyaseti, sivil toplum gibi temel kavramsallaştırmalar üzerinde yükselir. Kimliklerin siyasallaştırılmasından beklenen demokratik dönüşümler ilkin farklı kimliklerin antagonist karakterini ve başka kimliklerle olan olası etkileşimini reddetmekle farklılık temelli bir ırkçılığa düşülmesi nedeniyle ikinci olarak da bu siyasallaştırmaların

bu küresel kapitalizmin idealindeki ideoloji biçimi olan çok-kültürcülükle olan ilişkisini kavrayamamasından dolayı imkansızlıkla sonuçlanmaktadır: “Ve, tabii ki, bu küresel kapitalizmin idealindeki ideoloji biçimi çok-kültürcülüktür - ki bu da, boş bir küresel/genel konumda durarak, her bir yerel kültürü, sömürgecinin sömürgeleştirilen halkı gördüğü şekilde (âdetlerinin/değerlerinin dikkatlice incelenip çalışılması ve ‘saygı duyulması’ gereken ‘yerliler’ olarak) değerlendiren bir tavidir. Ezcümle: Geleneksel emperyalist sömürgecilikle küresel-kapitalist öz-sömürgeleştirme arasındaki ilişki, Batılı kültürel emperyalizmle çok-kültürcülük arasındaki ilişkinin tamamıyla aynıdır - küresel kapitalizmin, sömürgeci bir ulus-devlet/metropolis olmaksızın sömürgeleştirmenin paradoksu ile malûl oluşunda olduğu gibi, çok-kültürcülük de, yerel kültürler karşısında, kendi tikel kültüründe herhangi bir kökü olmaksızın Avrupa-merkezci ve babacan bir mesafe ve/veya saygı içerir. Bir başka deyişle çok kültürcülük inkâr edilmiş, ters-yüz edilmiş öz-göndergesel bir ırkçılıktan başka bir şey değildir, bir tür ‘mesafeli ırkçılıktır’ - Öteki’nin kimliğine/özdeşliğine ‘saygı duyar’, Öteki’yi kendi öncelikli evrensel konumunun mümkün kıldığı bir mesafenin ötesinde bırakması gereken, kendi-üzerine-kapanmış ‘otantik’ bir cemaat olarak görür. Çok-kültürcülük, kendi konumunu her tür pozitif içerikten arındıran bir ırkçılıktır (çok-kültürcü bu minvalde dolaysız bir şekilde ırkçı değildir; Öteki’nin karşısına kendi kültürünün tikel değerlerini çıkarmaz), ancak yine de kendi konumunu, öteki tikel kültürleri uygun düştüğü ölçüde takdir etmesini (veya hor görmesini) sağlayan evrenselliğin o öncelikli boş noktası olarak korumaya devam eder - Öteki’nin özgüllüğüne duyulan çok-kültürcü saygı, saygı duyan tarafın üstünlüğünü kabul ettirme şeklidir” (Zizek, 2005:263).

Kısaca küreselleşme ile yerelleşme arasında yanlış bir ikileme dayanan postmodern farklılık politikası, argümanlarında örtük olarak içerilen farklılıkların bir anlamda doğal olduğu temellendirmesinden yola çıkarak, yerel farklılıkların korunması ve savunulması üzerinde yükselir (Hardt-Negri, 2001: 69). Her ne kadar pek çok postmodern düşünür açısından amaçlanmamışsa da postmodern kavramların pek çoğu kapitalizmin yeni evresindeki ideolojisinin gerekleriyle örtüşmektedir: “Dünya piyasası ideolojisi her zaman temel ve öz karşıtı söylemin en mükemmel örneği olmuştur. Dolaşım, hareketlilik, çeşitlilik ve karışım dünya piyasasının olmazsa olmaz koşullarıdır. Ticaret beraberinde farklılıkları getirir; ne kadar ‘çok’ olursa o kadar hoştur! Farklılıklar (metaların, insanların, kültürlerin vb. farklılığı) hiçbir şeye sabit sınırlardan daha şiddetli saldırmayan dünya piyasasında sonsuz bir çoğalma yaşıyor gibidir; dünya pazarı sonsuz çoğulluğu içinde ikici [binary] bölünmeleri etkisiz hale getirir. Günümüzün dünya piyasası giderek daha derinlere işlerken, devlet sınırlarını da yıkıyor” (Hardt-Negri, 2001: 168).

Yerel farklılıklara yapılan bu göndermeler, Sermaye’nin evrensel anonimliği için kurgulanan birer paravandan başka bir anlam ifade etmemektedir (Zizek, 2005: .265). Başka bir deyişle, bütün iyi niyetine rağmen, postmodernist farklılık politikaları küresel siyasetin işlevleri ve pratikleri karşısında etkisiz olmakla kalmadığı gibi hatta onlarla örtüşüyor ve onlara destek oluyor. Bauman’ın sözleriyle, “dikkatlerin ‘cemaatin savunulması’ üzerine odaklanması küresel iktidar akışını her zamankinden daha fazla serbestleştirir. Bu akış ne kadar serbest olursa, güvensizlik hissi de o kadar derinleşir.

Güvensizlik hissi ne kadar boğucu olursa, ‘dışakapallık ruhu’ o kadar yoğunlaşır. Bu ruhun kışkırttığı cemaat savunması ne kadar saplantılı bir hal alırsa, küresel güçlerin akışı o kadar serbestleşir, vs. vs “ (Bauman, 1999: 205).

Belki de Hobsbawm’ın kimlik siyasetlerini geç yirminci yüzyılın sorunlarıyla başa çıkmakta hâlâ yetersiz kalan programlar değil, daha çok bu sorunlara gösterilen duygusal tepkiler olarak görmek gerekiyor (Hobsbawm, tarihsiz: 518). Ama şurası açık ki postmodern farklılık politikalarının sistem açısından hoş görüşle karşılanması, onun sistemin mantığını sorgulamayan temel yönelimi ile ilgili olabilir. Harvey’in sözleriyle, kaosa gösterilen hoşgörü, tam da sistemin bütünsel kontrolü açısından hiçbir tehdit içermemesindendir. (Harvey, 1997:346).

2. Postmodern Duruş

Postmodern düşünce ve duyarlılıklar, esas itibarıyla, olguların anlamsızlığı düşüncesi üzerine yükselir: Deneyimi kuran kültürel kategoriler dış gerçeklikten değil, bu kategorilerin simgesel bir çerçeve içerisindeki ayrımsal bağlantılardan doğar. Anlam, özne ve nesne arasındaki istikrarlı bir göndergesel bağıntı temelinde değil, yalnızca -asla sona ermeyen bir anlamlandırma sürecinde bir uğraşı ifade eden- gösterenlerin sonsuz metinler arası oyunu içerisinde üretilir. Gerçeklik, söylemsel yapılandırmalarımızın ürünüdür. Farklı bir deyişle, gerçeklik, “gerçek olan metinde hedeflenen gerçeklik değil, metnin bu gerçeği üretiminin tarihsel koşulları içinde ve yazım stratejisinde nasıl hedeflendiği ve kurgulandığıdır” (Chartier, 1998: 56). Kurgusalılık kavramının bu şekilde genelleştirilmesi, her şeyden önce, dil ya da söylem ile nesneler arasındaki temsil ilişkisinin koptuğunu gösterir. Dil gerçeklikle hiçbir bağlantı kurmaz; yalnızca başlangıcı ve bitişi olmadan ve vaat taşımadan gelişen, kendi kendine yeterli bir dünya kuran, biricik merkezi temel olarak ortaya çıkar. Dilin sınırları dünyanın sınırları olduğu için, dil, kendi dışındaki bir gerçekliği yansıtamaz; gerçeklik, dil dışında giriş menzilimizin dışında kalan bir şeydir. Bu nedenle, dil, kendi dışında bir gerçekliği temsil edemez; bu da dış gerçekliği hükümsüz ve işlevsiz kılar. Epistemolojik terimlerle ifade etmek gerekirse, bu yaklaşımda, “öz-görünüş” ayrımı düzlemine yitirir, gerçekle gerçek kavramı arasındaki “dilsel” belirsizlik ortadan kalkar; geriye görünüşler dünyasından (göstergelerden) ve dolayısıyla dilin dünyasından başka bir şey kalmaz. Sonuç olarak, dilin ve sınırlarının ötesinde hiç bir şey yoktur: Varlığın dünyada olmağının dilselliği; sonunda, deneyimin tüm alanına eklenir; nesnel kesinlik, edim olarak öznenin ya da yapıt olarak şeyden değil, yapıları gerçeklikle özdeşleşen dilden gelir (Lefebvre, 1998: 14).

Anlamın verili olmayıp üretildiği düşüncesi, aynı olaylara farklı türlerden anlam verilebileceğini, her bir söylemin kendi özgül konteksi içinde kendi nesnelerini, kendi mantığını ve kendi doğruluğunu yaratan kapalı dünyalar olduğunu gösterir. “Semi-yotik çok-merkezilik” terimini kullanan postmodern düşünürler, fenomenlerin eşanlamlı olarak değişik ve hatta birbirini dışlayan yorumlara konu oluşturduğunu ve toplumda dolaşım halinde bulunan bu dil oyunları çokluğunun hiçbir şekilde bütünselleştirici bir üst-söyleme

çevrilmesinin mümkün olmadığını vurgularlar: Zorunluluğun tikelleştiği ve olumsuzluğun evrenselleştiği, ontolojik terimlerle “dır”ın yerine “ve”nin ikame edildiği bu düşüncede, şeylerin önsel bir düzeni olduğu yadsınır: Pek çok sayıda düzen modelleri vardır ve bu modellerden her biri yalnızca onu gerekli kılan uzlaşım sal pratikler çerçevesinde anlamlı olur.

Derrida’nın yazılarında deconstruction (yapıbozum) kategorisine, klasik epistemolojinin ayrıcalıklı son teriminin (gösterilenin) dışta bıraktığı şey (gösteren) üzerinde temellendirildiğini göstermek yoluyla yerinden etmek ve yeniden tanımlamak bağlamında yer verilir. Deconstruction, böylece, Batı felsefesi geleneğinin kurucu kategorilerinin, bir yöntem ve temeller arayışının ve belli bir vocabülariteye öncelik tanınmasının yadsınması anlamına gelir (Derrida, 1981: 41). Öznelliğin nesnellikten ya da doğrunun (ya da hakikatin) yanlıştan ayırt edilmesi sorunsalı, bundan böyle bir yöntem sorununa değil, genel olarak, linguistik bir cemaatin ortak kavrayışına gönderme yapan bir anlamlılık sorununa dönüşecektir. Bu bağlamda doğru düşünce ve hakikate özgü içkin bir güç yoktur; bilgi sistemleri, ancak kendi gelenekleri konteksinde değerlendirilebilir. Böyle bir durumda önermelerin/yorumlamaların geçerliliklerinin saptanması yine bu gelenekler kapsamında geliştirilen ölçütleri devreye sokar.

Eğer mekân, zaman ve gerçeklik dilden dile değişiyorsa, dil ve dilsel ifadelerin ötesinde ve üstünde nesnel bir ayırım temeli işlevi görececek bir gönderge yoksa o zaman Feyerabend’in söylediği gibi, adına layık bir göreci olarak, gerçeğin, doğrunun ve bilginin doğası üzerinde savlarda bulunmaktan çekinmek ve özgül, somut alanlara bağlı kalmak gerekir. Zira tarihsel olgular, ideolojik bir alanın içinden çıkıp gelen olumsal bir biçimde varlıklarını metinler olarak sürdüren ve hiçbir biçimde nesnel bir yönelim içermeyen görüngülerdir. Toplum bu bağlamda eğrileme, düz-değişmece ve insan biçimciliğinin devingen, çoğaltılmış, şiirsel ve dilsel olarak süslenmiş; kısaca, “ ne olursa uyar” ilkesinde özetlenen bir insan ilişkileri toplamıdır. Bilimsel ilgiler ve kategoriler ise, oldukça özenle hazırlanmış kurgusal yapılandırmalardır; gerçek’in değil, düşüncenin kuramsal zenginlikleridir (Feyerabend, 1995. 13). Bunun ardından gelen ilke, ilkeselliğe veadır. “Bir kavram uygulaması eylemi, diyelim, bir ilkeye uygunluğuna göre açıklanamaz; çünkü ilkenin dile geldiği sözlü formülasyon, onu oluşturan kavramların gerçekte nasıl yorumlandığına bağlıdır” (Barnes, 1990: 217).

Farklı yorumlar farklı dünyalara karşılık gelir; mitsel çerçevelere dönüşen bu dünyalar bir tür dışa açık pencereleri olmayan monadik kürelerdir. Bu yorumlar, ne iyi ne kötü, ne doğru ne yanlışlar, yalnızca kendi göstergelerini oluşturan dilsel pratikler bağlamında soruşturmaya konu oluşturlar. Herhangi bir dilsel pratiği ve bu dilsel pratikten çıkan yorumlara göre, hiçbir sağlam ve nesnel bir gerekçelendirmenin temellendirilemediği bir düzlemde geriye görelilikçi bir konuma yerleşmekten ve kuşkucu bir tutum sergilemekten başka bir şey kalmaz. Gerçekten de dilin temsilden kopması ya da temsilin gerçekliğe bağlı olmaktan çıkıp gerçekliğin temsile bağlı kılınması, nesnenin ve bilginin gerçekliği karşısında kesin bir belirsizlik durumu yaratır. Artık gerçeklik, bundan

sonra yalnızca dağınık bir sistemin kaygan zemini üzerinde var olur (Foucault, 1998: 396).

Gerçek, yalnızca kültürel ya da siyasal bir inşanın sonucudur; var olan biricik dünya, görünüş dünyasıdır. Dolayısıyla, tüm insani bildirimler, bir dünya açıklamasını değil, bir dünya yorumunu ve düzenlenişini ifade eder. Her fenomen, hermeneutik bir bağlama yerleşir ve yorum tüm ilişki biçimlerinin aynı zamanda hem aracı hem de içeriği haline gelir. Çünkü dünya tümüyle olumsal, temelsiz ve anlamdan yoksun olayların; araştırmanın yorumlayıcı doğasına eşlik eden belirlenemezlerin fenomenlere anlam verdiği bir olaylar çokluğundan ibarettir. Hiçbir üst-anlatının bağlayıcılığının kalmadığı, belirsizlikle nitelenen bu hiper-mekânda, gerçeklik göstergelere dönüşür ve zaman bir dizi süregelen “şimdi” halinde parçalanır. Geriye kalan tek şey, sözcükler ve anlamların sonsuza kadar kendilerine gönderme yapan oyunudur. Postmodern duyarlılığa sahip yazarlar, bu ontolojik birliği kalmamış çoğul dünyayı, ilkelerin aslanlığını reddederek göstergelerin sonsuz çokluğunu “kendinde iyi” olarak kabul eder ve hatta kutsarlar (Guehenno, 1998: 82; Bauman, 1998: 226).

Kuşkuculuğun belli bir türünün radikal görecelilikle buluştuğu bu düşünsel evrede, esas olan, ortak anlam ufuklarından kaçış; herhangi bir farklılığın belirginleştirilmesi ve nesnel kurallardan öznel stratejilere geçiştir. Çok sayıda ve dağınık biçimlerde, baskı, kimlik ve söylemler vardır ve bunların ortak bir fon üzerinde anlamlandırılması, ortak bir anlam koduna tabi tutulması olanaklı değildir (Chartier, 1998: 10–11; Jameson, 1997: 299). Nesnel gösterilenin yokluğu, anlamlandırma alanını ve oyununu sonsuz derecede değişken ve olumsal kılar. Toplumdaki her şey anlamlandırma pratiklerine göre, söyleme dayalı olarak oluşur ve her söylem yalnızca kısmi ve geçici bir anlam kesinliği taşıyabilir. Gerçekten de söylem dışında tanımlanabilecek hiçbir özne, hiçbir sabit kimlik, hiçbir mutlak çıkar, hiçbir belirleyici koşul ve savaşım, hiçbir zorunlu ilişki yoktur demek; yalnızca adlandırılmış anlam vardır demenin bir başka yoludur. Anlamın verili olmayıp üretilmesinden çıkan sonuç, anlamın farklı özellikler gösteren toplumsal ve simgesel öğelerin konumlandırılmasına ya da eklemelenmesine bağlı olarak değer kazanmasıdır (Larrain, 1998: 142).

Nesnel her temellendirme nasıl yalnızca kendi içyapıları tarafından açılan kimi olumsallıkların güncelleşmesinden başka bir şey değilse, aynı biçimde tözsel insan kategorisi de modern toplumsal örgütlerin ideolojik bir kurgusundan başkaca bir şeyi ifade etmez (Derrida, 1976: 158; Vattimo, 1999: 85–86; Deleuze ve Guattari, 1990: 89). Bireysel öznenin olduğu kadar kolektif öznenin kimliği de değişkenlikle ve kararlanamazlıkla nitelenir. Bu bağlamda özne, herhangi verili bir özden yoksundurlar ve sahip oldukları kimlikleri olumsal ve karmaşık yapılandırma süreçlerinin görece sonuçları olmaktan öte bir anlam taşımaz. Bu bağlamda öznenin ölümü, kendini üreten ilişkiler dizgesinin statik ve kararlı olmaması nedeniyle bütün toplumsal kimliklerin anlamının sürekli olarak ertelenmiş ve askıya alınmış belirsizliğini ifade eder. Bu, evrensel sınıf ve öznelerin içinden konuştukları epistemolojik temelin ortadan kalktığı (meta anlatıların sona erdiği) savının dolaysız sonucudur: Nesnel göndergenin yitmesiyle birlikte birleşik ve

birleştirici bir öz anlamında “özne”den de kopulur ve bir öznelere çoğulluğuyla -tabi ki her biri kendi indirgenemez kimliğini kuran seslerin bir polifonisiyle- karşı karşıya kalınır. Artık insan, çeşitli söylemler ve pratikler tarafından üretilmiş çeşitli özne konumlarının kavşağında parçalı, tamamlanmamış, rizikolu ve geçici olarak teğellenmiş topluluklarda yerleşim kurmuş bir göçebidir (Hall, 1995: 109; Mouffe, 1994: 186). Postmodernlik, Derrida’nın sözleriyle, “insanın ve hümanizmanın ötesine geçmeyi dener” (Derrida, 1999: 173). Hümanizma sona ermiştir, çünkü gerçeklik-atıf düzlemi (nesnel insan kategorisi) aşkınsal niteliğini yitirmiş ve yörüngesinden çıkmıştır.

Toplumsal gerçeklik, betimlenimine ve haritalandırılmaya uygun düşmediğinden, geriye her biri aynı değerde olan “eşanlık” içinde var olan sınırsız sayıda kısmi perspektiflerden, tekil fragmanlardan başka bir şey bırakmamaktadır. Dil ya da söylem dışında kalan hiç bir şey yoktur; dünya mutlak anlamda bir söylemler, dil-oyunları çoğulluğundan ve adlandırılmış anlamlar alanından oluşur. Artık, “var oluş kiplerinin, birinin ötekinden ‘daha iyi’ olduğuna karar vermek üzere, onları kıyaslayacak, eleyecek aşkın değerlere gereksindiklerini düşünmek için en ufak bir gerekçemiz bile yoktur. Tersine, ancak içkin kıstaslar vardır ve bir yaşamın olabilirliği, bir içkinlik düzlemi üzerinde çizdiği devinimlerle, yarattığı yoğunluklarına göre ölçümlenir; çizmeyen ve yaratmayan atılır. Bir var oluş kipi, İyilik’ten ve Kötülük’ten ve de her türlü aşkın değerden bağımsız olarak iyi ya da kötüdür, soylu ya da bayağı, dolu ya da boştur; varoluş derecesinden yaşamın yoğunluğundan başkaca bir kıstas asla yoktur” (Deleuze ve Guattari, 1992: 49). Gerçek ya da hakikate özgü anlatılarla bir ilişkimizin kalmadığı bu farklı mekânda tüm gönderge sistemler tasfiye edilir ve geriye yalnızca zihnin kendi kendisiyle oynadığı anlamdan ve insandan yoksun içe dönük eylemin olanağı kalır.

Özetle ifade etmek gerekirse, “postmodern dönem kalıcı ve onulmaz belirsizlik koşulları altındaki bir yaşama; iddiaların tarihsel olarak şekillenmiş göreneklerden daha sağlam ve bağlayıcı bir zihne dayandığını kanıtlayamayan, kendisiyle birlikte yarış halindeki sınırsız sayıda yaşam bilincinin var olduğu bir yaşama uyum sağlamaya çalışır” (Bauman, 1996: 66). Postmodern birey, olumsal güçler tarafından ya da daha doğru bir deyişle, belirsizlik tarafından belirlenmiş duygulara ve içselleştirmeye yönelik bir “yaşa ve yaşat” tavrıyla yetinen bölünmüş ve parçalanmış bir kimliğe karşılık gelir. Tam da kendi temelsizliği üzerine temellendirilen bu özne, ayırık bir kişiliğe ve gizil olarak karışık ve parçalanmış bir kimliğe sahip, teğel teğel sökülün bir yamalı bohçadan başka bir şey olmayan bir “persona”dır (Rosenau, 1998: 100).

Gerçekten de gördüğümüz şey “mutlaklaştırılan minik bireysel varlıklar; toplumsal atomizasyonun kullanılır hale getirdiği küçük “yurttaşlar”dır (Vanegiem, 1996: 102). Bu, kuramsal olarak bireyden vazgeçilmesine karşılık bireyin özeaksızlaştırılmış hazcı bir monad olarak yeniden canlandırılması demektir (Best ve Kellner, 1998: 339, 400). Postmodern özne, paradoksal bir anlam içinde, hem özgürdür hem de özgür değildir: Özgürdür, çünkü ta nüvesine dek dağınık, olumsal güçler öbeği tarafından belirlenmiş ve biçimlendirilmiştir; özgür değildir, çünkü Adorno’nun söylediği gibi “kendini ‘Ben’ olarak ortaya koyan şey gerçekte bir ön yargıdır; tahakküm merkezlerinin ideolojik bir

hipoztazlaştırılmasıdır” (Adorno, 1998: 66). Aslında bu özne, toplumsal alandan çekilerek, herhangi bir örgütsel bağlılıktan ve entelektüel tutarlılıktan kaçınan, kendisini yalnızca çok çeşitli ve çelişkili durumlara ve kısa ömürlü toplumsal devinimlere yönelten ve ortada benlikten başka keşfedecek bir şey bulamayan kaba bir benlikçiliğe sığınan neo-liberal anlayışın öznesidir (Bookchin, 1996: 12–13; Gorz, 1999: 65; Mulgan, 1995: 282).

Postmodernlerin bu öznesi, yani son özne, liberalizmin yeniden betimi içinde aklın yerine tam tersi bir umudu (kişiye özgü fantezilerin gerçekleştirilmesi şanslarının eşitleştirileceği yönünde bir umudu) temel alan, başka herhangi bir riske atılmayı veya deneyimlere girmeye inanmayan, mutluluğu keşfetmiş ve kendini korumaktan hoşnut burjuva bireyini ifade eder. “İlkeselliğe veda”, pek çok postmodern duyarlılığa sahip düşünür için, sistemin alternatifinin görül (e)mediği ve ironik olarak alternatifin, sistemin içinde ve/ veya kenarlarında arandığı bir fragmanter analize yol açmaktadır. Böylesi bir analiz, birbirinden ayrı duran söylemlerin bir mikro analizi lehine bütünsel analizin reddedilmesine ve bu da sonuçta toplumsal sistem ve hatta bizzatlı toplum kavramının bir kenara atılması anlamına gelmektedir.

Son çözümlemede postmodern deneyim, yorgun, bitkin, her şeyden usanmış bir sessizliğe çekilen, olup-bitenin kavranılamaz enginliği karşısında kendisinin ne denli güçsüz olduğunu tasayla kabullenen bir insan tasarımıyla sonuçlanır. “Tarihin sonu”nda yer alan, tarihin sonunu yaşantılayan bu insan için şu söylenebilir: “Son insan, mutluluğu keşfetmiş olan ve kendini korumaktan hoşnut bir insanlığı ifade eder; bundan böyle riske atılmaya veya deneyimlere girmeye inanmaz; artık gerçekten hiçbir şeye inanmaz -tutku ve bağlamdan yoksundur. Bu tip bir insanlığın tutumu da, her bakış açısı eşit değerde kabul edildiğinden, artık hiçbir beğeni, ayırım veya yargısının bulunmadığı hoş bir göreliliğin tutumu olacaktır olsa olsa; ne iyi ve kötü, ne zengin ve yoksul, ne hükmeden ve itaat eden, ne yöneten ve yönetilen olacaktır” (Ansell - Pearson, 1998: 138; Weber, 1997: 160).

Belleğini ve ütopyasını yitirmiş, gündelik olana gömülmüş bir caydırma evreninin, modern tarihe ve onun çok boyutlu bir eylemlilik ve praksis biçimi olarak öznesine gereksinimi yoktur (Jakoby, 1996: 29). Postmodernlerin insanın ölümüne ilişkin temel mitleri, böylesi bir toplumsal evren görüntüsünün yapısal gereklerine gönderme yapar. Bugününü geçmişin mirası ve geleceğin olanakları düzleminde algılayan ve kavrayan yaratıcı ve örgütleyici özne eksikliğinin tüm boyutlarıyla duyumsandığı kapitalist toplum yapısının bu geç evresinde, gündelik yaşamın olumsal gereklerine göre biçimlenen hazzı varlıklar anlamında insanlar, postmodernliğin ölmeyen insanlarıdır. Yani, nasıl kapitalizmin tarihle, ideoloji’yle ve toplumsal fail ile birlikte sona erdiğinden söz edilmiyorsa, aynı şekilde geç kapitalist evrede insanın en azından bu haliyle sona erdiğinden söz edilemez. Bir başka deyişle, bu kuramın, insanın ölümünü ilan etmesi ile hiçbir biçimde müdahale kabul etmeyen kör piyasa güçlerinin üstünlüğünü öne çıkaran yeni tutucu-liberal öğretisi arasında dolaysız bir ilişki vardır (Larrain, 1995: 211). Bilindiği üzere, piyasa mantığı, özdeşlik ilkesi temelinde işler; farklı fenomenleri birbirlerine eşitleyerek, dünyayı türdeş bir duruma getirmeyi amaçlar. Niceliklerin mutlak

egemenliğinde, geriye yalnızca birbirleriyle değiştirilebilir ve birbirine özdeş “şeyler” kalır; bu, bir insan-nesneler dünyası üzerine kurulu bir ütopyadır. Burjuva ideolojisinde bu ütopya, olgusal bir gerçeklikmiş gibi algılanır ve kuramsallaştırılır: Şeyleşmiş dünya bütünüyle nesnel olmuştur; toplumu biçimlendiren teknik ya da araçsal rasyonalite, soyut (doğal) güçler olarak tikel toplumsal grup ve bireylerin dışında işlemektedir. Ve insan-özneler, bu işleyiş sürecinin doğurduğu sibernetik örgütlenmenin şemalarında donup kalmış; yabancılaşmış var oluşları tarafından sindirilmiştir (Vanegiem, 1996: 89; Arendt, 1996: 418).

Adorno ile Horkheimer’in söyledikleri gibi, “gerçekliğin meşruluğu, iktidara intibak ediş artık özne ile gerçeklik arasındaki diyalektik bir sürecin sonucu değildir, tersine sanayi çarkları tarafından üretilmektedir (...) serbest bırakılmış üretim devleri, bireyi, onun tatmin olmasını sağlamakla değil, özne olarak yok etmekle aşmıştır” (Adorno ve Horkheimer, 1996: 197).

3. Postmodern Toplum ve Postmodern Politika

İnsanın amacı ile toplumsal sonuç arasındaki bağlantının kopması ya da “Tarih” ile “Doğruluk” arasındaki bütünleyici ilişkinin çözülmesi deneyimi, geride mutlak öngörülemezlikle nitelenen ve zaman dilimlerine göre düzenlenmesi olanaksız, olasılıkçı bir mantığa zemin hazırlayan bir mekâna sıkışmışlık duygusundan başka bir şey bırakmaz. Bütün gerçekliğin sonsuz derece değişken, olumsal ve birbiriyle eşanlı olarak eşdeğerlilik sunan bir farklılıklar çokluğu olarak temellendirilmesi, toplum ve tarih üzerinde makro perspektifler geliştirilmesi olanağını yerinden eder. Bu, esas itibarıyla, çoğulluk, çok-katlılık bölük-pörçüklük ve belirlenemezlik lehine, toplumsal tutunum konusundaki modern kategorilerin yadsınması amacına karşılık gelir. Sonuçta, toplumsal sistem ve toplum kavramının kendisi çözülür; her özgül toplumsal-kültürel oluşum, kendi tarihsel eylem, bilinç ve belirlenim tarzına sahiptir. Burada gündeme gelen ya da sorgulanan şey, temsilin bir toplum mantığına gönderme yapılarak ya da hegemonik bir öğretiyi veya pratik konumdan kalkılarak haklılaştırılması sorunsalıdır.

Siyasal kuram açısından öne çıkan sorun, gerçekten de olanaklı politik egemenliğin gerekçelendirilme biçimiyle ilgilidir. Bu sorun, “belli bir gönderim çerçevesini ve değerlendirci perspektifi nasıl ve niçin seçeriz?” sorusuyla ilgilidir (Featherstone, 1996: 11). Aynı olaylara farklı türden eşdeğerde farklı anlamların atfedilebileceğinin veri alındığı göz önünde tutulduğunda, bir anlamın nasıl olup da başat bir söylem haline gelerek tek açıklama olma yetkisini kendine tanıdığı ve alternatif ya da kendisiyle rekabet durumundaki tanımlar üzerinde koyduğu sınır ya da yasaklamayı sürdürdüğü sorusunun önemi ortaya çıkar (Hall, 1999: 93; Jenkins, 1997: 37).

Çağdaş siyasal kuramın bu temel sorunsalı, genel olarak ideolojiye -ki olayların belli bir yönde anlamlandırma iktidarı olarak tanımlanır- gönderme yapılarak ve ideolojik anlamlandırma, siyasetine bağlanarak çözümlenir. Eş deyişle, barizlik ya da meşruluk

ancak iktidar tekeline bağlı olarak ortaya çıkabilen bir özellik olarak kavranılır. Başka bir anlatımla, bu sorunun özü, başat bir söylem biçiminin ona zorunlu olarak major bir konum vermek için iktidardan nasıl çıkartıldığı biçiminde kuramsallaştırılmasına dayanır. Söylemle söylem-dışı gerçeklik arasında ayırım yaparak çalışmanın olanaksız kılındığı postmodern düşüncede, gerçeklikler arasındaki yaklaşım farklılıklarından doğan çatışmalar, bu yaklaşımlarından birinin güncel bir politik hareketin bir parçası haline getirilmesiyle tek sesli bir yapı görünümünü kazanır. Eş deyişle, bu birlikçi yapı, anlamın temelinde yatan ortak bir özün ifade edilmesinin değil, politik yapılanma ve savaşımın sonucudur (Hall, 1999: 96–97; Bourdieu, 1996: 8; Lyotard, 1990: 61).

Burada söz konusu olan, oluş karşısında mekânın ayrıcalıklı kılınması ve mekânın apriori bir düzenden yoksun, -farklı tarihler ya da kolektif bilinç ve imgelemde geçici yapılandırmanın değişik dizge ve yollarını içeren-kendinden başka hiçbir şeye içkin olmayan bir içkinlikler düzlemleri olarak yapılandırılmasıdır. Mekânın merkezini kaybetmesinin ve bütünsel bir perspektifle kuşatılmasının olanaklılığı deneyiminin yadsınması önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu şekilde, tarihin, yönü olmayan, kesintili ve parçalı bir sürece dönüştürülmesi, eş deyişle tarihin çözülmesi, her şeyden önce onun yalnızca sonunu değil birliğin bozulduğu düşüncesini gösterir. Zamansal açıdan “son” ya da “ölüm”, zaman içinde hiçbir geleceğin ve umudun artık olanaklı olmadığı, “şimdi”de yoğunlaşmış bir “arı yaşam” alternatifinden başka bir şeyin kalmadığını ifade eder Heidegger’in söylediği gibi, eğer geçmiş ele geçirilemez ve gelecek de belirsizlikle niteleniyorsa, ya da Baudrillard’ın daha radikal anlatımıyla, geçmiş ya da gelecek yoksa şimdinin verili parçalarının ikamesiyle kendini sınırlayan bir oyun çokluğu sahneyi kuşatır. (Baudrillard, 1998: 45).

Esasen bu, insanları hem birleştiren hem de ayıran ortak bir dünya bilincinin izlerinin silinmesine ve buna bağlı olarak da, ortak bir amaç oluşturma ve ona yönelme olanağının gün geçtikçe elden kaymasına ve bu anlamıyla da dünyanın yitilmesi deneyiminin yaşantılanmasına karşılık düşer. Gerçek ya da hakikate özgü anlatılarla bir ilişkimizin kalmadığı bu farklı mekânda tüm gönderge sistemler tasfiye edilir ve geriye yalnızca zihnin kendi kendisiyle oynadığı anlamdan ve insandan yoksun içe dönük eylemin olanağı kalır (Brown, 1989: 93; Arendt, 1996: 435–436). Merkezi ortadan kaldırılmış böylesi parçalanmış ve dağılmış bir hiper-mekân, bilinçte kendini bir şaşkınlık hali olarak gösterebileceği gibi, bu durumu normal karşılayan ve hatta bu duruma uyum sağlamayı erdem kılan bir yönelim biçiminde de gösterebilir (Morley-Robins, 1997: 110).

Gerçekten de çok sayıda postmodern yazar, nesnel göndergelere olanak tanıyan epistemolojik yuvanın, aslında kimi tarihsel olabilirliklerin güncelleşmesinden başkaca bir şey olmadığını düşünür ve bunu memnuniyet verici bir durum olarak değerlendirir. Post-Marksistlerden, Laclau ve Mouffe’e göre, bütün “öz”lerin olumsuzluğunun ve belirsizliğinin ortaya çıktığı bir ortamda, politika, en üst düzeye çıkar. Onlara göre, çok-tanrıcılıkla birlikte, “evrensel” sınıf ve öznelerin, içinden konuştukları epistemolojik yuva bütünüyle ortadan kalkmıştır ve onun yerini her biri kendi indirgenemez söylemsel kimliğini kuran seslerin bir polifonisi almıştır. Buna göre, evrenselin söylemi ve onun ancak az sayıda

öznenin ulaşabileceği “doğru” ya da ayrıcalıklı bir zeminin var olduğu şeklindeki örtük varsayım terk edilmeden hiçbir radikal ve çoğulcu demokrasi modeline kapı aralanamaz. Politik terimlerle ifade edilecek olursa, bu demokrasi modelinde, antagonizmaların ortaya çıktığı apriori ayrıcalıklı yüzeylerin olmadığı gibi politikadan apriori dışlanması gereken söylemsel alanlar da yoktur (Laclau-Mouffe, 1992: 235; Laclau, 1995: 9–10). Bu durumun ilk sonucu, evrensel sınıf ve öznelerin, içinde konuştukları göndergelerin ve epistemolojik çerçevenin ortadan kalkması ve yerini “şeyler”in olumsal, sallantılı ve sınırlı bilincinin almasıdır. Bundan böyle, dünya tek bir “ben”e boyun eğdirilmek yerine, -her biri kendi indirgenemez perspektifine bağlanmış iradi bir fantezi dünyasında- keyfine uygun ilişkiler ağı örebilen özgür bireylerin çoğulluğuna dayanacaktır.

Siyasal kuram bağlamında, postmodern düşünürler, geçmişte tek sesli anlam-taşıyıcıları olarak düşünülen meta- anlatıların (örneğin evrensel sınıf ve özneler) düzlemini yitirmesini ve belirsizleşmesini radikal bir demokratik proje için tehdit olarak görmek şöyle dursun, bu projenin amaçlarının yürütülmesinde zorunlu bir araç olarak görürler. Hatta demokrasiyi, kesinliğin denektaşlarının erimesi olarak nitelerler ve bu doğrultuda özgürlüğü de-monomitsel olarak yalnızca tek ve biricik bir anlatıya sahip olmanın tam tersi olarak- polimitsel olarak ayrı ayrı anlatılara sahip olabilmek olarak tanımlarlar (Laclau ve Mouffe, 1995: 218). Onlar için, aslında tek önemli olan şey, somut ayırım ve güzergâhların çeşitliliğidir. Fenomenler, eşanlı olarak değişik anlamlara sahip olabilirler ve esasen gerçeğin söyleme dayalı olarak oluşmasından ötürü toplumsal gerçeklik -hiçbiri doğası gereği bir diğerine üstün olamayan ve dolayısıyla herhangi bir bütünselleştirici üst-söyleme çevrilemeyen ve değerlendirilemeyen- bir dil oyunları çokluğundan ibarettir. Zira toplumsal ilişkilerin temellerini yitirmesi ve ona özünü hiçbir dikişli yerin olmaması, söylemi, evrensel ve nesnel nitelikte ölçüden, doğruluktan ve gerçeklikten yoksun toplumsal ilişkilerin aynı zamanda aracı ve içeriği haline getirilir (Lefebvre, 1998: 118; Murphy, 1995: 82, 117–118).

Bütün özlerin olumsallığının ve belirsizliğinin ileri sürüldüğü, toplumsal bölünme ve çatışkının söylemsel bir inşa edimi olarak kabul edildiği böylesi bir düşünsel ortamda, siyasal kuram, ortak bir anlara ve amacı zorunlu kılan siyasal bir akıl yürütmeden uzak durarak kendisini tanımlayacaktır. Bu, hiç kimsenin siyasal üstünlük savında bulunmadığı, yerelleşen ve hatta mikrolaşan iktidar ve direniş biçimlerinin yan yana yer aldığı, ortak bir kamusal istenç ya da onaylayıcı siyasetin olanaksız görüldüğü bir siyasal küredir. Ortak bir anlam ya da amacın temellendirilmesinin olanaksızlığını ifade eden farklılık kategorisi, bizzat bu farklı güç ilişkilerinin ve direnç biçimlerinin nasıl bağlantılandırıldığını ve oluşturulduğunu gösteren kapsamlı bir haritanın olabilirliğini dışlar. Çoğulcu konum, farklılıkların; söylem içerisinde egemen olma savaşımı yoluyla olumsal bir düzlemde ayakta kalabildikleri sürece varlıklarını sürdürebilen farklılıkların biraradalığına dayalı bir yaşam biçimi koyutlar. Anlam, herhangi bir özgül anda, olumsal ve keyfi durmaya, zorunlu bir ara vermeye bağımlı kılan (nihai bir perspektifi ya da aşkın garantörü yadsıyan) ve dolayısıyla anlamı her zaman görelî ve muhalefete konu oluşturacak farklı özellikler gösteren terimlerin sonsuz yeniden konumlandırılmasına bağlayan bir düzlemdir. Bu durumda siyasal pratik de, yalnızca bir yorumlama bağlamında

yaşanacak; büyük ölçüde belirginlikten yoksun olarak istikrarsız ve öngörülemez olacaktır.

Çoğulcu konumdan yana postmodernlerin temel sorunu, Eagleton'un belirttiği gibi, "hiyerarşinin olmadığı bir farklılığın nasıl olup ta arı kayıtsızlığa, fark gözetmemeye dönüşmeyeceği ve böylelikle kabul etmediği evrenselciliğin bu tür tersine çevrilmiş aynamgesi haline gelmeyeceğidir" (Eagleton, 1999: 136). Gerçekten de, evrenselciliğin yadsınmasına ya da farklılığa sınırsız bir saygıya yaslanan bir dilin ortak bir dil haline geldiği bir dünyada siyasal kimlik silikleşir. Dolayısıyla, etkin bir siyasal angajman için gerekli etkin çoğunluklar oluşturma kapasitesi gözden kaybolur ve siyasal eylem olanaksızlaşır. Bu durum, toplumu, yalnızca siyasal bir eleştiriden öteye gitmeyen normatif bir boşlukta yaşamda kalma savaşını alanına dönüştürür. Bu alan, tarihsel düşünümünden koptuğu için, üzerinde görüş bildirmekten kaçınılan -çerçevesini atomculuğun ve araçsallığın oluşturduğu- farklılıkların ve tek benci açıklamaların ortamıdır.

Böyle bir ortam, insanları, tam anlamıyla Epiküryen bir dünyaya; bu dünyanın apolitik hazcılığına sürükler. Geriye, çözülüp dağılmakta olan bir toplumsal düzenin fragmanları içinde keder ve hazla karışık bir duygu içinde yaşamaktan başka bir şey kalmaz. Guehenno'nun söylediği gibi, bu, yavaş ve çaresiz bir beyin kanaması gibi hoş bir kayıtsızlığa varan tinsel bir limana insanın demirmesi demektir (Guehenno, 1998: 100). Gerçekten de dünyadan köktenci bir biçimde yabancılaşmanın yaşandığı ve bu yaşam deneyiminin bir bütünlüğe doğru yönelerek yabancılaşmanın bilincini yok edecek derecede güçlendiği bir evrede, belirsizlik ve çözümsüzlük duygusu yaygınlaşır. Bu şekilde tükenmiş, bitmiş ve yeni enerjileri dışlayan çözümsüz düğümlerde kilitlenmiş bir dünya, tek sözcükle yitirilmiş bir dünyadır. Dünyanın böylesi bir görünümü, geride, insanları hem birleştiren ve hem de ayıran ortak bir anlam-bağlamından yoksun kılınmış ve umutsuz bir terk edilmişliğe sürüklenmiş, yalnızca kitle halinde bir araya getirilmiş bireylerden başka bir şey bırakmaz. Böylesi bir dünya, kendiliğindenlik temelinde işleyen örgütlenmiş bir yaşamdan ibarettir (Arendt, 1996a: 125; Senet, 1996: 53). Toplumun ve toplumun kurumsal çerçevesinin, hiçbir içkin amaç içermeyen ya da önceden belirlenmiş bir ufka yaklaşmadan sonsuz bir akışla nitelenen insan-ötesi ve bütünsel bir sürecin parçası olarak görülmeye başlanması, insani etkinliği, ister istemez dünyayı değiştirme yolunda açık kalan tek noktaya, yani insanın kendisini değiştirmeye yöneltir. Zira dünya bu temellendirmede insana yabancı, insan eylemlerinden hiç etkilenmeyen, nüfuz edilmesi olanaksız bir rasyonelliğe dönüştürülmektedir. İçselleştirilen nesnel yapıların büründürüldükleri kavranılamazlık, irrasyonellik ve belirsizliğin kaçınılmaz olarak insanları kendi varoluşlarının edilgen izleyicilerine dönüştürme eğilimi, iktidara el koyan dolayimsız bir tahakküm düzeni amaçlayan bir ideolojinin gereklerine yanıt verir.

Bu ideoloji, bireyi kendine yabancılaştıran, iç bütünlüğüyle birlikte özerkliğini de yadsıyarak, tümüyle rasyonelleşme mekanizmasına bağımlı kılmayı amaçlayan yaygın bir terörü topluma egemen kılmak suretiyle işler. Lefebvre'nin söylediği gibi, "terör, belli bir alanda yoğunlaşmaz, bütünden ve ayrıntıdan doğar, 'sistem' (...) her üyeyi kavrar ve onu bütüne, yani bir stratejiye, gizli bir erekliliğe, sadece karar verici güçlerin bildiği fakat

hiç kimsenin gerçek anlamda sorgulamadığı hedeflere tabi kılar” (Lefebvre, 1998: 147). Böylesi bir amaç gerçekleştirildiğinde, her birey kendini suçlu hissettiği ve suçlu olduğu bir ruh haline yakalanmış olur: “Kişi evrensel haksızlıkta kendi suç ortaklığını anlamaya yanaştığında kavurucu bir utanç duyacaktır. İnsanlar da buna katlanmaktansa, görünüşünün düzgünlüğüyle kendi özlerini saklayan ve bunu da alay eder gibi yapan şeye bağlanmaktadır” (Adorno, 1998: 152; Kamper, 1990: 110).

Kapitalist toplumsal tahakkümün her alanda (emek, bürokrasi ve kültür endüstrileri) kurumsallaşması ve araçsal düşüncenin yükselen hegemonyası, toplumsal alternatiflerinden, alternatif düşünce ve eylem biçimlerinden yoksun dışsal bir işleyiş düzeneğine sahip tek boyutlu bir toplum tasarımına yol açmıştır. Bu toplum tasarımı ve buna ilişkin çözümlemeler hem Frankfurt Okulu’nun bazı temel yazılarında ve hem de Weber’de ağırlıklı olarak yer almıştır. Rasyonelleşmenin kaçınılmaz bir süreç, bir yazgıymış gibi algılanması aslında hegemonik erkin artık insana ve insanın dolayımdayıcı eylemliliklerine pek gerek duymadığının dolaylı bir ifadesinden başka bir şey değildir. Zira kitle haline getirilen toplumun etkisi altında çözölen eleştirel bilinç ve özerk akıl bağlamında toplumsal iktidar şeylesin tanınmaz ve görünmez hale gelir. Bu haliyle iktidarın şeyleşmesi, hegemonya olgusunun toptan yadsınması anlamına gelir; kapitalist devlet, sivil toplumu baskılar ve onu adeta içinde eritir. Sivil toplumun siyasal toplumun bütünsel baskısı karşısında bu şekilde çözölməsi, özerk bireyin yaygın yönetsel aygıtın ağırlığı altında ezilmesini beraberinde getirir (Weber, 1997: 159; Marcuse, 1990: 10–30).

Piyasa, üretimde sürekli bir alt-üst oluşla, bütün toplumsal koşullarda (üretim araçları, üretim ilişkileri ve onlarla birlikte toplumsal ilişkilerde) düzenin kesintisiz bozuluşu, geçicilik, devingenlik ve belirsizlikle kararlanır. Bireyi yalnızca kendisinin geçici bir etkisi gibi gösteren piyasa, kendinde içkin olan bunalım eğilimlerini, daha yaygın ve yıkıcı bunalımlar yaratarak çözöen/erteleyen merkezi bir istek şebekesine yaslanan bir mantığa sahiptir. Piyasanın içerdığı tüm bu anarşi potansiyelini yerli yerinde tutarak işleyiş mantığını sürdürmenin iki anarşist yöntemi (şiddet ve yayılmacılık), sağlam düşünsel temeller ve sağlam bir etkin politik çerçeveyi gerektirir (Marx, 1976: 114). Bu bağlam, yani ekonomik ve siyasal alanın yasalarının nesnel ve bireyler tarafından manipöle edilemez bir gerçeklik olarak kavran(dırıl)ması, burjuvazinin ekonomik ve siyasal iktidarının evrenselleştirilerek görünmez kılınması amacına hizmet edecektir. Burjuvazinin iktidarının içinde işlediği biçim, esas itibarıyla, teknik karakterlidir. En optimal çözümü aramaya programlanmış bürokratikleşmenin merkezi teması, insanlar ya da bireylerin kurumlardan daha az rasyonel olmalarıdır. Gerçekten de, teknikleşme, bireylerin toplumsal koşullardaki çatışmalardan uzaklaşabilecekleri ve bir bireyler kitlesi olarak yeniden üretilebilecekleri bir yöntem önerir. Bu yöntemde yapısal sorunlar bireysel sorunlara indirgenir ve toplumsal çatışmaların nesnel temelleri, atomize olmuş birey-özelere aktarılarak yerinden edilir (O’Connor, 1995: 292).

Bireyin temel referans noktası haline getirilerek toplumun çözölməsi, piyasanın yapısındaki içkin bu mantığın, özgül toplumsal bağlaşımları istikrarsızlaştırmasının dolaysız sonucudur. Bu sonuç, kolektif bastırmaya doğrudan bir yanıt olarak kişisel

güvensizliği ortaya çıkarır; kişisel güvensizliğin ön plana çıktığı böylesi bir zeminde geriye çelişkilerle yıpranmış bir toplum yaratır. Eş deyişle her şeyin bir işleve sahip fakat anlamının olmadığı belirsizlik ortamı, içerik bakımından sermayenin iktidarının güvence altına alınmanın bedelidir.

Böylesi bir ortam, biçim bakımından kapitalist ekonomik yöntemin kaçınılmaz sonucudur. Kapitalist yapılanmanın, endüstri toplumu, teknolojik ya da bürokratik toplum gibi adlandırmalarla öznesiz bir sistem olarak temellendirilmesi, adsız bir genel özneye işaret eder. Toplumsal-tarihsel sürecin bu şekilde öznesizleştirilmesi, egemen gücün özgül bir stratejisine karşılık gelir. Bu bağlamda, Weber'in sözünü ettiği türden bir toplumsal yapılanma belirginlik kazanır ve teknik toplum nitelemesi bu şekildeki bir içeriğin kuramsal düzeydeki ifadesini oluşturur. Teknik toplum tasarımının ardındaki sınıf stratejisinin bu şekilde ayırt edilemez hale getirilmesi, bireyleri, toplumsal sistemde neler olup bittiğinin gerçekten anlaşılamadığı, hiçbir toplumsal kategori ya da söylemin anlara tekeli elinde tutamadığı bir kaotik ortama sürükler (Gorz, 1999: 54; Senet, 1996: 53). Brown'un sözleriyle, "geç kapitalist toplumun reddedilmez biçimde kuşatan konsensüs, bütün gerçek çatışma nedenlerini eleyen bir toplumsal hayat örgütünün ürünü olmaktan çok bütün insani ifade iletişim girişimlerini boğan dar bir baskılama aygıtının topluma empoze edilmesinin sonucu olduğu için geriye çelişkilerle yıpranmış bir toplum bırakır" (Brown, 1989: 119).

Belirttiğimiz üzere, toplumsalın, hiçbir nesnel değer yargısında bulunmanın olanaklı olmadığı, her biri kendi kuralına, olumsuzluğun acımasız mantığına boyun eğen yok edilemez bir iç tutarlılığa sahip dil oyunları çokluğu olarak betimi, kendisini yadsıyanlar da dâhil olmak üzere herkesi umursamaz ve suskun bir politik boşluğun içine hapseder. Çünkü bazı seçenekler diğerlerinden daha anlamlı olmadıkça, farklılıklar politikası önemsiz ve dolayısıyla anlamsız bir pratiğe karşılık düşer: Farklılıklar için farklılığı yüceltme eğilimi, bu kavramın farklılığını işe yarayamayacak ölçüde evrenselleştirir ve farklılıkların doğru kullanımından söz etmek olanağını ortadan kaldırır. Böylelikle, farklılıkları yüceltme eğilimi, bir fark mantığı olmaktan, bir farklılıklar oyunu olmaktan çıkar, "aynı"nın sonsuz tekrarına dönüşür (Baudrillard, 1995: 22, 74, 117, 124). Bu haliyle de çoğulculuk, yadsıdığı ve suçladığı aşkınsal düşüncenin terimlerine ironik olarak başvurmak suretiyle ancak kendisine ifade edebilir ve ortaya koyabilir.

Toplumsal düzenden yoksun bir farklılıklar dizgesi halinde söylemsel olarak oluşturulduğu, dünyanın söyleme ayrıştığı bu tezin antirealist bilgi yönelimi (yani antagonizmaları toplumsal gerçeklikte değil, söylemde bulması) politikayı totolojik bir pratik haline getirir. Gerçekten de, göndergeden kopuk çeşitliliğin, tıpkı Deleuze ve Guattari'de olduğu gibi, çeşitlilik için yüceltilmesi, bu kavramın özgünlüğünü işe yaramaz hale getirecek ölçüde evrenselleştirir ve Laclau ve Mouffe'nin söylediği gibi, çeşitli hegemonik güçlere karşı koyabilecek kolektivist hareketleri belirsizleştirir (Laclau ve Mouffe, 1992: 16).

Esasen, kimsenin kimseyle kıyaslanabilir olmadığı bir toplum oluşturmak istediğimizi söylemek, kendi içinde totalleştirici, evrenselleştirici bir sav olduğu için, paradoksal bir konum üstlenmek demektir. Gerçekten de, meta-anlatının ölümünü bildiren anlatı, yadsıdığı meta-anlatıdan daha büyük bir meta-anlatıdır. Zira evrensel söylemlerin ya da meta-anlatıların dışlanması ancak ve ancak bir başka meta-anlatı aracılığıyla yapılabilir. Diğer yandan, görüleceği üzere, hem dil oyunlarının çoğulluğunu ve heterojenliğini talep edip hem de tartışmayı yasadışı bir biçimde tekellerine alarak - ayrıcalıklı konumları için gayri-meşru savlar önerdikleri düşünülen- meta-anlatıların, çoğulculuğun söylem krallığından dışlanması apaçık bir tutarsızlıktır. Bu tek yanlı, indirgemeci, özelleştirici ve aşırı ölçüde yasak koyucu bir söylemin varlığının göstergesidir (Kellner, 1994: 243; Habermas, 1990: 94). Baudrillard'ın söylediği gibi, “evrensel ötekilik ve farklılık simgelerinin efendisi olan kişi, dünyanın efendisidir. Farklılığı düşünen kişi, antropolojik açıdan üstündür. (Elbette; antropolojiyi icat eden odur çünkü). İcat eden o olduğuna göre, o her hakka sahiptir” (Baudrillard, 1995: 125).

Toplunun, piyasanın dolayımında içeriğinden arındırılmasıyla, yapısını, bütünlüğünü ve biçimini yitirmesiyle birlikte içeriksizleşen bireysel ego, “dayanışma-kırıcı”, “tarih-dışlaştırıcı” ve dolaysız siyasallık idealini reddeden gerçeğin biricik temeli olarak ortaya çıkar. Sonunda varılan şey, “bırakınız yapsınlar bireyciliğinin” egemen bireyi ile özdeş olan küçük burjuva girişimciliğinin benliğidir. Marx'ın çok önceleri söylediği gibi, bencil insan, çözülmüş bir toplumun edilgen varlığı, dolaysız belliliğin hedefi ve böylece maddi, kişisel ve dolaysız varlığı olan doğal bir şeydir. Aslında, çoğulculuk her şeyden önce bir pazar konumuna gönderme yapar ve siyasal kuram çerçevesinde temelcilik-karşıtı özelliğiyle, bireyselci diyebileceğimiz bir ontoloji üzerine yaslanan radikal bir liberalizm çağrısından başkaca bir şeyi ifade etmez. Eagleton'un söylediği gibi, çoğulculuk, birbiriyle çatışan bakış açıları ve üsluplardan oluşan çoğulluğu bir kendinde iyi olarak benimsemekle pazaryeri gerçekliğinin idealize edilmiş bir izdüşümünden ibarettir (Eagleton, 1996: 234).

Liberalizm için bilgi eksikliğimiz, nasıl toplumun bireylerinin kör ve olumsal etkinliklerinin bir sonucu olduğu anlamına geliyorsa, postmodern bir kuramcı için de, toplum, aynı ölçüde çeşitli türden gelişi-güzel tekbenci açıklamalar yığınıdır (Wainwright, 1995: 154). Best ve Kellner'in belirttikleri gibi, “hem liberalizm hem de postmodern teori, oldukça bireyselleşmiş varlık tarzları lehine topluluk ve öznelerarasılığa önem vermez. Üstelik her ikisi de toplumu birbirinden yalıtık küreler halinde parçalar: Liberal teorinin büyük bir kısmı kapitalizmi kamusal ve özel alanlar, devlet ve sivil toplum şeklinde ikiye ayırırken, postmodern teori, kapitalist toplumu birbirinden ayrı ve dolayımlayan alanlara böler, kültürü ekonomiden yalıtık halde ya da politikayı iş dünyası ve hükümetin sunduğu konjonktürden ayrı olarak analiz eder.” (Best ve Kellner, 1998: 345)

Çoğulcu konumun tüm bu farklılık, çoğulluk, heterojenlik retoriğinin ve bunların görünürdeki nihilizminin içerdiği paradoksal vargılarda da zaten belli bir ideolojinin evrenselleşen öznel mantığını açıklamaktan kaçınmak -ve bir zamanlar açık ve tartışmasız bir biçimde varolan- toplumsal çatışmaların metafiziksel dolambaçlar içinde gizemleştirilmesi amacıyla kaynaklanır.

4. Küreselleşme

Gerçekte bir dünya pazarı yaratma, mekânsal engelleri azaltma, mekânı zaman aracılığıyla yok etme içsel yönelimi, başlangıcından beri kapitalizmin dinamiğinin merkezinde yer almıştır. Bilindiği üzere, mekânsal ve zamansal pratikler toplumsal sorunlar karşısında hiçbir zaman yansız değildir; bunlar, özgül bir toplumsal içeriğin ifade edilmesine gönderme yaparlar ve dolayısıyla her zaman bir toplumsal savaşımın konusu oluştururlar. Kapitalist toplumsal sistemde, mekân ve zaman, meta üretimi için temel olan toplumsal pratiklerin düzenlenmesi aracılığıyla tanımlanır (Harvey, 1997: 261–269). Bugün bu tanımlamanın, kapitalizmin kuşatıcı bir sistem olarak yalnızca etkili rakiplerinin olmaması anlamında değil, gerçekte kaçış yolu bulunmayan bir sistem olarak benimsenilmesi ve gizlenmesinin yapısal gereklerine göre yeniden biçimlendirilmesine tanık oluyoruz (Blackburn, 1993: 97; Hobsbawm, 1993: 213). Öyle ki, toplumsal bütünleşme ve meşrulaştırma için artık pazardan başka bir düzeneğe gerek yoktur: “sürekli artan gereksinimlerin peşinde koşan bireylerin pazar yönelimi toplumsal bütünleşme için gereken tek koşuldur” (Bauman, 1997: 112).

Bu bağlamda küreselleşme, mekânın zaman aracılığıyla yok edilmesi projesinin iletişim araçları ve toplumsal savaşım düzenekleri aracılığıyla birleştirilmiş bir küresel mekânda gerçekleştirilmesi amacına karşılık gelir. Ancak, kapitalist birikiminin dinamik gücüyle toplumsal mücadelenin yarattığı koşulların, bütün ilişkileri belirsiz ve istikrarsız kılması, küreselleşmenin zaman ve mekânın sıkıştığı ya da kenetlendiği bir evre olarak ortaya çıkmasına yol açacaktır (Wallerstein, 1997: 38). Gerçekten de, zaman-mekân sıkışmasının nesnel göndergesini, kapitalizmin -kendi tarihi boyunca her zaman devinimci ve yıkıcı bir güç olarak kalmasını sağlayan- kendi iç mantığının yarattığı belirsizlikler ile toplumsal sınıf savaşımının yol açtığı belirlenimliliklerinin karşılıklı ilişkisi oluşturur (Harvey, 1997: 269, 327; Amin, 1993a: 20).

Mekân-zaman sıkışması, toplumsal yaşamın çevresinde örgütlenebileceği istikrarlı mekânsal ve zamansal ilkelerin yokluğu anlamına gelir. Kapitalizmin tek biçimlileştirme eğiliminin, eşitsiz birikimin dayattığı sınırlara çarparak belirsizleşmesi ve bunun sonucu olarak görüngülerin “doğru yer ve zaman”ının tam olarak tespit edilemediği bir duruma yol açması, dünyanın toplumsal olarak örgütlenme ve politik olarak bölünme biçimlerine ait bunalım içinde bir yapıyı gündeme getirir (Harvey, 1997: 269; Meszaros, 1996: 26). Eş deyişle, var olan bu yapılanmanın, çelişkiler aracılığıyla, devrimci bir praksis aracılığıyla ortadan kalkacağını düşlemek, yalnızca bir düş olarak kalmaya mahkûmdur.

Çağımızın toplumsal dünyasının parametrelerindeki süre giden değişim ve dönüşümlere, günümüzde doruğa çıkan mekân-zaman sıkışması damgasını vurur. Bu yeni evre, kendisini, ekonomik değerın giderek artan belirsizliğiyle büyüyen, değişken acıcılık ve yakalanmazlıkla nitelenen bir küresel mekân olarak gösterir. Mekân-zaman sıkışmasının günümüzdeki temel sonucu (ki anlatımını “katı olan her şey buharlaşır” türü bir duyguda bulur), ürünlerin, üretim tekniklerinin, emek süreçlerinin, düşüncelerin, ideolojilerin, değerlerin ve yerleşik uygulamaların bir gösterenden bağımsız göstergelerin

oyunu haline gelmesidir. Buna bağlı olarak da, insanda gelip geçici, yaratılmış imgeler dünyasında yaşadığı izleniminin doğmasıdır. Bu, tüm bağımlılık konumlarının istikrarsızlaştığı, insanların işgal ettikleri “yer”den emin olamadıkları ve dolayısıyla ortak bir amaç oluşturma ve ona yönelme olanağının silindiği bir mekândır. Özlü bir deyişle, bu mekân, kişisel kimlikte bir anlam kaybının ve kamusal alanda anlamlı bir politik yaşamın temellendirilemediği yersiz-yurtsuz bir görüntü ve benzetim coğrafyasıdır. Gerçekten de, küreselleşme düşüncesinden çıkan en derin anlam, dünya sorunlarının belirsiz, kurlsız ve kendi başına buyruk bir doğaya sahip; algılanması ve denetlenmesi olanaksız anonim bir güce yaptığı göndermedir.

Hiçbir şeyin doğru yer ve zamanının tam olarak algılanamadığı bir ortamda, toplumsal sorunları kolektif eyleme dökebilmenin, evrensel ve kolektif politikaları üretebilmenin, kolektif ve evrensel olarak hareket etme araçlarının hepsinin bağlayıcı konumları tartışmalı hale gelir. Böyle bir ortam, kapitalizme sınırsız ve önüne geçilemez bir biçimde hareket özgürlüğü kazandırmanın ve dolayısıyla kapitalist anlamın küresel ölçüde bir güç olarak ortaya çıkmasının güvencesi haline gelir. Gerçekten de, tikelleşmiş mekânlarda odaklanmış/odaklaştırılmış yerel politik biçimlerin zayıf güç yapıları, sermayenin ve metaların serbest hareketini kolaylaştıran faktörlerdir. Bauman’ın söylediği gibi, “finans, ticaret ve enformasyon endüstrisinin hareket özgürlüğü ve araçlarının peşine düşebilme özgürlüğü dünya sahnesinin politik parçalanmışlığına bağlıdır. Denebilir ki hepsi ‘zayıf devletlerin’ zayıf olan ama nasıl olmuşsa devlet olarak kalan devletlerin varlığından çıkar sağlamaktadır” (Bauman, 1999: 79). Kapitalist üretim örgütlenmesinin ve piyasa mekanizmalarının dünya ölçeğinde yayılmasının politik birimlerin parçalanmışlığıyla eşanlı olarak işlemesi, esas itibarıyla, ekonominin tedrici bir biçimde politik denetimin dışına çıkarılması konusundaki kararlı bir çabaya karşılık gelir.

Yeni-yayılmacılık ya da küreselleşme, dünya işlerinin özünde kayıt ve denetim dışı kalmasını ifade etmekte ve böylelikle belirsiz, beklenmedik, kendiliğinden ve olumsal bir dünya tablosu yaratmaktadır: “Belirsizliğin ekonomi-politiği, mekânla bağlarını koparmış finansman, sermaye ve ticaret güçlerinin yerel siyasi otoritelere dayattıkları ‘bütün kurallara son verecek kurallar’ kümesidir (...) ilkeler basittir, çünkü çoğunlukla negatiftir; onlardan yeni bir düzen kurmaları değil, yalnızca mevcut düzenleri parçalamaları ve işbaşındaki hükümetlerin bu parçalanmış düzenlemelerin yerine yenilerini geçirmelerini önlemeleri bekleniyor. Belirsizliğin ekonomi-politiği, özünde, siyasi olarak konacak ve garanti altına alınacak kural ve düzenlemelerin yasaklanmasına ve sermaye ve finansmanın gerçekten “sans frontiers (sınırsız, sınır tanımaz)” olmasının önünü kesen savunmacı kurum ve örgütlerin silahsız bırakılmasına tekabül eder. Her iki önlemin de genel sonucu daimi ve her yere yayılmış bir belirsizlik durumudur; söz konusu durum, devlet-aşırı ve küresel bir nitelik sergileyen yeni güçlere gösterilecek itaatın gerekçesi (daha doğrusu bunlara karşı direnilmesinin teminatı) olarak zorlayıcı yasa yönetiminin ve meşrulaştırıcı usullerin yerini alacaktır” (Bauman, 2000: 182).

Sonuçta, dünya pazarının özerk bir güç haline geldiği günümüz dünyasında, devletler, ulusal düzeyde toplumsal çıkarları koruma ve refah vaadinde bulunma ve dünya

ekonomisinin tahribatlarını sınırlama yetkilerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Artık buna ne güçleri ve ne de istekleri vardır. Uluslararası örgütler (IMF ve Dünya Bankası gibi) ve koşullarla bağlantılı politikalara, yalnızca ekonomik değil siyasal bir alternatifin de öngörülmediği bu dünyada, devletler, -artık bırakın egemenlik haklarından zor yoluyla koparılmayı-egemenliklerinin ellerinden alınmalarına kayıtsız kalan ve hatta çoğu zaman egemenliklerini kendi iradeleriyle teslim etme peşinde koşan “devletçikler” haline gelmiş bulunmaktadır: “Kendi aralarında, devletler, giderek malların ve paranın çok uluslu (daha doğru bir ifadeyle ulusal olmayan) şirketler tarafından idare edilen dünya çapındaki seyahatindeki transit istasyonlardan daha fazla bir şey haline gelen yerelliklerde koşulları düzenli bir şekilde denetler” (Bauman, 1998: 37).

Küreselleşen dünyayı, içinde sermayenin ve metaların (insanın değil) hiçbir sınırlamaya bağımlı olmadan devinebildiği bir büyük pazar olarak tasarımıyan neo-liberalizm, üç temel tez üzerinde yaplanır: Bunlar; a) Piyasa herhangi bir toplumsal bağlama bağımlı olmaksızın var olan bir mantığa sahiptir, b) Dünya sistemine açılmak kaçınılmaz bir zorunluluk ve her türlü gelişmenin önkoşuludur ve c) Kapitalizm = demokrasi, demokrasi = kapitalizmdir. Tüm yolların açılması, devletin elini eteğini her şeyden çekmesi, dünyayı, bir biçimde herkes için özgür bir yer haline getirecektir. Özgürlük de zaten içinde servetin eşine rastlanmamış bir biçimde büyüyeceği bir ortama karşılık gelir. Buna göre, bir kere servet katlanmaya başladığında herkesin payına daha fazlası düşecektir (Amin, 1993b: 65–69; Bauman, 1992: 183). Kısaca, sermayenin önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır; sermayenin -bir zamanlar girmesine izin verilmeyen-dışlandığı gizil piyasalar (sağlık, sigorta gibi) ardına kadar açılmalıdır. Farklı bir deyişle, emeğin birleşik yapısı ve bu yapının dayattığı toplumsal bağlamlar yerinden edilmelidir. Bu bağlamda, “seri üretim”den (Fordizm) “esnek üretim”e geçiş (Post-fordizm) ve katılıktan esnekliğe kayış, esas itibarıyla, emeğin, sermayenin manevra özgürlüğüne bir sınır koyma gücü olarak katılığını yitirerek çözülmesi anlamına gelir. Eş deyişle, emek piyasası aşırı katıdır, esnetilmesi gerekir. Gerçekten de, Post-fordizm, sermayeyi güçlendirmek ve emeğin bileşik yapılarına saldırmak için yeni teknolojilerin, emekle sermayenin hareketliliğinin, tüketimin merkezi noktaya getirilmesinin ve örgütlenmenin daha âdem-i merkezi biçimlerinin avantajlarını kullanma yönündeki ciddi bir çabaya karşılık gelir.

Parçalanmış/yerelleştirilmiş bir dünyanın bu parçacıkları, bir yandan yeniden biçimlendirilerek metalaştırılması suretiyle sermayeye yeni pazar olanakları açarken, diğer yandan da kapitalist sistemin bu parçalanmış alt sistemler içinde gizlenmesi işlevini görür. Gerçekten de, kullanılan yeni üretim teknikleri, emekle sermayenin esnek hareketliliklerinin ve üretimden tüketime kayışın merkezi öneme getirilerek üretimin ikamesi olma işlevini yerine getirmesi anamalı ilişkilerin üstünün örtülmesine yardımcı olur (Lefebvre, 1998: 76, 95). Bauman’ın sözleriyle, “savunma hatlarına yönelik ayrı ayrı ama bir noktada örtüşen saldırıların ortak sonucu, direnişin olası köprübaşlarına yerleşmiş olan insanların ‘istikrarsız’ ve güçsüz kılmayı amaçlayan ‘esnekliğin mutlak hâkimiyeti’dir. Esnekliğin en derin psikolojik etkisi, kendisinden etkilenenleri istikrarsız kılmak ve istikrarsız tutmaktır (...). Dolayısıyla, serbestiyet burcunun altına yerleşmiş

bulunan bütün ekonomik rejimlerin nihai temeli, işsizlik, bulunabilen işlerin istikrarsızlığı ve bunların getirdiği işten çıkarma tehdidiyle uygulanan yapısal şiddet'tir." (Bauman, 2000: 38-39).

Küreselleşme, siyasal açıdan zaman doğusuyla mekânda odaklanma arasındaki yeğinleşen gerilimin yarattığı güçlükleri kavrayıp aşacak bir toplumsal failin olmadığı ve ufukta da gözükmeyen bir tablo olarak resmedebilir. Gerçekten de, günümüzde, dünyanın dönüşümünde etkili olabilecek eylem stratejileri olma anlamında yalnızca Leninizm değil, aynı zamanda ulusal kurtuluş hareketleri, sosyal demokrasi ve özgürlükçü liberalizm de çökmüştür. Dünyanın tüm görüngüleriyle birlikte ekonomi kategorisinin dolayımından geçmek yoluyla yapılandığı küreselleşen dünyada bu çöküntüden geriye, burjuva siyasal kurumlarının yasallığını ve toplumsal gerçekliğini meşrulaştırma ihtiyacı bile duymayan her derde deva "piyasa"dan başka sunacak bir şeyi olmayan neo-liberalizmin tutucu atağı doldurmuş gibi görünüyor. Bu bağlamda neo-liberalizmin, tarihin sonunu bildiren iyimser söylemi, bu süreçte, hem kapitalizmde içkin olan bunalım eğilimlerini meşrulaştırma ve hem de egemen sınıflara bir dinlenme ve soluk alma zamanı kazandırma işlevi görür.

Dünya sisteminin egemen güçlerinin bu krizi yanında sistem-karşıtı hareketlerin açmazları çok daha derin boyutlara sahiptir. Büyük toplumsal hareketlerin tarihsel bakımdan, aşmak üzere ortaya çıktıkları süreçler tarafından (mekân- zaman sıkışmasının dorukta yaşantılandığı günümüz kapitalist dünyası) bütünüyle aşındırılması, genel anlamda, parçalanmış toplum yapılarına yol açmıştır. Parçalanmış bir toplum, bilindiği üzere, üyelerinin, içinde bulundukları siyasal toplumla kendilerini özdeşleştirmekte gittikçe daha çok zorluk çektikleri bir toplumdur (Taylor, 1995: 93, 97-98; Lefebvre, 1998: 75, 179). Gerçekten içinde yaşadığımız bu dönemde, gündelik yaşamın örgütlenmesi üzerinden işçi sınıfının var olan toplumla kısmen bütünleşmesi ve dolayısıyla çözülmesine bağlı olarak bütün toplum çözülmüştür. Bu çözülmeden, kültür, bilgi, dayanışma ve değer gibi bütün toplumsal fenomenler de nasibini almıştır. Bu, siyaseten, kapitalist iktidar ilişkilerinin anonimleşmesi sonucunda ortaya çıkan "siyasal olan" ile "siyasal olmayan" arasında ayırım yaparak çalışmanın bir anlam ve olanağının kalmadığı ve dolayısıyla siyasal akıl yürütmenin mümkün olmadığı bir dünyaya tekabül eder. Bu ise, karşı-koyuşun (siyasal muhalefetin), üzerinde yükseleceği evrensel nitelikte kamusal mekânların algılanmasının zorlaşması anlamına gelir. Kamu alanında anlamlı bir siyasal yaşamın kaybı, kamusal anlamlı bir kimlik krizine yol açmaktadır. Kimlik krizi, genel anlamda, "bazı yaşam biçimlerinin diğer yaşam biçimlerinden çok daha önemli ve kayda değer olduğunun ilişkisini kaybetmektir" (Smith, 1996: 108). Bu bağlamda, bir toplumsal yaşam biçimi içinde merkezi önem taşıyan iktidar savaşmaları ile böylesi bir önem taşımayan iktidar savaşmaları arasında ayırım yapabilme gücü anlamında ideoloji kategorisi de içeriksizleşir ve çözülür.

Toplumsal sınıf tahakkümünün ufukta gözükmeyen ya da hiç değilse önemini yitirdiği böylesi bir ortamda, değişim için gerekli olan kolektif eylemin gerçekleştirilebileceğine ilişkin inanç kaybolmakta; bu ise, kolektif eylem faillerini çaresizlik ve umutsuzluğa sevk etmektedir. Öte yandan bu ortamda, ırk, etnik köken, din,

cinsiyet gibi farklılıkların sınıfsal farklılıkların yerine geçmesi gibi bir yönelim yaygınlaşmakta ve böylece sınıfsal temelli çelişkilerin toplumsal hareketlilik üzerindeki katkısı ortadan kalkmaktadır. Gerçekten de, “yukarıdan küreselleşme”, “aşağıdan yerelleşme” ve “içerden dağılma”nın (Urry, 1995: 108) olumsal etkileşimsel bileşimi olarak betimlenip özetlenebilecek yenedünya düzeni, bir kriz durumunun tüm belirtilerini açımlandırır. Burada, sistemin egemen güçlerinde, sistem-karşıtı hareketlerde ve hem merkezin hem çeperin toplumsal dünyalarında genel bir kriz durumu söz konusudur.

Toplumsal denetim sorunuyla karşı karşıya kalan böylesi bir dünyada kişisel ve kolektif anlamda kimlik krizi, toplumun içten dağılmasına neden olur. Nitekim bugün, merkez’in insanları kadar çeper’in insanları da “yalnız” ile “yaygın” arasında ne istediğini bilmeden sürüklendikleri bir karmaşa ve yön yitimi ile nitelenen ortak bir deneyimi paylaşmaktadırlar. Birinci dünyanın sakinleri gelecek kadar geçmişten de yalıtılmış birbiri ardına sıralanan anların içinden geçerek sürekli olarak şimdi de yaşarken, karşı dünyanın kara kara düşünen umutsuz insanları da gelecekte ve “bugün”den kopmuş, bir geçmiş ütopyacılığının bağnaz öfkesinde kendilerini ifade etmeyi sürdürüyorlar. Touraine’in ifadesiyle, “bir yandan zenginlerin bulunduğu yanda ‘rational choice’ ekolü homo economicos fikrine geri dönüyor, öte yanda, kültüralizm giderek daha saldırganlaşıyor, dışardan görülen bir modernliği reddediyor ve geleceği olmayan bir bugünün boşluğunu doldurmak için söylencesel bir geçmişten medet umuyor” (Touraine, 1994).

Esas olarak, bu Batı’da sağ-sol yakınlaşması biçiminde ortaya çıkan görüngüyü içeriklendiren farklı sınıfsal kurumların toplumsal yapıyla bütünleşmesinin –ve dolayısıyla çözülmesinin- yarattığı depolitizasyonu, yani bugünden farklı bütünsel bir toplum tasarımı oluşturmanın olanaklılığının yiten deneyimini dile getirir. Depolitizasyonun sonucunda Batı orta sınıfının bu ileri evresinin öznesi, kendi kimliğini ve eylemini çoğulculuğa kurban etmiş ve sonra da buna gizemli bir biçimde özgürlük adını vermiştir. Oysaki yalnızca tüm insanların (erkeklerin ve kadınların) kendi yazgılarını özgürce seçebilecekleri maddi koşullar varsa, gerçek anlamda sahici bir çoğulculuktan, kendi tarihlerini kendi tarzlarında yaşama olanağından söz edilebilir.

Çoğulculuk, küresel düzeyde bütün kültürlerin değişmezliğini, geçirimsizliğini ve kapalılığını ayırım gözetmeksizin savunan farkçı-ırkçılık olarak adlandırılabilir ve yönelime yol açmıştır (Balibar, 1993: 30, 36). Baudrillard’ın söylediği gibi, bireylerin ve toplulukların eşanlı olarak yok edilemez bir iç tutarlılığa boyun eğen diller olarak birbirine çevrilemez ve sonsuza kadar da böyle kalan bir konuma taşınmasından (postmodern bir formülasyonla, kendi kendisinin göndergesi olan ve kendi kendisiyle rekabet eden bir varlık alanları haline geldiği andan) itibaren, ilan edilmiş “Evrensel İnsan Hakları” kadar yenilerde ilan edilen “Evrensel Farklılık Hakları” da bir ütopyaya dönüşür. Bunlar, başka anlam-bağlamlarına gönderme yaparlar (Baudrillard, 1995: 84–85). “Farklılık mantığı bir anlamda (“farklılık hakkı” saçmalığında doruk noktasına varan) evrensel bir simülasyon olduğundan, bu simülasyonun sonu, yavaş yavaş ırkçılığa, farklılığın bu diğer umutsuz savaşına varır. Farklılık ve farklılık kültü hızla çoğalırken, eleştirel aklın ulaşamadığı başka bir alışılmamış ve anormal şiddet daha da hızla büyür” (Baudrillard, 1995: 122–

123). “Farkçı-ırkçılık”, esas olarak, tarihsici kavramların tarihsel özgünlüklere yaptıkları vurgunun kültürel kimliği a historik olarak kavramalarına yol açmasının sonucudur (Larrain, 1995: 18; Richters, 1999: 622).

Zorunluluğun daha tikelleştiği ve olumsuzluğun evrenselleştiği bu evrede toplumsal mekân oluşturma postmodern politikası, dağınık ve küçük ölçekli fakat çeşitli ve aynı anda her yerde hazır ve nazır bir baskıyı doğurmuştur.

5. Sonuç

Kapitalizmin, üreticiyi üretimin bütünsel sürecinden koparıp ayırması; çalışma sürecini emekçinin “insan-birey” olma özelliğini hiçe sayarak paramparça etmesi; toplumu plansız ve birbirinden ilişkisiz olarak sürekli üretmeye koşullanan bireyler toplamına çözmesi ve indirgemesi, postmodernist kuramlarda kültürel iklimini bulacaktır. Bu belirsiz ruh hali, postmodernist biçimler altında, var olan “insanlık durumu”nun kaçınılmaz bir uğraşı olarak görülür; “belirsizlik”, son anlam sığınağı olarak temellendirilir (Lukacs, 1998: 186; Brown, 1989: 29). Burjuva toplumuna özgü krizin belirtisi olan bu çözülme durumunun, evrensel ve kaçınılmaz bir teknolojik yapının fenomenlerine çevrilmesi, kamusal akıl yürütme olasılığının ya da siyasal muhakemenin yadsınmasına yol açacak ve bütünsellik kategorisinin gözden düşmesine neden olacaktır.

Karşı karşıya olduğumuz şey, kapitalizmin (rekabetçi ve sonra da tekellerci) küresel düzeyde kabul gören bütünsel bir sistem, olarak yarattığı ilk gerçek etkilerdir. Gerçekten de üretim ilişkilerinde yapısal bir dönüşümden söz etmek olanaklı değildir: Eski üretim ilişkileri-hiçbir biçimde yeni bir düzenlenme biçimi olarak adlandırılmayacak bazı kurumsal değişimlerle birlikte- olduğu gibi sürmektedir. Kapitalizm, günümüzde, yalnızca etkili rakipleri olmaması anlamında değil, gerçekte hiçbir kaçış yolu da bırakmayan bir sistem biçiminde sonuçlanmıştır. Görünen odur ki, dünya kapitalist sistemine bütünüyle açılmaktan başka bir çıkış yolu yoktur; bu kaçınılmaz bir zorunluluk, her türlü gelişmenin ve hatta varlığını sürdürebilmenin ön koşuludur. Kapitalizmin yalnızca bir ekonomi olmayıp bir topluma dönüşmüş olması, tüm özsel ve görüngüsel yönelimleriyle tam olarak ortaya çıkması, tarihte ilk kez kapitalizmin kendinde içkin sorunlarıyla yüz yüze kalmasına yol açmıştır.

“Öznenin ölümü”, “tarihin sonu” gibi vargılarında özetlenebilecek bu ideoloji, kapitalizmin politikasılaştırılmış bir kamusal alana yapısal olarak bağlı kalarak direnmesini ifade eder. Kamusal alan olarak genişlerken işlev itibarıyla güçsüzleştiği bu evrede, piyasaya içkin yasalar, sistemin kendini yeniden-üretmesini sağlayan güçler olarak devreye girer; sonuç tam anlamıyla uymacılık (konformizm) dur. Oysaki tarihte saf bir kendiliğindenliğe yer açmak olanaklı değildir. Bu, olsa olsa, mekanik eylemler için geçerli olabilir. Dünyanın gidişatında görünen kendiliğindenlik, bilinçli yönlendirme öğelerinin kimsenin denetiminde olmadığını ve birçok bilinçli yönlendirme öğesinden hiç birinin tam olarak başat kılınmadığını gösterir. Her şeyin kendiliğindenlik temelinde,

kavranılamaz ve anlaşılamaz bir oluşluluk düzleminde açınılandığını ileri sürmek, en basitinden kültür ile sınıf oluşumu, yapı ile ideoloji arasındaki ilişkinin bulanıklaştırılması (kuram ile pratik arasındaki eytişimin dağıtılması) anlamına gelir.

Teknikleştirilmiş bir iktidar aygıtı, politik kamusal alanının dışlanması ya da göstermelik bir alana dönüştürülmesiyle eşgüdümüdür. “Halk kitlelerinin politikasızlaştırılmaları aynı zamanda insanların kendi kendilerini nesneleştirilmeleri demektir” (Habermas, 1995: 56). Tümüyle tekniğe bağımlı kılınmış bir toplumsal ortamda, toplumsal determinasyon öğeleri; alt edilmesi gereken engeller, denetlenmesi ve bilinçli eylem tarafından uyarlanması gereken veriler olarak değil, tümüyle belirleyici, gözetilmesi ve uyulması zorunlu ilişkiler olarak ortaya çıkar. Esasen, insanın hem nesnel açıdan hem de çalışma süreciyle olan ilişkisi açısından bu sürecin öznesi olmaktan çıkarak verili ampirik gerçekliğin mekanik sistemi içine yerleşmiş mekanik bir öğe rolüne indirgenmesi, teknolojik rasyonalitenin mantığında gizlidir (Lukacs, 1998: 165).

Bu idealist ve tarihsel olmayan soyut kültür çözümlemesi, toplum eleştirisini düpedüz felsefe sorununa dönüştürerek işin özüne gidecek bir yaklaşımı tasfiye eder. Böylelikle, çağdaş kapitalizmin en çirkin yönlerini, özünde toplumsal olan fetişizmi, insansal durumun ebedi ve kaçınılmaz sonucu olarak göstermek yoluyla örtbas ederler. Fetişizm mekanizması, bilindiği üzere, mübadele ilişkileriyle yapılandırılmış bir dünyaya karşılık gelir. Bu dünya, gerçekte, insanların içinde yaşadıkları, hareket ettikleri ve düşündükleri “doğa”nın esasını temsil ederler. Bundan dolayıdır ki Marx, kapitalist ekonominin kategorilerinin toplumsal bir geçerliliği ve nesnelliği olan düşünce biçimleri olarak sunar. Fetişizm, görülüşü üzere, gerçekliğin hatalı bir kavranışı ya da öznel bir olgu değildir. Fetişizm belirli bir sosyal yapı ya da biçimin görünmez olamadığı bir tarz oluşturur. Bu aktif “görünme” hem bir aldatmaca hem de bir olgu olarak verili tarihsel koşullarda, onsuz toplum hayatının tamamen olanaksız olacağı bir aracılığıyla da işlevi yerine getirir (Marx, 1978: 86–95; Balibar, 1996: 83, 89).

Esas itibarıyla artık ne ertelenebilir, ne de savaş biçiminde ihraç edilerek askeri bir düzleme aktarılabilir türden olan bu sorunlarla yüzleşmenin temel sonucu, günümüzde kendini dünya çapında bir toplumsal denetim sorunsalı olarak göstermesidir. Kapitalist sistem içerisinde kalındığı sürece, dünya ölçeğinde geçerlilik kazanan bu toplumsal denetim bunalımına bir çözüm bulmak olanaklı olmayacaktır.

Kaynakça

Adorno, Theodor W. (1998), *Minima Moralia*, (Çev. O. Koçak- A. Doğukan), Metis Yayınları, İstanbul.

Amin, Samir (1993a), *Avrupa Merkezçilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, (Çev. Mehmet Sert), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

_____(1993b), *Kaos İmparatorluğu, (Yeni Kapitalist Küreselleşme)*, (Çev. Işık Soner), Kaynak Yayınları, İstanbul.

- Ansell - Pearson, Keith (1998), *Kusursuz Nihilist*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Arendt, Hannah (1996), *İnsanlık Durumu*, (Çev. B. Sina Akşin), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1996a), *Geçmişle Gelecek Arasında*, (Çev. B. Sina Akşin), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Balibar, Etienne (1993), “Bir Yeni Irkçılık Var mı?”, *İrk Ulus Sınıf*, (Çev. Nazlı Ökten), Metis Yayınları, İstanbul.
- _____ (1996), *Marx'ın Felsefesi*, (Çev. Ömer Laçiner), Birikim Yayınları, İstanbul.
- Barnes, Barry (1990), *Bilimsel Bilginin Sosyolojisi*, (Çev. Hüsametdin Aslan), Vadi Yayıncılık, Ankara.
- Baudrillard, Jean (1998), *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), DEY, İzmir.
- _____ (1995), *Kötülüğün Şeffaflığı Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme* (Çev. Emel Abora-İşık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt (1992), “Soil, Blood and Identity”, *The Sociological Review*, Vol.40. No. 4. November.
- _____ (1996), *Yasakoyucular İle Yorumcular*, (Çev. Kemal Atakay), Metis Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997), *Özgürlük*, (Çev. Vasıf Erenus), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- _____ (1998), *Post Modern Ethik*, (Çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1999), *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2000), *Siyaset Arayışı*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Beck, Ulrich (1999), *Siyasallığın İcadı*, (Çev. N.Ünler), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Best, Steven ve Kellner, Douglas (1998), *Postmodern Teori Eleştirel Sorgulamalar*, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Blackburn, Robin “Yüzyıl Biterken: Çöküşten Sonra Sosyalizm”, *Çöküşten Sonra Sosyalizmin Geleceği*, (Osman Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bookchin, Murray (1996), *Toplumsal Anarşizm mi? Yaşam Tarzı Anarşizm mi?*, (Çev. Deniz Aytaş), Kaos Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, Pierre (1996), *Toplumbilim Sorunları*, (Çev. Işık Ergüden), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Brown, Bruce (1989), *Marx, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi*, (Çev. Yavuz Alogan), Ayrıntı Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- Chartier, Roger (1998), *Yeniden Geçmiş*, (Çev. Lale Aslan), Dost Kitabevi, Ankara.

- Connolly, William (1995), *Kimlik ve Farklılık*, (Çev. F. Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, Gilles ve Guattari, Felix (1992), *Felsefe Nedir?*, (Çev. T. Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, Gillies ve Guattari, Felix (1990), *Kapitalizm ve Şizofreni*, (Çev. Ali Akay), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Derrida, Jacques (1976), *Of Grammatology*, (Trans. Gayatri Spivak), John Hopkins University Press, Baitimore.
- _____ (1999), “İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun”, (Çev. Özkan Gözel), *Toplumbilim*, S:10, Ağustos.
- _____ (1981), *Positions*, (trans. Alan Bass), University of Chicago Press, Chicago.
- Eaglaton, Terry (1999), *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı, İstanbul.
- Featherstone, Mike (1996), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Feyerabend, Paul (1995), *Akla Veda*, (Çev. Ertuğrul Başer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (1998), *Kelimeler ve Şeyler*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara.
- Gorz, Andre (1999), *İktisadi Aklın Eleştirisi*, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Guehenno, Jean Marie (1998), *Demokrasinin Sonu*, (Çev. M. Emin Özcan), Dost Kitabevi, Ankara.
- Habermas, Jurgen (1995), *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, (Çev. Mustafa Tüzel), YKY, İstanbul.
- _____ (1990), *Philosophical Discourse of Modernity*, Polity Press, Cambridge.
- Hall, Stuart (1999), “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü”, *Medya, İktidar, İdeoloji*, (Der. Mehmet Küçük), Ark Yayınları, 2. Basım, Ankara.
- _____ “Yeni Zamanların Anlamı”, *Yeni Zamanlar*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Harvey, David (1997), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hadt, Michael ve Negri, Anthony (2001), *İmparatorluk*, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- Hadt, Michael ve Negri, Anthony (2003), *Dionisos'un Emeği*, (Çev. E. Başer), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, Eric (1993), “Küllerden Doğan”, *Çöküşten Sonra Sosyalizmin Geleceği*, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- _____ (tarihsiz), *Kısa 20. Yüzyıl*, (Çev. Yavuz Alagon), Sarmal Yayıncılık, İstanbul.
- Horkheimer, Max ve Adorno, Theodor W. (1996), *Aydınlanmanın Diyalektiği II*, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Jacoby, Russel (1996), *Belleğini Yitiren Toplum*, (Çev. Hakan Atalay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Jameson, Fredric (1993), “Yeni Dünya Düzeni Üzerine Konuşmalar”, *Çöküşten Sonra Sosyalizmin Geleceği*, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997), *Marksizm ve Biçim*, (Çev. M. H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Jenkins, Keith (1999), *Tarihi Yeniden Düşünmek*, (Çev. B. S. Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Joxe, Alain (2003), *Kaos İmparatorluğu*, (Çev. İ. Ergüden), İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- Kamper, Dietmar (1990), ““After Modernisim: Outlines of Aesthetics of Posthistory”, *Theory, Culture and Society*, Vol. 7, No.1. London.
- Kellner, Douglas (1994), “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm”, *Modernite Versus Postmodernite*, (Çev. Nilgün Tütal-Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara.
- Laclau, Ernesto (1995), *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*, (Çev. Ahmet Fethi), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (1992), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev. A. Kardam-D.Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul.
- Larrain, Jorge (1998), *Tarihsel Materyalizmi Yeniden Yapılandırmak*, (Çev. S. Çeviker), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- _____ (1995), *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Çev. N. N. Domaniç), Sarmal Yayıncılık, İstanbul.
- Lefebvre, Henri (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (Çev. Işın Gürbüz), Metis Yayınları, İstanbul.
- Lukacs, George (1998), *Tarih ve Sınıf Bilinci*, (Çev. Y. Öner), Belge Yayınları, İstanbul.
- Lyotard, Jean-François (1990), *Postmodern Durum*, (Çev. Ahmet Çiğdem), Ara Yayınları, İstanbul.
- Marcuse, Herbert (1990), *Tek Boyutlu Toplum*, (Çev. Aziz Çalışlar), İdea Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Marx, Karl (1976), *Komünist Manifesto ’nun Doğuşu*, (Çev. Muzzafer, Erdost), Sol Yayınevi, Ankara.
- _____ (1978), *Kapital, I. Cilt*, (Çev. Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, İstanbul.
- Marx, Karl ve Engels, Frederic (1987), *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

- Meszaros, Istvan (1996), *Toplumsal Denetimin Zorunluluğu*, (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), Ayraç Yayınları, Ankara.
- Minc, Alain (1995), *Yeni Ortaçağ*, (Çev. M.A. Ağaoğulları), İmge Kitabevi, Ankara.
- Morley, David ve Robins, Kevin (1997), *Kimlik Mekanları*, (Çev. E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Mouffe, Chantal (1994), “Radikal Demokrasi: Modern mi Postmodern mi?”, *Modernite Versus Postmodernite*, (Çev. Nilgün Tatal- Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara.
- Mulgan, Geoff (1995), “Belirsizlik, Tersinirlik ve Çeşitlilik”, *Yeni Zamanlar (1990’larda Politikanın Değişen Çehresi*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Murphy, John W. (1995), *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, (Çev. Hüsametdin Aslan), Etik Kitabevi, İstanbul.
- O’connor, James (1995), *Birikim Bunalımı*, (Çev. Ali Çakıroğlu), Belge Yayınları, İstanbul.
- Richters, Annemiek (1999), “Modernity-Post-modernity Controversies: Habermas and Foucault”, *Theory, Culture and Society*, Vol. 5, No. 4, Sage, London, Newbury Park, Beverly Hills and New Delhi.
- Rosenau, Pauline Marie (1998), *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çev. Tuncay Birkan), Ark Yayınları, Ankara.
- Senet, Richard (1996), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. S. Durak-A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Smith, Nicholas (1996), “Contingency and Self-Identity, Taylor’s Hermeneutics vs. Rorty’s Post Modernism”, *Theory Culture and Society*, Vol. 13/2, London.
- Taylor, Charles (1995), *Modernliğin Sıkıntıları*, (Çev. Uğur Canbilen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Touraine, Alain (1994), *Modernliğin Eleştirisi* (Çev. Hülya Tufan), YKY, İstanbul.
- Urry, John (1995), “Örgütlü Kapitalizmin Sonu”, *Yeni Zamanlar 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Vanegiem, Raoul (1996), *Gündelik Hayatta Devrim*, (Çev. A. Çakıroğlu-I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Vattimo, Giovanni (1999), *Modernliğin Sonu*, (Çev. Şehabettin Yalçın), İz Yayınları, İstanbul.
- Wainwright, Hilary (1995), *Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar Serbest Piyasacı Sağa Cevaplar*, (Çev. Ali Çakıroğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel (1997), *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*, (Çev. Taylan Doğan), Avesta Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max (1997), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Zeynep Auroba), 2. Baskı, Hil Yayınevi, İstanbul.

Müslüm TURAN

Zizek, Slavoj (2005), *Gıdıklanan Özne*, (Çev. Şamil Can), Epos Yayınları, Ankara.

Yazarlar Hakkında

Sevcan GÜNEŞ

Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. E-mail: sgunes@pau.edu.tr

M. Zeki DUMAN

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak doktora çalışmalarını yürütmektedir. Siyaset, din ve küreselleşme üzerinde çalışmaktadır. E-mail: zekiduman@yahoo.com

Mustafa Kemal ÖKTEM

Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde doçent doktor unvanıyla öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. E-mail: kemalok@hacettepe.edu.tr

Mehmet Devrim AYDIN

Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde doçent doktor unvanıyla öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. E-mail: mdaydin@hacettepe.edu.tr

Serdar EKİNCİ

Ankara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir. E-mail: serdarekinci2001@yahoo.com

İtır ÖZER

Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Uluslararası İktisat ve Avrupa Birliği üzerinde çalışmaktadır. E-mail: ozeri@hacettepe.edu.tr

Turan ATILGAN

Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Tekstil Mühendisliği Bölümü'nde profesör doktor unvanıyla öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. E-mail: turan.atilgan@ege.edu.tr

Seher KANAT

Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Tekstil Mühendisliği Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. E-mail: seher.kanat@ege.edu.tr

Hürriyet OLGUN

T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı'nda başmüfettiş olarak görev yapmaktadır. E-mail: hurriyetolgun@gmail.com

Müslüm TURAN

Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'nde doçent doktor unvanıyla öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. E-mail: muslumturan@hotmail.com

About the Authors

Sevcan GUNES

She is research assistant in Pamukkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. E-mail: sgunes@pau.edu.tr

M. Zeki DUMAN

He is research assistant in Ege University, Faculty of Letters, Department of Sociology. Social scientific interests focus on the issues regarding political sociology and globalization. E-Mail: zekiduman@yahoo.com

Mustafa Kemal OKTEM

He is associate professor in Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration. E-mail: kemalok@hacettepe.edu.tr

Mehmet Devrim AYDIN

He is associate professor in Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration. E-mail: mdaydin@hacettepe.edu.tr

Serdar EKINCI

He is PhD Student in Ankara University, Institute for Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration. E-mail: serdarekinci2001@yahoo.com

Itir OZER

She is research assistant in Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations. She is academically dealing with international economics and European Union. E-mail: ozeri@hacettepe.edu.tr

Turan ATILGAN

He is professor in Ege University, Faculty of Engineering, Department of Textile Engineering. E-mail: turan.atilgan@ege.edu.tr

Seher KANAT

She is research assistant in Ege University, Faculty of Engineering, Department of Textile Engineering. E-mail: seher.kanat@ege.edu.tr

Hurriyet OLGUN

He is working as general inspector in T.C. Sosyal Guvenlik Kurumu. E-mail: hurriyetolgun@gmail.com

Muslum TURAN

He is associate professor in Dicle University, Faculty of Law. E-mail: muslumturan@hotmail.com

YAZARLARA DUYURU

1. Sosyoekonomi dergisinde sadece Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Yazılar A4 boyutunda kâğıdın bir yüzüne bir buçuk aralıkla, *Times New Roman* karakterinde, 12 punto ile ve 25 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. E-posta dışındaki gönderiler kabul edilmemektedir.

3. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar) ın adı; (iii) yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kurumun adresi; (iv) en çok 100 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet, (v) anahtar sözcükler ile (vi) çalışmanın JEL kodları. Aynı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları ile akademik ilgi alanları belirtilmelidir.

4. Tablo, şekil ve grafiklere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler virgül ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın en sağında ve parantez içinde yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

5. Yazılarda yapılan atıflara ilişkin dipnotlar sayfa altında yer almalıdır.

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde, sayfa numaralarını da içererek, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtilmiştir (Alkin, 1982: 210-5).

.....Griffin (1970a: 15-20) ileri sürmektedir.

(Gupta vd., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz ve Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, sayfa numaraları ile birlikte, kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyularak belirtilmelidir:

Kitaplar: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Dergiler: Langeheine, B. ve U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", P. King (der.), *International Economics and International Economic Policy : A Reader* içinde, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001), *2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler*, Basın Duyurusu, 2 Ocak, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Kaynakça'da web sitelerine yapılan atıflar muhakkak, gün, ay, yıl olarak alındığı tarih itibarıyla ve tam adresleriyle birlikte belirtilmelidir. Örneğin:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. Articles not published or submitted for publication elsewhere are accepted either in Turkish or English.

2. Manuscripts should be typed on one side of a A4 sized paper and should not exceed 25, 1,5-spaced pages with the *Times New Roman* 12-font character size. Only e-mail posts are welcomed for article submissions.

3. The first page should include (i) the title of the article; (ii) the name(s) of the author(s); (iii) institutional affiliation(s) of the author(s); (iv) an abstract of not more than 100 words in both English and Turkish; (v) keywords; (vi) JEL codes. The name, address, e-mail address, phone and fax numbers and academically sphere of interest of the author(s) should be indicated on a separate page.

4. Tables, figures and graphs should be numbered consecutively and contain full references. The titles of the tables, figures and graphs should be placed at the heading of them; the references of tables, figures and graphs should be placed at the bottom of them. Decimals should be separated by a comma. Equations should be numbered consecutively. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. The full derivation of the formulae (if abridged in the text) should be provided on a separate sheet for referee use.

5. Footnotes should be placed at the bottom of the page.

6. All references should be cited in the text (not in footnotes), and conform to the following examples:

It has been argued (Alkin, 1982: 210-5)....
Griffin (1970a: 15-20) states....
(Gupta *et.al.*, 1982: 286-7).
(Rivera-Batiz and Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. References should appear at the end of the text as follows:

Books: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Periodicals: Langeheine, B. and U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Articles in edited books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy : A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Other sources: Central Bank of the Republic of Turkey (2003), *Financial Stability*. Press Release. March 24. Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>. Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Cited web pages should exist at the References with their full address and certain cited date as follows:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.